

сучасная
ЛІТАРАТУРА

Адам Глёбус

**ТОЛЬКІ НЕ ГАВАРЫ
МАЁЙ МАМЕ...**

Recd

сучасная
ЛИТАРАТУРА

сучасная
ЛІТАРАТУРА

Адам Глёбус

**ТОЛЬКІ НЕ ГАВАРЫ
МАЁЙ МАМЕ...**

Зборнік інтымнае прозы

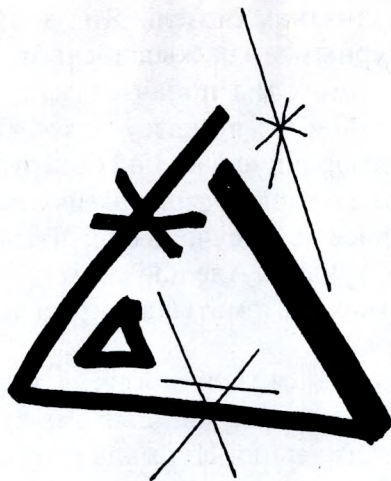
«СУЧАСНАЯ ЛІТАРАТУРА»

МЕНСК

1995

Адам Глёбус (Адамчык Уладзімір Вячаслававіч)
220123 Беларусь Менск Багдановіча 55-351
тэлефон (0172) 346006
Выдавецтва «Сучасная літаратура»
1995 год
ISBN-985-6202-02-7
Рэдактар Сяргей Дубавец
Мастак Уладзімір Адамчык

Друк: Wydawnictwo Wojciech Lewicki
tel. (02) 611 90 34 Warszawa, Polska

ТРОХКУТНІК

Аповесць пра першае каханьне

Кажу табе: нічога адметнага не было, ніхто не застрэліўся. У іншых здараецца страшнае, і яны трапляюць у лякарні, і труцяцца, і вешаюцца, а ў мяне... Ну, калі ты настойваеш, скажу так: мне было сямнаццаць.

Лядачы ўзрост, асабліва калі вясна, травень, і табе сямнаццаць, і ўсе дзяўчаты прыгожыя. А тая, што да цябе бліжэй за ўсіх, — самая прыгожая. А бліжэй за астатніх да мяне была Вольга Пакроўская. За адным ста-

лом на занятках сядзелі. Яна займалася на скульптурным, а я на жывапісным, але на ўсіх фізыках-хіміях мы побач сядзелі, толькі на ангельскай мове я сядзеў адзін, бо Вольга вывучала французскую. І на беларускую літаратуру яна не прыходзіла, дзецям вайскоўцаў дазвалялася не вывучаць бел. літ. і бел. мову. Яна й не вучыла. Але на ўсіх астатніх грамадазнаўствах, матэматыках, красьленьнях мы сядзелі разам.

Другі год сядзелі побач, і калі ў мяне ўзьнікалі розныя думкі, дык я іх праганяў зь дзіўнай лёгкасцю. Ну, мала што каму захацацца ці прымоўца на занудлівых занятках па вайскавай справе, калі маёр Мухін у соты раз разьбірае й зьбірае аўтамат Калашнікава, а потым прымушае гэта рабіць усіх па чарзе. А аўтамат адзін. І калі дойдзе чарга, дык адчуеш, як ад Мухіна пахне сьпіртам. Звычайна на вайскавай справе я чытаў. А Мухін не любіў тых, хто чытаў. Ён і дзяўчат не любіў, і барадатых не любіў, а тых, хто насіў даўгія валасы, ненавідзеў. Ён — маёр Мухін, пехацінец — любіў сьпірт і аўтамат Калашнікава. А я любіў чытаць пра мастакоў, пра розных там Радэнаў і Сэзанаў. Ну, і калі чытаў пра тое, як Агюст Радэн прымушаў сваіх натуршчыц разгульваць па майстэрні аголенымі... Ён, Агюст, ня мог маляваць, калі натуршчыца сядзела ці ляжала. Чалавек — сабор, які рухаецца, так ён казаў.

І мне ўяўляліся гэтыя аголеныя, што гуляюць па скульптурнай майстэрні сярод станкоў і каркасаў.

У сямнаццаць і не такое ўяўляецца. У суседнім доме, наш дом з суседнім вокны ў вокны стаяў, адзін мужчына прымушаў сваю жонку мыць падлогу, і ня проста так мыць, як усе мыюць, а распранацца дагала й мыць. А сам ён сядзе на канапу й глядзеў, як яна шаруе дошкі сагнуўшыся. А ў мяне быў бінокаль, і я сачыў за імі з-за фіранак. А потым, яна й дамыць не пасьпявала, ён рабіў зь ёй розныя рознасьці. Эксгібіцыяністы чортавы. Я іх на вуліцы баяўся сустракаць. Ідзе такая прыстойная парачка, заходзяць у хлебную краму й купляюць палову чорнага й батон. І ўсё ветліва, з усмешкамі, і ніхто нічога, а я чырванее. Натуральна, і, здаецца, усе на мяне глядзяць, нібыта ведаюць, што я з-за кухоннай фіранкі за людзьмі ў бінокаль падглядаю. І даводзіцца ўцякаць з крамы, нічога не купіўшы, бо кроў на шчоках так і пульсуе. А тыя нудзісты кватэрныя хоць бы хны. Добра, што я толькі чырванее, а то ўяві, каб хто мог думкі чужыя чытаць ці мрой бачыць.

Ну, хоць бы той жа ваенрук Мухін, уяўляеш? Глянуў ён на мяне й бачыць майстэрню Радэна, поўную аголеных кабет, якія гуляюць між розных бронзавых думальшычкаў і грамадзян горада Кале. А замест Радэна я сяджу на крэсьле й раблю мядовай акварэль-

лю накіды. Мухін бы зайшоўся ад злосьці. Каб я кнігу пра вайну чытаў, нават гістарычную, пра беларуска-расейскую вайну XVII стагодзьдзя, і тое б ня так зазваваў, а тут... Ён жа ня ведаў, што скульптарка, якая зьяліпіла гэтых саўдэпаўскіх рабочага зь сялянкаю трыццацімэтровых з пудовымі сярпамі й малаткамі, таксама насіла такое прозьвішча — Мухіна. Які серп? Які молат? Вось аўтамат Калашнікава — рэч! А я аўтамат ненавідзеў люта. Дый чорт зь ім, з аўтаматам. Не пра тое гаворка. А пра маё самае першае каханьне да Вольгі Пакроўскай, зь якой сядзеў на вайскавай справе за адным сьпісаным рознымі гадасьцямі сталом.

«Мухін — дуб!», «Вайскоўцы — людажэры!», «Ненавіджу вайну. Любоў — наш сьцяг!» Усё такое пацыфіскае. У нас уся вучэльня была з пацыфістаў даўгавалосых. І я насіў тады доўгія валасы, яны віліся й тырчалі ў розныя бакі. Жахлівае відовішча. І нязручна. Толькі як жа я без валасоў? Валасы таксама сьцяг пацыфізму. А самыя доўгія валасы ў вучэльні насіў Сяржук Шавец. Ён, як і Вольга, вучыўся на скульптурным. Сяржук быў з Гомля і ўсім казаў, што самыя прыгожыя дзяўчаты ў Гомлі. Выдумляў. У сямнаццаць усе дзяўчаты прыгожыя. А што да Сержука, дык ён зусім у дзяўчатах не разьбіраўся. Пазнаёміцца зь якой, прывядзе ў майстэрню, пасадзіць і мяне кліча, каб спы-

тацца, прыгожая ці не. Бывае, такое прывалачэ, што ажно дзіўна, дзе яно такое вядзецца-плодзіцца. Але я ніколі не казаў, што ягоныя самкі — каракаціцы.

Толькі аднаго разу, калі гадзін у адзінаццаць вечара на вакзале мы зьнялі чатырох дзявуль, я ня вытрываў і сказаў: выпіць вып'ю, а ад усяго астатняга адмаўляюся на карысьць нэграў. А ён застаўся і падчапіў трыпэр, пранцускі насмарк. Ты б толькі бачыла тую ласіху. У яе калені, ну проста жах; такім каленам калі садануць пад зад, дык мэтраў сямсот ляцецьмеш. Не калені, а нейкія голеныя салдацкія патыліцы. А Сяржук палез паміж тых каленяў, і знайшлася радасьць. Прыходзіць і просіць мяне ў аптэку схадзіць па біцылін, бо яму не далі. У аптэцы я нагаварыў пра хворую цётку і пра памяты рэцэпт, бо ў цёткі калоцяцца рукі — што яна ні возьме, усё пакамечыць, чытаць зусім ня можа, у яе галава трасецца, і таму цётка толькі радыё слухае. Гэта ўсё праўда, толькі не пра маю цётку, а пра маці Сьветы Сухадольскай, зь якой я ў адной клясе вучыўся. У Сьвецінай маці была хвароба Паркінсона. Яна й году не пражыла з паганай хваробаю. Уся кляса хадзіла на пахаваньне...

Але якое дачыненьне хвароба Паркінсона мае да біцыліну? Ня ведаю. І ўсё ж далі мне ў аптэцы пачак ампулаў і сказалі, каб больш не прыходзіў. А Сяржук узрадаваўся і адразу ж

у майстэрні сам сабе зрабіў укол. Укалоўся й кажа, што ёсьць бутэлька віна, толькі піць яму цяпер цэлы тыдзень нельга, і ён прапанаваў выпіць мне. Я сказаў: адзін ня буду, сямсот пяцьдзсят чарніла мне зашмат. І Сяржук прапанаваў выпіць палову Вользе Пакроўскай. Я ж табе казаў, што яны скульптары, таму ў адной майстэрні займаўся. І мы сядзелі ўтраіх сярод гліняных Вэнэраў, загорнутых у цэляфан і анучы. Віно падзейнічала на мяне дзіўным чынам — я заўважыў раптам, якая прыгожая Вольга. Раней не заўважаў яе вачэй, яе вельмі жаночкай плястычнай паставы. Ну, сядзела побач са мной зграбная дзеўка. Пра большае й ня думалася. А ў майстэрні, за пляшкаю віна ўбачылася, што Вольга вельмі падобная да знакамітай Вэнэры, адшуканай у Міласе. Вось так і знайшлася мая Вэнэра — Вольга Пакроўская.

А Сержуку стала сумна з намі, ці біцылін так падзейнічаў. Ён сышоў. Мы дапілі віно, і я папрасіў дазволу правесці Вольгу дамоў. Я першы раз праводзіў дзяўчыну дамоў. Толькі ня думай, што я такі быў затарможаны й ніколі раней не праводзіў дзяўчат. Праводзіў сто разоў і нават цалаваўся, і ведаў, як расшпільваецца станік. Толькі ўсё папярэдняе рабілася дзеля іншага, дзеля пераадолення юнацкіх комплексаў, дзеля самасцьверджання. А тут я адчуў, што ня толькі мне будзе прыемна.

Мы йшлі па начным горадзе й гаварылі рознае глупства, і стаялі каля пад'езду. Тупа, да вар'яцтва, як у тэлесэрыялах. Я тады глядзеў на вокны. Вользіны былі на пятым паверсе. А на раніцу я зноў прыйшоў да гэтага пад'езду й глядзеў на вокны, толькі быў я цывярозы й злы. І даў сабе слова болей з Вольгаю не сустракацца. Сьмешна атрымліваецца: сядзець за адным сталом і не сустракацца, але так яно й выйшла. Я хадзіў вечарамі глядзець на яе вокны, а ўдзень сядзеў побач і рабіў выгляд, што нічога не адбываецца. І Вольга рабіла выгляд, — яна потым расказвала. Мы сядзелі за адным сталом і рабілі выгляд. Ідыёты. Мы пакутвалі. Ня хлушу. На вуліцы травень, нам па сямнаццаць. А мы робім абыякавыя твары. Увесь травень мы амаль і слова адзін адному не сказалі. Так і прамаўчалі да лета. А пасья сэсіі раз'ехаліся ў розныя бакі.

Цэлае лета са мною розныя гідкасьці-прыкрасьці здараліся, асабліва ў снох. Сьнілася злучэньне целаў і ўсё такое біялягічнае, жывёльнае, анатомія чалавека. Толькі лета ўсё што заўгодна лекуе. Таму ўвосень я ўжо не перажываў, калі даведаўся, што зьбіраць бульбу мы будзем у розных вёсках. Сярод дзяўчат на жывапісным былі таксама прыгожыя. А на вёсцы яно ўсё прасьцей, чым у горадзе. Сена, салома, коні, вогнішчы, віно... Усё зразумелае, намацальнае, бяз вокнаў на

пятым паверсе. І ніякіх патрабаванняў ні да іншых, ні да сябе. Я, слова гонару, і не паехаў бы ў тую вёску Вуглы, дзе Вольга працавала на кухні, каб Гэля Астравец не пабіла сабе копчык. Каталіся ўсе на дупах са стогу, вось жа не пашанцавала, зьехала якраз копчыкам на камень. Адкуль той камень у саломе зьявіўся? А яна на той камень якраз копчыкам. І ўсе сьмяюцца. Нехта, здаецца, Генадзь Чэх, ён самы майстар пакпіць, кажа: «Ты, Астравец, зламала хвост і стала чалавекам. Радуйся!» І Гэля засьмяялася, і нават не засаромелася сваіх гнілаватых пярэдніх зубоў. Так яна заўсёды іх губамі прыкрывала, калі казалася «ох». У яе звычайка была казаць «ох». А тут «ох», і копчыкам на камень. І ўсе сьмяюцца, і яна ляжыць на саломе й сьмяецца, выстаўшы рудыя драпежныя зубкі, а з вачэй кракадзілавы сьлёзы цякуць.

І я пашкадаваў Гэлю, закрычаў, што трэба лекара выклікаць. А ўсе аж заходзяцца. Ну, які, скажыце, на вёсцы лекар? Да бліжэйшага тэлефона сем кілямэтраў. А я пабег да Алесья Ласевіча, ён добры, і якраз у той дзень на кані працаваў. Падбег і кажу: «Высыпай бульбу з воза!» — і так распсыхаваўся, ну, проста жах, са мной такое бывае, калі пачынаюць сьмяяцца, я тады зьвярэю. Вывернулі мы бульбу на полі, я схапіўся за аброць і падвёў каня да стогу. Накідаў саломы й сказаў, каб Гэля лезла ў воз, бо павязу яе да лекара ў Вуглы.

Верасьнёвы лес, сонца, ціха, толькі колы на карэньні гупаюць дый конь Арцём вецер пускае. Наеўся, гад, бульбы ды пускае смурод, хоць я да гэтага й нармалёва стаўлюся. Конь ёсьць конь, ён ня еў розных там яблыкаў з райскага дрэва і сораму не разумее, дзякуй Богу. А вось Гэля ўсю дарогу перажывала, што перад нейкім вясковым фэльчарам давядзецца распранацца й паказваць копчык. А мяне сьмех душыў, як уяўлю фэльчара, што абмацвае копчык. Толькі Астравец не дазволіла мне ў тую лякарню вясковую зайсьці. Лякарня, сьмех сказаць, нейкі кабінэцік у аднапавярховай пачатковай школьцы. Я на вуліцы пастаяў і дзецям пазайдросьціў. Яны падчас перапынку ў двары гулялі, бегалі там у «квача» і ўсё такое. Я падумаў пра сваю дзвявную школу, пра яе цёмныя калідоры. Яе цяпер, дарэчы, у школу для дэбілаў ператварылі. І слушна. А я тады першы раз у жыцьці пашкадаваў, што вучыўся ў горадзе, а не на вёсцы.

Калі Гэля выйшла на двор, яна йшла, як старая качка, перавальвалася з боку на бок. А я не ўсьміхнуўся, а толькі сказаў, што мы спозьнімся на абед і лепш паехаць паесьці да скульптараў. Гэля казалася, што есьці ёй зусім ня хочацца, толькі я не паслухаў і павярнуў каня да сталоўкі, дзе кухаркай Вольга Пакроўская працавала. Яна нас пакарміла вараным мясам і кісяля наліла, і ўсё было б

добра, каб не Сяржук. Ён узяў і сказаў мне, што Вольга закахалася ў вясковага агранома. Лепш бы ён мяне ўдарыў ці плюнуў мне ў твар, сапраўды, было б ня так балюча. А то ўсю дарогу з Вуглоў я ледзь ня плакаў. І не таму, што лічыў сябе лепшым за нейкага там агранома ці трактарыста, а проста хацелася плакаць, і ўсё. Толькі я саромеўся Гэлі, я ж ня конь, які псуе паветра й не саромеецца, я ж чалавек, хай сабе й ня лепшы за агранома зь вёскі Вуглы. Так я й не заплакаў. Але крыўда засталася, дробненькая такая крыўдачка. І не на Вольгу Пакроўскую, а на ўвесь сьвет і асабліва, чамусьці, на школьныя сьмярдзючыя калідоры з майго дзяцінства.

Я са школы як выйшаў пасяля апошняга экзамена, больш туды й не заходзіў. І не хацелася ні разу зайсьці. А ў мастацкую вучэльню з радасьцю хадзіў, і ўсё чакаў, пакуль заняткі пачнуцца. Вярнуліся з бульбы, тут мая галава й закруцілася. Натуральна, ні пра што думаць не магу. Ні пра жывапіс, ні пра малюнак і кніжкі пра розных там Сэзанаў і Радэнаў перастаў чытаць. І стрэліла ў маёй затлумленай галаве такая дурацкая думка: трэба запрасіць Вольгу ў тэатар.

Я казаў, што тэлевізар не люблю, дык вось тэатар я ў мільён разоў больш ненавіджу. А тут пабег і ўзяў два квітки на спэтакаль «Салдаты». І яшчэ ў касірка спытаўся, ці добрая п'еса, а яна, дурніца расфарбаваная, свае

вусны малінавыя падціснула й сказала, што п'еса бліскучая, і на прэм'еры драматург пачаставаў яе шампанскім. Які ж ён празорца, гэты драматург! Ну, проста Саламон. Вось так і трапіў я ў пастку. І з такім цудоўным настроем, бо Вольга адразу пагадзілася йсьці глядзець п'есу «Салдаты». А напярэдадні яна пафарбавала валасы ў чорны колер. Калі па шчырасьці, дык мне больш падабаліся яе сапраўдныя русыя валасы, якія былі ў яе ў траўні. А перад самай бульбаю яна іх выбеліла й закруціла ў дробныя-дробныя кудзеркі. І яе называлі «залатое руно». А ў тэатар я йшоў з брунэткай, такой вугальна-сіняй, такой яркай: вусны чырвоныя, а вочы шэрыя, сьветлыя... Сукенка на маёй тэатральнай спадарожніцы была цёмна-блакітная, нават сьветла-сіняя, і вельмі пасавала да чорнае фрызуры. І рыдыкюль і чаравічкі былі чорныя, скураныя і вельмі зграбныя, і ня скажаш, што Вольга скульптар, а не мадэльер.

Зайшлі мы ў тэатар, ходзім па фэе, а ў тэатры нікога няма. Да пачатку «Салдатаў» застаецца хвілінаў дваццаць, а ў тэатры толькі я й Вольга. Прыехалі, як кажуць. Толькі ж я яшчэ ня ведаў, на якую кірзовую вайсковую станцыю мы трапілі. Раптам у вэстыбюль пачалі заходзіць салдаты, і зусім не тэатральныя, а самыя сапраўдныя. І набілася іх поўны тэатар. Уяўляеш, поўны тэа-

тар гімнасьцёрак і стрыжаных патыліц, а з цывільных толькі я, Вольга й кантралёркі. Мяне аж у пот кінула, ну так непрыемна, што проста жах. Ішоў зь дзяўчынаю ў тэатар, а трапіў у клюб вайсковае часткі. Мне захацелася выпіць, але як падумаў, што ў буфэце поўна сьмярдзючых вайскоўцаў, так адразу й перахацелася. Я павёў Вольгу ўздоўж сьцяны, а сам усё за дзьверы торгаў. У мяне новая ідэя зьявілася: зайсьці ў якую ложу. Хоць тут пашанцавала. У адну з ложкаў мы ўсё ж патрапілі й селі ў досыць зручныя фатэлі. І мне зрабілася добра, хвілінаў пятнаццаць у мяне быў цудоўны настрой, бо, па-першае, я пазбавіўся ад радасьці бачыць савецкае войска, а па-другое, я трымаў за руку Вольгу. Як вёў яе ўздоўж сьцяны, так руку яе й ня выпусьціў, і яна не забірала.

І мы сядзелі ў мяккіх фатэлях і глядзелі на чырвоную заслону. Пакуль яе не паднялі, я быў самы шчасьлівы чалавек, прынамсі ў менскім Тэатры юнага глядача. Але заслону паднялі. І калі ў цябе зьявіцца жаданьне сапсаваць каму-небудзь настрой, дык падары яму квіток на спэтакаль «Салдаты». А зьмест п'ескі я табе перакажу.

Тры салдаты сядзяць і гавораць. Зь іх размоваў можна даведацца, што яны й не салдаты зусім, а салдацкія душы, хоць з выгляду яны ўсе шмэндрыкі-акторы, якіх пераапрадулі ў форму, толькі форма на іх сядзіць па-

дурному, бо яна ўся новенькая, толькі што з фабрыкі ці ад тэатральнага краўца, цяжка ў такіх выпадках быць дакладным. Гузікі на салдатах-душах-акторах блішчаць, папругі й боты парыпваюць, а мэдалі пазвоньваюць. А яны па чарзе ўстаюць і прагульваюцца па сцэне, як індыкі на падворку ў гаспадыні, у якой я жыў, калі бульбу капаў. Прагульваюцца салдаты і ўспамінаюць, хто як жыў, каго кахаў і дзе вучыўся да войска. І адзін з гэтых бутафорскіх салдатаў савецкага войска, вядома, грузін, другі — рускі, ён жа і беларус (у аўтара не праясьнена, ён зь нейкага памежнага мястэчка, здаецца, з Мсьціслава, і ўвесь час блытаецца, ці то кажа «ў нас рускіх», ці «а на Беларусі»), карацей, другі — савецкі чалавек без нацыянальнасьці, які, між іншым, вельмі любіць маці; а трэйці, як можна здагадацца — хахол. Потым да іх яшчэ падыйдзе чацьверты, ён, як высьветліцца, камандзер танка й памёр у шпіталі, таму ягоная душа й спазьнілася да пачатку спэктакляю. І так хвілінаў дваццаць пяць яны разважалі, прахаджаліся й пакурвалі. Натуральна, палілі на сцэне, і дым цягнула ў залю, дзе сядзелі самыя сапраўдныя салдаты, якім захацелася курыць. Яны і ўставаць пачалі, і ў прыбіральню сыходзіць, яны ўсе сыйшлі б, каб афіцэр ня стаў на выхадзе й не пачаў сіпечь. А я таксама зьбегаў пакурыць. А калі вярнуўся, на сцэне ўжо стаяла жанчына, як

вынікла з размоваў — маці камандзера, душа якога спазьнілася на пачатак.

Маці сказала салдатам-душам, што яна ганарыцца імі, бо яны героі. Здохнуць можна ад гэтага пафасу, ну, проста седзячы ў тэатральным фатэлі ўтрупянец і кончыцца, а не згарэць у танку, як выдуманая драматургам салдаты. Гэта таксама я дазнаўся з гаварыльні. А згарэлі яны ў танку, бо танк перакуліўся, бо ішоў ён па горнай дарозе, а на дарогу выбегла дзяўчынка, а камандзер узяў на сябе ўсю адказнасць, дзяўчынка засталася цэлая, а вось танк упаў са стромы на камяні, разьбіўся і ў дадатак згарэў, толькі камандзер пасьпеў вылезці з ахопленай полымем баявой машыны, і яму яшчэ давялося пакутаваць і паміраць у шпіталі, дзе ў камандзера пасьпела закахацца мэдсястра, якая, калі ў сапраўдным жыцці сьпіць, дык пераносіцца ў царства мёртвых, дзе прызнаецца ў каханьні да пакутніка-камандзера. Вось такая абракадабра з падтэкстам.

Пра падтэкст скажу пазьней. Бо толькі мэдсястра прызнаецца ў каханьні й сыходзіць, як адзін з былых танкістаў, самы дробненькі, рускі-беларус, нахабна кажа былому камандзеру, што ён героем быць ня хоча, і што камандзер быдла, бо загубіў з-за адной дзеўкі ажно чатыры душы. Дзіўна, што й на тым сьвеце званьні захоўваюць сілу. Дык вось, камандзер пачаў супакойваць байца

рознымі развагамі пра каштоўнасьць чалавечага жыцця. Толькі каштоўнасьць распаўсюджвалася адно на дзяцей, а салдат яна зусім ня тычылася. І тут упала заслона. Антракт. І сапраўдныя салдаты загулі, загаварылі ды пацягнуліся ў фае. А я з Вольгаю й ня выйшаў з ложы. І куды я мог выйсці? У фае, дзе сто тысяч галодных салдацкіх вочак утаропіліся б на дзяўчыну? Не! Так і прасядзеў цэлы антракт, пасьяя якога падзеі на сцэне цяклі наступным чынам: дробненькі, які не хацеў быць мёртвым героем, а хацеў быць жывым дзетазабойцам, намерваўся набіць морду камандзеру, але яго доўга не пускалі грузін з хахлом. Грузін гаварыў з грузінскім акцэнтам. Па-беларуску, і з грузінскім акцэнтам! Цырк, а не тэатар. А хахол увесь час укручваў украінскія прымаўкі. Трымалі яны, трымалі, гаварылі-гаварылі з акцэнтамі й прымаўкамі, а потым узялі й адпусьцілі. Пэўна, таксама хацелі быць жывымі дзетазабойцамі. А можа, і памыляюся.

Дробненькі салдат схапіў сапёрную рыдлёўку й пайшоў секчы свайго камандзера. Але няспешна так сунуўся. Каб адчуваўся драматызм кульмінацыйнага моманту. Ну, і як ты разумеш, не засек ён нікога, савецкі салдат — добры салдат, ён нікога ніколі не засякаў сапёрнай рыдлёўкай, а тым больш свайго камандзера, які, між іншым, спаліў яго ў танку, але танкіст на тое й танкіст, каб

згарэць у танку й стаць героем, а потым на тым сьвеце выкінуць сапёрную рыдлёўку й абняць свайго любімага камандзера, і яго сябры па подзьвігу таксама абнялі камандзера й акамянелі ў скульптурнай позе. Жывую скульптуру асьвяцілі чырвоным пражэктарам, і маці камандзера разам з закаханай мэдсястрой прынеслі з-за сцэны і ўсклалі да ног герояў кветкі. І што тут пачалося, скажу — не паверыш. Авацыі, крыкі «біс» і «бравы», нехта нават «ура» крыкнуў. Вось так: поўны аншляг, і ўсе задаволеныя. Сапраўдныя салдаты выспаліся й накурыліся ў прыбіральні, а несапраўдныя зарабілі свой кавалак хлеба.

Незадаволены застаўся толькі я, бо Вольга мяне суцяшала. Я так расхваляваўся, што ты сабе не ўяўляеш. Са мною такое бывае, што пачынаю крычаць і пагражаць усім. А тады перад тэатрам я крычаў, што яны ўсе падонкі, і акторы, і рэжысэры, і драматург, і касіркі... Што салдаты падушылі людзей танкамі ў Чэхаславаччыне, і душаць у Афганістане... Вось, я пра падтэкст абяцаў сказаць, дык у п'есе ніводным словам ніхто не агаварыўся пра Афганістан, гэта аўтар у падтэкст хацеў загнаць, а загнаў ён туды... Ня буду гаварыць, я пра такое не люблю гаварыць, я, калі псыхую, наогул у палітыку ня лезу. Не люблю я палітыку, я люблю мастацтва й сэкс, і спорт, і сьпірт. І Вольга вельмі тактоўна выкарыстала маю любоў. Мы купілі дзьве

зусім маленькія, па сто грамаў, бутэлечкі малдаўскага каньяку й расьпілі іх у двары на лаўцы. Двор быў стары, пах струхлелым дрэвам, і вакол нас ціха паблэсквалі канторскія вокны.

Вольга сказала, што ад каньяку мне зробіцца цёпла й лёгка, і што яна любіць піць каньяк з рыльца маленькіх стограмовых бутэлечак, а навучыў яе піць каньяк Юра Палякоўскі. Я тады толькі здзівіўся, што выкладчык Палякоўскі навучыў сваю студэнтку піць з рыльца. Мне сапраўды зрабілася лёгка, я пацалаваў Вольгу й правёў яе дамоў, а потым доўга стаяў у двары каля трансфарматарнай будкі й глядзеў на яе цёплае вакно. Я ж і думаць ня думаў, што Юра Палякоўскі будзе працягваць вучыць Вольгу розным дзіўным штукам.

Калі шчыра, дык было нешта неардынарнае ў гэтым Палякоўскім. Ён быў падобны да невялікага маладога мядзьведзя, асабліва калі ліха, па-цыркавому ўскокваў на спартывы ровар і са свівістам вырульваў ад вучэльні праз арку на праспэкт. Акрамя гэтага ён любіў Мікелянджэлэ, страляў з луку, піў, як конь, і лічыўся вельмі пэрспэктыўным маладым талентам. Студэнты паважалі Палякоўскага, бо ў адрозьненьне ад большасьці глінамецаў ён ваяў спартоўцаў, а не герояў грамадзянскай вайны. Можна яшчэ расказаць пра Юру Палякоўскага, толькі я не

люблю рабіць нечаканасьці там, дзе ня трэба. Таму адразу скажу, што Вольга Пакроўская раскручвала два раманы адначасова. Адзін са мной, а другі з Палякоўскім.

Нашто ёй быў патрэбны я, так дагэтуль і не разумею. Тым больш няясна, нашто было мне расказваць усё пра іх адносіны зь Юрам?.. Чорт яе ведае. Толькі маё першае каханьне супала зь першым каханьнем Вольгі Пакроўскай да Юры Палякоўскага. Я гадзінамі гуляў з Вольгаю па менскіх парках і выслухоўваў доўгія споведзі пра тое, што творыцца ў яе на душы, і пра тое, што Юра творыць зь яе целама. А пакаціўся ком з гары вельмі проста. Вольга расказала мне пра паштоўку. Аказваецца, Палякоўскі даслаў ёй запрашэньне на свой дзень нараджэньня. Вельмі рамантычна, я б ніколі да такога не дапяў, даю слова. Вольга нават паказвала паштоўку. Звычайная — белыя гладыёлусы, і тэкст напісаны шарыкавай асадкай. Самае звычайнае запрашэньне. Толькі сытуацыя на дні нараджэньня атрымалася незвычайная. Акрамя імянінніка й Вольгі на ім нікога не было. Можаш сабе ўявіць: пустая майстэрня, сьвечкі, каньяк, ціхі джаз і ён зь ёю.

А што са мною было, калі яна расказала? Мне спачатку зрабілася млосна, а потым я ўвесь стаў, як драўляны. Мы якраз у сквэры, каля возера йшлі. Вольга пытаецца ў мяне пра нешта, а я ня чую, а калі яна перапытвае,

я толькі хітаю галавою. І тут да яе дайшло. Зразумела мая Вольга Пакроўская, што робіць несусьветнае глупства. Ёй раптам таксама зрабілася не па сабе, і яна пайшла ў возера, як была ў чаравіках, джынсах і сінім плашчы, так і зайшла ў ваду. І мяне так моцна пацягнула ў возера, так захацелася зайсьці ў ваду, што й ня ведаю, якая моц запыніла мяне, не дала кінуцца за Вольгаю. У ваду я так і не зайшоў, стаяў на пяску й глядзеў, як прыгожа ляжаць на вадзе фалды яе сіняга плашча. Я думаю, што калі Пакроўская ўтопіцца, дык мне ня будзе балюча, я, клянуся Богам, нават хацеў, каб яна пайшла на глыбокае месца і ўтапілася. Толькі ясьней яснага было й тое, што ня ўтопіцца мая любая Вольга Пакроўская. І яна сама зразумела, што ў яе не стае сілы разьвітацца з жыцьцём, і яна абмыла твар халоднай кастрычніцкай вадою. Як жа ёй цяжка было выйсьці на бераг?! Я і ўявіць не магу. Выйшла. І я моўчкі павёў яе дамоў.

На гэтым бы ўсё й скончылася, бо, як ты сама разумееш, за адным сталом у вучэльні мы больш не сядзелі. Я перайшоў на апошні стол, у самы цёмны куток аўдыторыі, і з захапленьнем чытаў на занятках бэлетрызаванья біяграфіі Гагенаў і Тулюз-Лятрэкаў, і мне да чорцікаў хацелася злётаць у Парыж і пахадзіць па вуліцах, на якіх сканалі ад наркотыкаў Утрыло разам з Мадэльяні. Мяне да глыбіні душы ўзрушыў той факт, што на

пахаваньне Мадыльяні прыйшлі ледзь ня ўсе парыскія прастытуткі. І зусім ня ўзрадавала тое, што на пахаваньне Утрыло ніхто не прыйшоў.

Як ты разумееш, маё першае каханьне скончылася на возеры. Толькі адносіны з Вольгаю мелі працяг. Яна сама падыйшла да мяне пасля заняткаў і па-мужчынску прапанавала пагаварыць. Усё ж скульптура — мужчынскі занятак, і жанчыны-ваяцелькі з цягам часу робяцца падобныя да дзядзькоў. І я ня змог адмовіць, я наогул нічога не сказаў. Яна папрасіла пачакаць яе пасля заняткаў каля дзвярэй вучэльні.

І я пачакаў, і мы пайшлі праз арку на праспэкт, а потым па Друкарскай накіраваліся да сквэра, дагэтуль ня ведаю, як ён завецца. Мы йшлі, і Вольга казалая, што любіць мяне, што я ёй вельмі патрэбны, што яна дзеля мяне можа зрабіць усё, а яе адносіны зь Юрам Палякоўскім зусім іншыя. Яна казалая, што ў Юры жонка мяшчанка, і ён вырашыў пакінуць жонку, якая ня хоча нават дзіця нарадзіць. І таму яна, Вольга Пакроўская, пашкадавала Юру Палякоўскага. Проста ёй было шкада таленавітага чалавека, які з-за ідыёткі жонкі пачаў сьпівацца. Вольга гаварыла й гаварыла, а я маўчаў, як рыба, як вады ў рот набраўшы, як нямка. Маўчаў і ўсё.

Спачатку Вольга рабіла перапынкі ў сваім маналёгу, чакала, што я скажу, а я глядзеў на

мыскі сваіх чаравікаў і нічога не казаў. Я думаў, брыдка ўспамінаць, але я разважаў... Мне хацелася прапанаваць Вользе сыйсьці з вуліцы Друкарскай у бярозавы сквэр і на жоўклай траве заняцца тым, чым яна займаецца ў майстэрні зь Юрам.

Я падбіраў словы й ня мог падабраць. Такіх слоў я дагэтуль не навучыўся вымаўляць. Можа, іх і гаварыць ня трэба? Можа, дастаткова адчуваць? Перад вачыма ўзьнікалі й зьнікалі сцэны з распрананьнямі, апрапананьнямі, з рознымі акрабатычнымі позамі, і таму даводзілася паглядаць на нагавіцы ніжэй, каб, крый Бог, ня выдаць сябе. Давялося адганяць эратычныя салодка-прыкрыя думкі, займацца толькі сабою. Ад Вользіных перажываньняў я быў далёка. Так, занятая кожны сваімі пачуцьцямі, мы й дайшлі да яе двара, пасярод якога ляжала здаравенная лужына. Вольга пачала абыходзіць лужыну з аднаго боку, а я з другога. Я дайшоў да паловы бязьмежнай бруднай калюгі й раптам павярнуўся й пайшоў з двара. Вольга паклікала мяне, але я не азірнуўся й не спыніўся. Нашто? Я пакідаў назаўсёды сваё першае каханьне, калі гаварыць высокім стылем. Хацелася заплакаць. Мне ўяўлялася, як Вольга зайшла па калені ў ваду жоўтай лужыны, як яна праводзіць мяне поглядам, поўным сьлёз. Ну, такое тэлевізійнае мроіва: вочы поўныя сьлёз на ўвесь экран. Пяцьдзсят сантымэт-

раў па дыяганалі. А можа, вочы ў Вольгі былі сухія і не было ніякіх сьлёз. Такое цалкам верагодна, бо Вольга Пакроўская праз год зьмяніла прозьвішча на Палякоўская.

І зробім выснову: пачуцьцё шкадаваньня значна мацнейшае за любоў, а тым больш за каханьне. Як і папярэдзваў, нічога цікавага пра маё першае каханьне ты не пачула. Толькі каб гісторыя мела завершанасьць, трэба расказаць яшчэ пра дзьве мае сустрэчы з Вольгаю.

Першая адбылася на Новы год. О, як я люблю Новы год! Сьвята, калі ніхто не кладзе на алтар ніякіх ахвяраў. Такое дзіцячае сьвята. І ўсе, нават самыя дарослыя, вераць у Дзеда Мароза. А калі хто й ня верыць, дык гэта ягоныя праблемы й комплексы. Мне што да іх? Я ж пачынаю сьвяткаваць Новы год з раніцы. Прачынаюся і йду ў госьці. Мне ўсё роўна, да каго хадзіць, магу на раніцу перад Новым годам і да цябе прыйсьці. Уяўляеш жарцік?

А тады я пайшоў да Алеся Ласевіча. А ў Ласевіча быў кепскі настрой. У Алеся сумныя вочы й блягі настрой — норма жыцьця. Ён жыве ў адным пакоі са старэйшай сястрой, рыжай Ленкай. А калі табе сямнаццаць, ты сьпіш на раскладным крэсьле ў адным пакоі зь сястрой, якой васьмнаццаць і якая навешвае на шафы замкі, дык і ў цябе нараніцу сапсуецца настрой канчаткова. Асабліва,

калі да сястры пачне хадзіць у госьці маленькі габрэй Уладзя Габляр. І будзе ён прыцягвацца на золку. Я не жартую, бо калі я прыйшоў, ён ужо сядзеў на Алесевым крэсьле й расказваў паказкі. У мяне добрая памяць на паказкі, але тут я ня слухаў, а глядзеў на зубы Уладзі Габляра й думаў, што ўнутры такія самыя рэдкія зубы, толькі пацукі, наколькі ведаю, ня кураць, а Уладзя курыў цыгарэту за цыгарэтай і расказваў паказкі пра Абрама, Хаіма й Сару.

Хаім з жонкаю Сараю ляжаць у ложку й ня могуць заснуць, бо Хаім увесь час варочаецца. «Хаім, чаго ты ня сьпіш?» — пытаецца ўстрывожаная Сара. «Я Абраму павінен рубель!» Сара грукнула ў сьцяну да суседа Абрама й кажа: «Абрам, гэта праўда што мой Хаім табе вінен рубель?» — «Праўда», — адгукнуўся з-за сьцяны Абрамаў голас. «Дык вось, Абрам, Хаім не аддасьць табе рубель, — гучна сказала Сара й шэпам дадала: — Сьпі, Хаім, хай цяпер Абрам ня сьпіць».

Вось такія старыя паказкі пра каханьне расказваў Уладзя. І таму Алесь з радасьцю сыйшоў разам са мною з пракуранага пакойчыка, дзе на шафах засталіся блішчаць навясныя замкі. Я яшчэ не сказаў: Алесь Ласевіч іграў на гітары. З гітарай мы й зайшлі да Вольгі Пакроўскай, якая толькі-толькі зьбіралася стаць Палякоўскай. Яна, вядома, пералякалася ад такіх гасьцей, але нам было ўсё

роўна, бо па дарозе мы завіталі ў гастраном і выпілі ў двары бутэльку віна з рыльца й бяз закусі. З чырвонымі навагоднімі насамі, алейнымі вочкамі й гітараю мы ўваліліся да Вольгі, а ў кватэры поўным ходам ішла падрыхтоўка да сьвята. Нам налілі гарэлкі. А мы за гэта сьпявалі пад гітару. Сядзелі ў пакоі, каля таго самага вакна, на якое я ня мог наглядзецца, і сьпявалі, і пілі гарэлку з крышталёвых чарачак.

Вольга некуды сыйшла, і Алесь сказаў, што варта было б ціхенька ўцячы. Мы так і зрабілі, дапілі гарэлку й сыйшлі. Мяркую, на нас не пакрыўдзіліся. І за што крыўдаваць? Я разумею, калі Юра Палякоўскі пакрыўдзіўся й ледзь не прыбіў Валодзю Лазовіка, дык там было за што. Сам Лазовік гаварыў, што было.

У Лазовіка з Палякоўскай (экс-Пакроўскай) быў флірт. Не люблю французскага слова, але нешта ў ім ёсьцека, нават гідкую мрою можна за ім прыхаваць. Ну, а раз быў флірт, дык знайшліся й сябры ў Юры Палякоўскага й расказалі пра зносіны паміж ягонай жонкаю й керамістам Лазовікам. А Валодзя, між іншым, хадзіў у першых сябрах Юры Палякоўскага. Такі французскі трохкутнік выбудаваўся, толькі ў параўнаньні з папярэднім трохкутнікам, дзе ўдзельнічаў я й адпаведна два куты былі войстрыя, а адзін тупы (тупы кут гэта я), у новым трохкутніку

ўсе вуглы былі роўныя. Юра доўга трываў, але ня вытрываў і аднаго разу выбухнуў.

Яны пілі ў майстэрні ўтраіх: Вольга, Палякоўскі й сябра сям'і Валодзя. Юра перабраў і пачаў дамагацца ў Вольгі прызнанняў у здрадзе. Вольга як толькі магла адмаўлялася, але дамаганьні мужа з кожнай чаркай рабіліся ня толькі больш настойлівыя, але й больш аргументаваныя. А калі Валодзя Лазовік паспрабаваў быў бараніць сваю каханку ад разьюшанага законнага мужа, дык пачуў: «Сядзі й маўчы, а вякнеш — заб'ю!»

Хоць Лазовік і насіў бараду, як Юра Палякоўскі, але важыў ён удвая менш і ніжэйшы быў на паўгалавы. Так што аспрэчваць пагрозу не было ніякае выгоды. Распачынаць бойку таксама ня мела сэнсу. І Валодзя разыграў сцэну паміраньня ад перапою. Ён упаў тварам на стол і пачаў курчыцца ў сутаргах. Ён качаўся па падлозе, скавытаў, хрыпеў, пускаў сьліну й закатаў вочы так, што на твары заставаліся адно вырачаныя бялкі. Ён драў пазногцямі брудныя дошкі падлогі, біў сябе ў живот, пускаў фантаны ванітаў і ўрэшце рэшт так перапалохаў Вольгу зь Юрам, што Палякоўскі пабег выклікаць лекара, а Вольга натуральна рыдала ў кутку.

Сцэна была такая яркая, што Вольга адмовілася верыць у яе несапраўднасьць, і Валодзя Лазовік пакінуў сцэну, ці, дакладней, майстэрню свайго, цяпер назаўсёды былога,

сябра. Так скончыўся флірт, а мне засталася расказаць пра апошнюю сустрэчу з Вольгай Пакроўскай-Палякоўскай.

Пасля інцыдэнту ў майстэрні Вольга доўга, мусіць, з паўгода не жыла з Палякоўскім, але час, як любяць казаць баналісты, загаіў раны. Вольга вярнулася да Юры, пражыла зь ім год і нарадзіла дачку. Мае дачыненьні з жанчынамі набылі зусім іншы кшталт, я ўжо не саромеўся папрасіць або прымусіць каханку стаць у тую пазыцыю, якая б задавальняла ня толькі яе, але й мяне. Пра Вольгу я й думаць ня думаў, і тут — сустрэча.

Было гадзінаў адзінаццаць раніцы, той час, калі на вуліцах Менску менш за ўсё народу. Я наважыўся перайсьці праз падземны пераход на другі бок праспэкту, а зь пераходу якраз і выходзіла Вольга. Мы змушана павіталіся. Вольга пачала расказаць пра дачку, пра тое, як любіць дачку Юра.

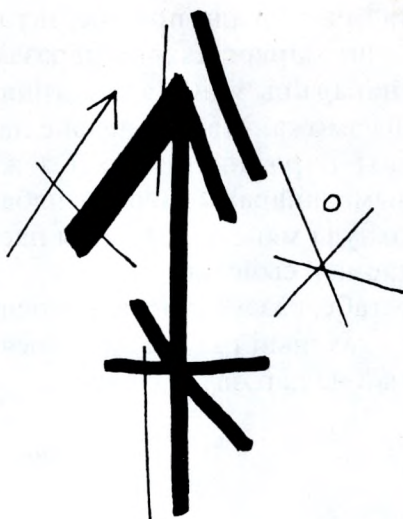
Мне страшэнна хацелася як хутчэй развітацца, бо нарэшце я ўбачыў, якая ж яна непрыгожая Вольга Пакроўская: нізенькая, шырокая ў крыжы, з тоўстымі кароткімі лыткамі, з круглым, нібы надзьмутым тварам, на якім ружавее дробны задраны ўгару нос, а яе касаватыя вочкі зацягнутыя нейкай жаўтаватай мутнасьцю. О Божа, і гэтую жанчыну я мог любіць!

Адкрыцьцё ўласнага асьляпленьня агаломшыла, зьбянтэжыла, прыбіла. А Вольга

спакойна расказвала пра тое, што ў яе быў масьціт, што хірург жахліва парэзаў ёй грудзі і што нарадзіць яшчэ адно дзіця яна ўжо ніколі ня зможа. Маё ўяўленьне намалявала Вользіны парэзаныя грудзі з жахлівымі кілоіднымі шнарамі. Нейкая нябачная сіла адштурхнула мяне ад Вольгі, я пасьпяшаўся разьвітацца й сыйсьці.

Я ж табе казаў, нічога цікавага ў маім першым каханьні так і не адбылося. Ніхто не ўтапіўся й не парэзаў сабе вены.

Сочы. 14.IV.1992

АРТЭК

Іранічная аповесць

Ахвярую артэкаўцы Вользе Сокал з горада
Арла і Яўгену Вапу зь Беласточчыны

Ты пытаеся пра піанэрскі самы вялікі ў
сьвеце лягер Артэк? Калі ласка...

Пуцёўку ў крымскі летнік прынес бацька.
Звычайна маім прыладкаваньнем падчас ва-
кацый займалася маці. Яна працавала ў
бібліятэцы будаўнічага трэсту №4, а на той
час у пралетарскіх канторах канцэнтраваліся

выгоды кшталту пуцёвак на спартовыя базы дый турыстычныя цягнікі. А тут нечакана, як сьнег на галаву ў чэрвені: «Адам, ты паедзеш у жніўні ў Артэк!». У падтэксьце, пра які так любілі разважаць у пачатку 70-х гадоў, чыталася: радуйся, сын, бо мала каму шанцуе адпачыць у найзнакаміцейшым лягеры, куды зьбіраюцца найлепшыя з найлепшых з усяго зямнога шару. А мая душа менскага сяміклясьніка сьцялася ад сполаху, бо я ж ніколі ня быў найлепшы нават у сваёй вельмі сярэдняй школцы 9, нават у сваім адным з найгоршых 6-ым «В». Скажу так, я быў хранічны харашыст, які можна змагаўся з тройкамі. А ў Артэку, хто ня ведаў, дастойныя з дастойных, разумныя з найразумнейшых, найспрытнейшыя з супэрспрытных, нешта накшталт алімпійцаў. Менавіта так пісалася, гаварылася й паказвалася ў газэтах і часопісах, на радыё і ў тэлевізары. І я не хацеў выглядаць на разумова непаўнаважнага.

Вось так, у страху й сумневах — ехаць ня ехаць — прайшлі два месяцы чаканья. Спалох мой выпарыўся, нібыта шаптуха загаварыла, каля змрочнага будынку ЦК ЛКСМБ, як толькі пабачыў тых, з кім давядзецца разам ехаць на паўвыспу Крым. Звычайныя менскія маменькіны дачушкі й сынкі стаялі з бацькамі, а да іх ног туліліся, нераўнуючы сабакі, яркія валізкі. Было гадзін 11 вечара, сьцямнела, нас — будучых артэкаўцаў —

пашнуравалі па двое й павялі на вакзал. У цемры мы нагадвалі калёну палонных.

У цягніку «Менск-Сымфэропаль» выдалі сухі паёк: печыва, хлеб, цукеркі ды кансароўку зь сьвіной тушанінай, адну на трох. Першы ўзяўся есьці з бляшанкі вісланосы Міхась зь Нясьвіжа. Пакуль астатнія пазіралі ў вакно й запівалі цеплаватай гарабатай чэрствы хлеб, нясьвіскі Міхась выеў з кансароўкі ўсё чыста мяса й сказаў, што такая трапілася бляшанка — адно сала, адзін тлушч. Кемліваму нясьвіскаму піянэру натаўклі ў каршэль, але ж мяса не вярнулі.

Ня ведаю, як у каго, а ў мяне першыя лягерныя дні праходзілі заўсёды пад шарым і халодным крылом голаду. Як найкаштоўнейшы талісман я насіў у нагруднай кішэні лусту чорнага сухара, а калі клаўся спаць, дык хаваў хлеб пад падушку, загарнуўшы ў кашулю, каб не раскрышыўся.

З лустай чорнага хлеба ў кішэні я даехаў ажно да артэкаўскай лазьні, а там давялося паціху яе выкінуць, бо хударлявы маладзён, апрануты ў гарчычную паўвайсковую форму, загадаў распрануцца дагала й скласьці ўсе рэчы ў мех, які зьнеслі ў камэру захоўваньня ажно на два доўгія месяцы. На мне засталіся адно шкарпэткі й сандалі, а ў цэляфанавым пакеціку, прыціснутым да пэўнага органу, былі толькі мыла, зубная паста, шчотачка ды і кеды з запаснымі шкар-

пэткамі. У правым кедзе хаваўся вацок з чыр-
вонцам. Зразумела, што ў другі вольны кед я
мог засунуць сухую лустачку хлеба, але ўяў-
ны сорам не дазволіў. Знойдуць і пачнецца...
Вы што, з галоднага краю да нас прыехалі?
Гэта вас бацькі навучылі хлеб у абутку ха-
ваць? Карацей, я не пашкадаваў, што выкі-
нуў харч, бо аглядалі вельмі ўважліва: і ў
валасах вошы шукалі, і між пальцаў — часот-
ку, і нават клубы рассоўвалі і ў дупу зазіралі...
Ад чаго я пачырванеў і заікаўся, калі надык-
тоўваў доктарцы ў акулерах уласныя дадзе-
ныя.

З доктарскага кабінэту доўгім калідорам
давялося шыбаваць у душ, дзе ўжо назьбіра-
лася чалавек трыццаць голых хлопцаў і дзе
адсутнічала гарачая вада. Зь віскатам, ровам
і рогатам кожны па чарзе ўскокваў пад ледзя-
ныя струмяні, а ўсе астатнія заходзіліся ад
сьмеху, нібыта ў апякальна-сьцюдзёным
душы і ў курчах пад ім ёсьць нешта вясёлае.

З душа было загадана ісьці ў даўжэзны
пакой, пасярод якога цягнулася даўжэзная
лава, на ёй гурбілася форма: шорты, майкі,
трусы, кашулі й пілёткі. Я ніколі ня бачыў у
сапраўднасьці, як дзікуны нападаюць на ма-
манта, толькі ў амэрыканска-ангельскім
фільме «Мільён гадоў да нашай эры», а яшчэ
ў дакумэнтальнай стужцы мяне ўразіла сцэна
нападу гіенаў на ільва. Нізказядыя, тупары-
лыя, лапавухія сабакі разьдзіралі на шматкі

старога цара зьвяроў. Нешта падобнае адбылося зь дзяльбою формы. Трэба ж было ўвадначасьсе схапіць майку, пачаць яе апранаць, бегчы ўздоўж лавы да гурбы трусоў, хапаць, усьцягваць, прасоўвацца, прадзірацца да кашуляў, намячаючы шлях да шортаў і пілётак. Тое самае рабіла яшчэ трыццаць найспрытнейшых з усіх спрытных. Пэўна ж, скончылася б бойкай, калі б хударлявы маладзён ня ўскочыў у доўгі пакой і не зароў, не раўнуючы паранены гіпапатам: «Ста-а-аяць! Ма-а-аўчаць!»

Як равуць гіпапатамы, мне давялося чуць у перасоўным заацырку. І скажу, што страшна яны равуць. У Менск прывезьлі перасоўны зьвярынец, была там і гіпапатамава самка, што цэлымі днямі сядзела ў вялізнай балеі. Гіпапатамы любяць ваду й балота. Але ніхто ж і думаць ня думаў, што 1-га кастрычніка ляснуць маразы. Вада ў балеі вымерзла, а самка гіпапатама прымерзла да жалезнае сьценкі. Як яна раўла! Яе бок, аддраны ад балеі, быў пяшчотна ружовы, як чыстае неба марознага ранку. А яе густы рык выкочваўся з самых глыбіняў вялізнага чэрава і не было яму ні канца, ні краю.

Адкуль у хударлявым маладзёне ўзяўся зьвярыны рык, я не высвятляў. Я скамянеў, сказаўшы самому сабе чароўнае слова «замры». На мне ўжо былі: майка даволі нармалёвая, трусы амаль да каленяў, шорты

Ўдвая меншыя за трусы і кашуля невядомага памеру, бо трымаў я яе разам зь вісланосым Міхасём зь Нясьвіжа. Ён за рукаво, а я за каўнер. Маладзён у форме прымусіў нас зьняць усе апранахі й скласьці зноў на лаву, а потым выдаў кожнаму больш-менш адпаведныя памеры.

У артэкаўскай лазьні я ўсё ж прамучыўся недарма, бо зрабіў для сябе геніяльнае адкрыцьцё: вопратку, асабліва форму, трэба браць на памер большую. У такой, крыху завелікаватай (затое нідзе ня цісьне й ня рэжа) форме давялося з гадзіну прасядзець каля лазьні ў начным сквэрыку на лаўцы, пакуль пухлая важатая не загадала пайсьці за ёю.

Стомлены за два дні дарогі, я ледзь валокся за вельмі загарэлай жанчынкаю з доўгім, падобным да жалуда, тварам. А думалася мне пра тое, што добра было б зьнікнуць у стракатлівай крымскай ночы дый зьявіцца ў кватэры 44 на восьмым паверсе ў доме 68 па вуліцы Апанскага ў горадзе Менску, карацей — хацелася дамоў. У мяне засмактала пад лыжачкай, у грудзёх узьнікла пустата й холад, у носе заказытала, а на вачох навярнуліся сьлёзы. Плакаў я бязгучна. Крочыў за пухлай жанчынкаю дый крадком выціраў шарпэткамі мокрыя шчокі. Але ты й сама ведаеш, ці мала каму што захочацца й зажадаецца.

Маркота зьнікла зусім нечакана, у той момант, калі мы зайшлі ў ярка асьветленае фаявлікага пяціпавярховага будынка. Падобны да жолуда твар павярнуўся да мяне, наблізіўся й сказаў: «Запамінай... Твой лягер — Горны, твая дружина — Крышталёвая, твой атрад — Пяты, твой паверх — Трэці, твой пакой — Трыста адзінаццаты. Паўтары!» Я паўтарыў. А чаму, зрэшты, і не паўтарыць, калі просіць маладая жанчынка з хай сабе і нязграбна павязаным на шыі піянерскім гальштукам. Мне нават падабаўся пах сухое кастрычніцкае лістоты, які сыходзіў з-пад праса, калі я павольна сунуў яго па шаўкавістым, добра намочаным чырвонапамаранчавым трохкутніку. Далібог. А ў ватай, якая сказала, каб ішоў адпачываць, замест хрумсткіх ражкоў цяляпаліся над высокімі грудзямі вялыя матузкі.

Пакуль я шукаў свой 311-ты пакой, дык быў цалкам упэўнены — там поўна нэграў і кітайцаў. Я ж ня ведаў, што міжнародная зьмена з мурынамі, індыйцамі ды індзейцамі бывае толькі раз на год у ліпені. І ўяві сабе маё здзіўленьне, калі ціхенька адчыніўшы дзьверы, я пабачыў самотнага, цалкам белага (нават бровы ў яго былі сьветлыя) хлопца, які сядзеў у позе пакрыўджанага воіна на адным зь пятнаццаці ложкаў каля вакна.

Белагловы, кучаравы хлопец быў Віця зь Віцебску. І трэба ж было ехаць у няблізкі

сьвет, каб пазнаёміцца зь віцебскім Віцем?! З тым самым Віцем, што меў крэпкія вузлаватыя локці і калені, з тым, зь якім я моцна пабіўся з-за палічкі ў тумбачцы. Пасьля знаёмства мы адразу ж падзялілі тумбачку: у мяне ніжняя палічка, а ў яго верхняя. І розная драбязя накшталт зубной шчотачкі ды паштовак увесь час падала зь Віцевай паліцы на маю. А я такога не любіў ніколі. Маё — гэта маё, мне чужога ня трэба, але за сваё я й галаву адарваць, фігуральна кажучы, магу. Зразумела, я папярэдзваў, што калі яшчэ раз ягоныя брудныя й сьмярдзючыя рэчы апынуцца на маёй чыстай паліцы, павыкідаю іх у вакно. А вакно ў пакоі было проста гіганцкае, не вакно, а цэлая шкляная рассоўная сьцяна, за якою разгортваўся экзатычны марскі краявід. Сапраўднае неба, сапраўдныя горы й скалы, сапраўдныя кедры, а не фоташпалеры. І не пацэліць у такое шырокае вакно я ня мог, ружовая Віцева мыльніца 'паляцела ў бок хісткіх смарагдавых кіпарысавых вершалін.

Гаспадар выкінутае мыльніцы спачатку сьмяяўся, як і ўсе прысутныя ў пакоі, а потым, зразумеўшы, што рагочуць не зь мяне, а зь яго, зусім зьбялеў, а ягоныя балотныя вочкі пазелянелі, як віцебскія азёры ў жніўні. Ударыў першы ён... Віця ўдарыў мяне першы, і ўдарыў нагою па маёй назе, калі я бег па акуратна засланых ложках. Можаш сабе

ўявіць, як мне давялося грымнуцца на дубовы паркет, як абадралася й пабілася сьцягну, месяц не сыходзілі сінякі. Ты ж ведаеш, у мяне вельмі белая й далікатная скура, пальцам ткні, і расьцячэцца лілёвая пляміна. І яшчэ была адна праблема са скураю: я вельмі кепска загараю. Калі выяжджаў з Артэка, дык быў самы незагарэлы, а на руках і нагах вёз найбольшую колькасьць сінякоў і драпінаў. Знарок лічылі: 43 сінякі і 18 драпінаў. Толькі ад падзеньня на дубовы паркет да разьвітаньня зь лягерам Горны было яшчэ далёка.

Побач на падлозе між ложкамі расьцягнуўся і Віця, бо ўдарыць ён ударыў, а раўнавагу згубіў. Я паваліўся першы, але і ўскочыў першы, каб адразу ж упасьці на Віцькавы грудзі, ашчаперыць ягоную шыю і душыць. Ён выкручваўся з-пад мяне, як чарвяк з-пад курынае лапы. Ды дзе там... Я раскірэчыўся, як яловы корч, і ціснуў Віцю, колькі хапала вагі й моцы. Ён ужо намерыўся здавацца, ён сам пазьней прызнаўся, што хацеў папрасіць маёй літасьці, але не пасьпеў, я выпусьціў яго. Сапраўды. Давялося ўскочыць і вызьверыцца на аднаатрадаўцаў, якія, назіраючы бойку, пачалі крычаць: «Беларусы б'юцца! Беларусы б'юцца!..» Празь імгненьне поплец са мною, супраць усяго атрада, стаў прыдушаны Віця зь Віцебску. Умацаваньне баявога духу натхніла мяне, я пачаў лаяцца, я выкры-

кваў такія расейскія брудныя словы і так гучна, што праціўнікі вырашылі за лепшае выйсьці за дзьверы, якія я зачыніў нагою. Дзьверы хлопнулі-стрэлілі. І стрэл выбіў зь мяне агрэсію, якая вылецела залацістым пылам у шырока адчыненае вакно. Спакойны й спустошаны я павярнуўся да Віці з намерам памірыцца. «Паглядзі на маё сьцягно!» — сказаў я даверліва. «А ты ледзь не зламаў мне шыю», — зусім ласкава паведаміў ён. Мы памірыліся зь Віцем, які самотна сядзеў на ложку, калі я ціхенька адчыніў першы раз дзьверы ў 311-ты пакой.

Другі мой знаёмец у Артэку быў Сярожа зь Менску, ён зайшоў у пакой трэці. Мэлянхалічны Сярожа, у якога на правай назе ад нараджэньня былі неразьдзеленыя самыя маленькія пальцы, нават пазногаць на іх быў адзін, гэтакія сіямскія блізьнюкі на адной асобна ўзятай назе. Але варта зазначыць, што гэты цялесны фэномэн зусім не перашкаджаў майму другому знаёмцу бегаць і скакаць, а ў скачках у вышыню быць першым у Горным лягеры. Сярожа грунтоўна займаўся на менскім стадыёне «Дынама» лёгкай атлетыкай і прывез у Артэк выдатны спартовы строй, які давялося пакінуць у камэры захоўваньня.

Але шаўкавіста-блакітны строй усё ж не дарэмна зьезьдзіў на паўвыспу ў Чорным моры, бо на зваротнай дарозе з сонечнага

лягера дружбы ў мяне затырылі, а калі па-чалавечы, дык скралі штаны. Звалаклі самым непасрэдным чынам... Я лёг спаць і паклаў нагавіцы за падушку, каб ня надта пакамечыліся, і яшчэ я іх рукою прытрымліваў. А калі прачнуўся, дык у руцэ быў заціснуты рог падушкі, а штаноў і сьлед прастыў. Суправаджальніца — акулярыстая маладзіца з таўсьценнымі шчыкалаткамі й танклявым галаском — адно разьвяла ўшыркі кароткія рукі, маўляў, трэба было класьці пад падушку, а не за падушку.

Я ледзь не заплакаў, разам з штанамі прапалі дзьве поўныя кішэні значкоў, якія падаравалі аднаатрадаўцы. Якіх там толькі не было! І блакітны герб Зеленаграду Калінінградзкай вобласьці. І мячэць з Джамбулу, што ў шыракаскулым Казахстане. І вузенькая панарама Ульянаўску. І карэльская бяроза зь Петразаводзку. Ледзь ня ўся гісторыя з геаграфіяй тагачаснага СССР. І ўзялі, і панесьлі... А запасных штаноў у мяне не было. Гэта цяпер, выбіраючыся ў дарогу, я абавязкова прыхопліваю спартовыя нагавіцы. А тады мне пашанцавала, што ў адным купэ са мною вяртаўся ў Менск аднаатрадавец Сярожа. У яго я й пазычыў навіюткія блакітнашаўкавістыя штаны. Як ён не хацеў іх даваць! І вельмі здзівіўся, калі празь дзень я прынес іх яму дамоў. «А я быў упэўнены, што больш ніколі іх ня ўбачу!» — усклікнуў Сярожа,

убачыўшы мяне. Ён пабачыў свае штаны, а вось я больш ніколі яго не сустракаў, хоць і жыў ён у самым цэнтры Менску, на плошчы Якуба Коласа, надгастраномам «Сталічны». Мусіць, не хацелася сустракаць артэкаўцаў. Дый наогул я больш ніколі нікога зь іх не спатыкаў.

Толькі вось аднойчы на кніжнай вокладцы я прачытаў прозьвішча аднаатрадаўца — Абашаў. Я пацікавіўся, дзе выдавалася кніга... Уфа. Так што цалкам можа быць, што зборнічак фантастычных апавяданьняў выдаў Юра Абашаў з Башкортастану, а тады Башкірыі. Юра, які клаўся спаць у шкарпэтках, а праз гэта й патрапіў у малапрыемную сытуацыю. Зрэшты, у сытуацыю патрапіў ня толькі Абашаў з Башкортастану...

Пасьля абеду па артэкаўскай завядзёнцы трэба было гадзіну адпачываць і, абавязкова распрануўшыся, ляжаць у ложку пад прасьцінаю. Можна, хто пажадае, — і пад коўдраю, але — Крым, жнівень, гарачыня 30° у ценю. Так што пад прасьцінаю лацьвей. Папалуднаваўшы, лягернікі залеглі. У пакой зайшла важатая Галіна з Ноўгараду з сваім загарэлым жалудовым тварам, над якім пагой-дваўся выбелены чубок. Галіна загадала ўсім устаць. Загады ў лягеры не абмяркоўваліся. Устаць! — значыць, уставай і ня думай. І ня думаў, стаяў і глядзеў на сваіх супакойнікаў у форменных трусах. На ўсіх былі адно чор-

няя, крыху злінялыя трусы. А на Абашаву былі яшчэ акуляры з бруднавата-зялёнай аправаю, гадзіннік на скураным парэпаным раменьчыку і чорна-сінія шкарпэткі з рамбічным малюнкам. «Ты чаму не распрануўся?» — наглядчыца Галіна насунулася на башкіра. «Я распрануўся», — вочы уфімца спалохана залыпалі ў акулярных лінзах. «Ты чаму шкарпэткі ня зняў?» Паўза пасля «чаму» была такая глыбокая, што зь яе выразна вызірнула слова «скаціна». «А ў нас усе так сьпяць». «Дзе гэта ў вас? Можна, у Амэрыцы? Дык вось, у нас у СССР і ў прыватнасьці ў Артэку савецкія людзі кладуцца ў ложак без шкарпэтак! Зняць! Хутка!» — доўгі, як у Адольфа Гітлера, чубок узьяцеў над ускінутым тварам. Цікава, ці бачыла Галіна з Ноўгараду амэрыканскія фільмы, у якіх жыхары ЗША кладуцца ў ложак, ня зняўшы шкарпэтак? І, вядома, не яе справа параўноўваць жыцьцё дзвюх імперый з розным грамадзка-палітычным ладам. Яе абавязак быў больш прасты: выконваць самой і прымушаць астатніх выконваць правілы артэкаўскага жыцьця. А розных завядзёнак у лягеры было больш чым дастаткова...

Усе лягернікі павінны былі хадзіць «у нагу», я ня ведаю, як хто, ці як палонныя, ці як салдаты, карацей, толькі «ў нагу». І ня важна, ідуць двое, трое, чацьвёра ці сто чацьвёра, усе абавязкова крочаць толькі «ў

нагу». Мусіць год, калі ня болей, пасья вяртаньня да цывільнага жыцьця, я з усімі хадзіў толькі па-лягернаму. Нават з жанчынамі, дзяўчатамі, бацькамі — толькі па-артэкаўску. І ніяк ня мог адвучыцца. Ідзеш-ідзеш з чалавекам, зірк наніз, пераступіш з падскокам і заспакоісься, і палёжку нейкую адчуеш, бо ўжо ў ненармальнасьці хаджэньня «ў нагу» бачыцца нармальнасьць, патрэбнасьць і неабходнасьць.

Лягернікам забаранялася казаць пры сустрэчы са старэйшымі «прывітаньне», «вітаю вас» і розныя «здраўствуйце». Вітацца дазвалялася наступным чынам: з раніцы й да 12.00 — «добрай раніцы», з 12.00 да 18.00 — «добры дзень», з 18.00 і да раніцы — «добры вечар». А я, нібы ўпарты ірляндзец, які дэманструе аднаасобны сувэрэнітэт, упарта даваў «дзень добры». Але мяне не перасьледвалі й не каралі за перастаноўку словаў, ад якой сэнс не зьмяняўся. Наогул нацменам дазвалялася крыху болей, чым расейцам, маўляў, малодшы брат — ён дурнейшы, тое-сёе варта й не пачуць і дараваць.

Што да пакараньняў, дык яны ў Артэку насілі больш назывуны, чым матэрыяльны характар. Важатыя пагражалі, што патэлефануюць бацькам; начальнік казаў, што напіша лісты. Усе разам абяцалі выгнаць зь лягера й выправіць дамоў. Толькі ніхто ім ня верыў. У рэальнасьці ж яны маглі наступнае: не пусь-

ціць на танцы, ня ўзяць у кіно, не дазволіць ехаць на экскурсію і, у самым крайнім варыянце, паклікаць увечары ў пакой для важных, а там палохаць і абяцаць, што ў наступны раз паб'юць. Каб каго сапраўды білі, я ня чуў, бо наогул у Артэку ўсё брыдкае вельмі старанна ўтойвалася, і яшчэ там была сыстэма замены.

Да прыкладу, я ўзбунтаваўся — адмовіўся вучыць 10 абавязковых піянэрскіх песень. Калі на палянцы нас пасадзілі ў кружок і пачалі надыктоўваць словы. Я ўзьняў руку й заявіў, што зусім кепска пішу па-расейску. За такі жарт мяне, як мінімум, можна было б паставіць пасярод пляца на вечаровай лінейцы і перад усёй Крыштальнай дружынай высьмеяць і прынізіць; сказаўшы: вось піянэр, які ня здатны вывучыць мову, на якой гаварыў Ленін. І, павер ты мне, сораму не абабраўся б. Толькі Галіна з Ноўгараду павяля сябе інакш. Ня хочаш быць як усе? Выдатна. Будзь лепшы. Яна спытала: «Хто яшчэ ня ведае расейскага правапісу?» Маё непадпарадкаваньне падтрымалі два казахі, Мухтар і Амангельды. Тады важатая вельмі ўрачыста паведаміла, што мы вызваляемся ад 10-ці піянэрскіх песень і накіроўваемся ў бібліятэку, дзе зможам узяць кнігі на родных мовах і чытаць іх, пакуль астатнія будуць сьпяваць. З боку важатай усё было зроблена вельмі тактоўна, так, што падумалася: мусіць, папя-

рэдняя міжнародная зьмена з нэграмі ды кітайцамі ўсё ж прывучыла сяго-таго паважна ставіцца да іншародцаў, якія ня вывучылі вялікую ды магутную мову міжнацыянальных зносін. Але ж і з майго бунту выйшаў пшык.

Толькі калі я ў пэўным сэнсе падмануў Галіну, дык Амангельды з-пад Джамбула быў шчыры. Галавасты апалонік, інакш і ня скажаш пра яго, звычайны хвастаты зародак жабкі. І вочы ў казаха былі вузкія й лупатыя ўвадначасьсе; вочныя яблыкі так і хацелі выскачыць з чэрапа, а напятая смуглявая скура іх не пускала. Імя маленькага крываногага казаха з-пад Джамбула спачатку ніхто ня мог запомніць. Але калі такое вымавіш і запомніш, дык ужо й не забудзеш, каб і хацеў. Пабудзі мяне сярод ночы й спытай, зь якім казахам давлялося пазнаёміцца ў Артэку, і пачуеш — Амангельды. У ягоным Джамбуле адбыўся землятрэс, таму разам з нашчадкамі начальнікаў у Крым паехалі дзеці шматдзетных пралетарыяў і сялян. Амангельды быў восьмае, але не апошняе дзіця ў бацькоў. Я не цікавіўся, кім працаваў бацька жабкападобнага казаха, але сям'я іхняя яўна не гаравала й не галадала. Ты б толькі бачыла, як ён расьціснуў падэшваю на асфальце скрыль кавуна...

Недзе на прыканцы першага тыдня нам далі на дэсэрт кавун. Скрылі былі чырвона-

сакаўныя, падобныя да вялізных пеўневых грабянёў. А з-падджамбульскае жабяня вазьмі ды скажы: «У нас такія кавунамі ў футбол гуляюць!» Ніколі ня бачыў, як гуляюць у футбол кавуном, а вось як гулялі глёбусам — бачыў. Вясковы школьны заўгас выкінуў на сьметнік можа з дваццаць географічных наглядных прыладаў. А вясковыя дзеці не знайшлі лепшага занятку, як біць па іх нагамі. Потым за школаю на сьметніку доўга ляжала брудная гурба папераломленых глёбусаў, такіх падобных да чарапоў. Як глёбусы, так і кавуны я вельмі любіў і люблю. Што да кавуноў, да гэтых ягадаў з гародніны, дык магу есьці ня толькі ружовыя, а й ледзь-ледзь ружовыя й прахалодна-несалодкія. А вось Амангельды, запэўніўшы, што ніводзін казах ня будзе есьці крымскія кавуны, пайшоў між радамі крэслаў і сталоў і ўсім землякам загадаў выкінуць дэсэрт. Землякі, нечакана для астатніх, паслухаліся свайго апалоніка і, выйшаўшы з сталоўкі, пакідалі скрылі хто ў сьметніцу, а хто й на зямлю. Амангельды радаваўся й ціснуў кавуны абцасамі. Крышку пазьней я даведаўся, што зусім і не Амангельды прыдумаў выкінуць на сьметнік дэсэрт, яму загадаў Мухтар.

Высакаваты й чыстатвары Мухтар, сын старшыні райкаму камуністычнае партыі, пэўна, ад бацькі пераняў волю да ўлады. І ўсе, хто прыехаў з Джамбульскага раёну, а іх па

розных атрадах было параскідана чалавек сорок, безь прычанняў выконвалі ягонья даручэнні ды парады. Азія, як казаў Кіплінг, ёсьць Азія, а Захад ёсьць Захад, і разам яны ніколі ня сыйдуцца. Вядома, што гара з гарою зусім ня так, як чалавек з чалавекам у музэі касманаўтыкі, дзе я пабачыў, як Мухтар адчуў на сваёй, крыху цяжнейшай за маю, скуры, што жыве, жыве цёмны расізм на белым сьвеце.

Музэй, заўважу, даволі шматрэчны, напакавана ў ім усяго рознага было шмат. Гэта ж цяпер я разумею, што скафандар з шылдачкаю «Юры Гагарын» мог належаць і Герману Цітову. Ты ж і сама ведаеш, як робяцца музэі... Галоўнае, каб экскурсавод не забыўся сказаць пераканаўчым тонам: «З гэтае талеркі еў першы касманаўт Гагарын!» Толькі дух расізму хаваўся не за талеркамі й скафандрамі, а за дзейнымі трэнажорамі. Мне яны адразу не да сэрца прыйшліся, розныя моцамеры, рэакцыязамяральнікі, вагапавелічальнікі...

Правяраць рэакцыю мог кожны. Сядаеш у зручны фатэль і глядзіш на тэлеэкран (кампутараў я тады ня ведаў). На экране разпораз у розных кутках успыхваюць рознакаляровыя кропачкі: сінія, жоўтыя, чырвоныя. Падобныя кропкі ўспыхваюць і плаваюць уваччу, калі доўга працаваў, апусьціўшы галаву, а потым рэзка ўскочыў, каб іх

згасіць, трэба зноў схіліцца, каб кроў у мозаг прыліла. А каб зьніклі экранныя кропкі, трэба ціснуць на кнопкі ў пэўным парадку, бо сінюю кропку гасіла жоўтая клявіша, а жоўтую — чырвоная, а чырвоную — сіняя. Кропкі ўспыхвалі ў рваным рытме. Асабіста я пачуў: можаш, калі захочаш, быць касманайтам. Мухтару з Джамбула вынеслі іншы вэрдыкт... Трэніруй рэакцыю, гуляй у настольны тэніс, у Кітаі добра гуляюць у настольны тэніс. Спачатку я ня ўцяміў, пры чым тут Кітай. Але па тлумачэньні далёка хадзіць не давялося. Каля цэнтрыфугі ўсё праясьніў доўгашы экскурсавод: «Жоўтым у цэнтрыфугу залазіць нельга. У жоўтага чалавека арганізм слабейшы, чым у белага. Таму дзеля ўласнай бясьпекі прашу жоўтых не падыходзіць да трэнажора цэнтрыфуга!» «А я ня жоўты! Я — казах!» — чысты Мухтараў твар так зьбялеў ад злосьці, што зрабіўся бялейшы за крамнае бутэлучнае малако. «Папрашу не пярэчыць і пакінуць музэй. Акрамя фізычнае падрыхтоўкі для касманайта вельмі важныя дысцыпліна і выкананьне загаду»... Спрацацца ня мела сэнсу. Мухтар, а за ім Амангельды, пакінулі залю з цэнтрыфугаю. Астатнія піянэры толькі ўзрадаваліся. Чым меней людзей у чарзе, тым лепей, ёсьць і такая думка.

У бліскача-срэбную цэнтрыфугу ўлезла трое беларусаў: я, Віця ды Сярожа. Мы селі

на кукішкі й заціснулі галовы між каленьмі. Доўгашыі ўключыў трэнажор. Па сьпіне пабег скразнячок. Здаецца, не прайшло й хвіліны, а экскурсавод ужо крычаў, што трэба ўстаць і ўзьняць рукі ўгару. У галаве гуло й грукала, нібыта нехта дужы кідаў у пустым вагоне на падлогу мяхі з цэмэнтам. Бух, густая ціша, гудзеньне... Ізноў бух... А рукі, Бог сьведка, былі такія цяжкія, што я ледзь адарваў іх ад сьцёгнаў. Аднаатрадаўцы клаліся са сьмеху, гледзячы, у якіх раскірэчных паставах стаялі мы ў цэнтрыфузе. Было сьмешна й мне, было сьмешна глядзець на Віцю й Сяргея, што стаялі як два стогадовыя разьбітыя паралюшам карчы. Але сьмяяцца я ня мог, шчокі й вусны не рассоўваліся. Калі б мне хто сказаў, што вось зараз зь цябе выцягуць у цэнтрыфугу ўсе вантробы, я б ні хвіліны не сумняваўся ў праўдзівасьці папярэджаньня. Але, як ты здагадалася, вантробы засталіся на месцы. А вось уяўленьне пра беларусаў зрушылася ў лепшы бок.

Беларус — дужэйшы за ўсіх азіятаў... Ён, як і астатнія ўсходнія славяне, створаны, каб кіраваць сьветам.... Ніякая цэнтрыфуга не перамяшае беларускую мову з казахскай... Захад ёсьць Захад... Беларус можа быць касманаўтам, а казах... Пра гэты выпадак я згадаю праз дваццаць гадоў, калі па швах распаўзецца СССР, калі казахі абяруць свайго першага прэзыдэнта, які нацыяналізуе

касмадром і валявым загадам выпхне казаха ў космас. Цікава, як у яго беднага са здароўем? Ці ўсім усё адно? Як з тымі сабакі, выпхнулі ў космас Белку і Стрэлку, і там пакінулі, і іхнія мёртвыя выпручаныя целы ўсё круцяцца й круцяцца ў беспаветранай прасторы, ня могучы нават раскласьціся як сьлед. У музэі касманаўтыкі я пашкадаваў Мухтара, бо ён быў адзіны ў атрадзе, хто чытаў на роднай мове.

Калі я, Мухтар і Амангельды адмовіліся вучыць дзесяць піянэрскіх гімнаў і пайшлі ў бібліятэку, дык там спаткалі вельмі ветлівы прыём. На другім паверсе цаглянага катэджа нас сустрэла дробненькая, амаль карліца, жанчынка ў блакітным парыку. Яна й паказала мне беларускую, а Мухтару казахскую палічкі. Амангельды меў больш сьціплыя запатрабаваньні, яго цалкам задаволіла падшыўка маскоўскага гумарыстычнага часопіса «Кракадзіл». Пакуль я, седзячы на кукішках (беларуская паліца была пры самай падлозе) выбіраў чытанку, Амангельды рагатаў на ўвесь двухпавярховы катэдж. Сорамна было ня толькі мне, але й Мухтару. Толькі я зрабіў выгляд, што ня бачу таго сораму: вы — казахі, самі й разьбірайцеся між сабою, мая справа ў іншым баку...

На прыпадложнай паліцы вышнураваліся новенькія, амаль негартаныя томікі аўтараў са школьнай праграмы, ні больш і ні менш.

Толькі хрэстаматыйныя мелі пропуск у артэкаўскую бібліятэку. Бог зь імі, з прапускамі, ня горшыя ў беларусаў хрэстаматыі, калі ёсьць Купала, Колас, Багушэвіч і Багдановіч. Мне, вядома, як большасьці сяміклясьнікаў, а не сяміклясьніц, хацелася ўзяць прозу. Кнігу ў піянэрскіх лягерах успрымалі неадназначна. З аднаго боку, гэта адзіная рэч, якой дазвалялася ляжаць на тумбачцы, а з другога боку, калі нехта ўбачыць, што хлопец чытае вершы, дык мог узьнікнуць цэлы абвал кепікаў і падначак. Зразумела, калі вершыкі не піянэрскага зьместу (пра іх будзе асобны абзац). Дык вось, беларуская хрэстаматыйная проза, кажучы па-бібліятэкарску тактоўна, мяне зусім не зацікавіла. Пасьля бойкі зь Віцем зь Віцебску розных зьдзекаў я не баяўся. З паліцы ўзяў сіні том Максіма Багдановіча. Чытаў я тады, як і цяпер, вельмі марудна, таму кніга й праляжала на тумбачцы амаль усю зьмену. Том Багдановіча быў мне за сымбаль адметнасьці, за знак няроўнасьці й сувэрэннасьці хоць бы адной асобна ўзятай тумбачкі. І калі хто з расейцаў казаў пра аднолькавасьць нашых моў, дык і трох радкоў было дастаткова, каб давесьці адваротнае.

Ня ведаю наколькі гэта натуральна, але беларусам я сябе адчуваю за межамі Беларусі. На Радзіме я — літаратар, журналіст, мастак, асоба мужчынскага полу, вайсковаа-

бавязаны, пасажыр, пешаход, мінак, настаўнік... Хто заўгодна, сто разоў нехта і толькі потым беларус. Раней мяне вельмі палохаў той факт, што расейцы й габэі ўсё больш і больш пачуваюць сябе ў Беларусі менавіта габрэямі й расейцамі. А цяпер я нават вітаю іхняе вяртаньне ў роднае нацыянальнае ўлоньне. Хай у маёй Айчыне кожны небеларус адчувае сваю нацыянальную прыналежнасьць, лёгка смутак і настальгію, якую па вечарох адчуваў я, лежачы на другім ад вакна ложку, у 311 пакоі, на 3 паверсе, Крыштальнай дружыны, Горнага лягера, у Артэку, калі трымаў перад вачыма томік Максіма Багдановіча, любімага паэта нацыі.

У кожнага народа ёсьць вялікі паэт: у ангельцаў — Байран, у немцаў — Гётэ, у японцаў — Басё. Але ў кожнай нацыі акрамя вялікіх, народных, прызнаных, вядомых і малавядомых, маладых і пачаткоўцаў, ёсьць паэты любімыя: у японцаў — Ісікава Такубоку, у ангельцаў — Джон Кітс, у расейцаў Міхаіл Лермантаў... Вельмі сумна, што ўсе яны сыйшлі з жыцьця ў маладым веку. А можа, гэта неабходная адзнака ў біяграфіі паэта, каб яго спачатку пашкадавала, а пасля палюбіла нацыя? Але гэта пытаньне зусім не артэкаўскае, яно з часоў сёньняшніх, калі зрабілася відавочна, што нават у лягерах дружбы высьпельвалася ідэя незалежнасьці як беларуса так і казаха. Ужо дзецьмі мы

ведалі пра неабходнасьць аддзяленьня ад СССР зь ягоным паталягічным жаданьнем ашчасьлівіць усіх, навучыўшы біць у чырвоныя піянэрскія барабан. А я замест дзесяці гімнаў чытаў лірыку Багдановіча, ягоныя геніяльныя вершы пра сьмерць. І яшчэ я зразумеў, што ў савецкім лягеры ня так ужо кепска гаварыць з акцэнтам, не з гаварком, якім розьніцца адзін расеец ад другога, а менавіта з акцэнтам.

Менавіта ў Арэтэку я заўважыў, што расейцы вельмі дэмаралізаваная нацыя. У іх размылася паняцьце рускі, яно стала вызначэньнем імперскіх паводзін, і перастала быць уласна нацыянальнасьцю. Рускія зрабіліся падобныя да габрэў, яны расьцякліся па прасторы СССР і ў іх пачало не хапаць колькасьці і моцы, каб трымаць ўсё пад кантролем. У Артэку расейцаў было болей за ўсіх астатніх, але яны ніколі не аб'ядноўваліся ў нацыянальныя групоўкі, яны былі кожны сам за сябе і свой рэгіён — Сібір, ці Карэлію, ці Архангельскую поўнач. Адных Ваняў у 311 пакоі было ажно тры, архангельскі Ваня, петразаводскі Ваня і астраханскі Ваня.

Архангельскі Ваня казаў, што вельмі любіць паэзію Сяргея Ясеніна, толькі з усёй спадчыны апошняга паэта расейскай вёскі я пачуў, праўда, разоў са сто, толькі два радкі.

Шмат дзяўчатачак я перамацаў,

Шмат кабет я ў кутках заціскаў...

А далей каціўся расказаісты рогат ясеніна-люба. Аднаго разу бясьсьмяротныя радкі пачула важатая Галіна, яна матлянула сваім гітлераўскім чубком і заўважыла, што лепш бы ён паўтарыў словы песьні пра Зіну Парнову, піянерку-геройку. Архангельскі Ваня пачаў дэкламаваць тэкст, дзе былі й такія радкі:

С кровью падают на пол
Пряди светлых волос
Сам начальник гестапо
Учиняет допрос

.....

То он в злобе пугает,
Наведя пистолет,
То опять предлагает
шоколадных конфет.
Ты глаза опустила,
От конфет отвела,
Распрямилась, схватила
пистолет со стола...

.....

В схватке пули жужжат,
Офицер с конвоиром
В пол уткнувшись лежат...

Што-што, а сьмерць у піянерскай паэзіі мяне зусім не палохала, яна наадварот нават весяліла. Ну і як можна было не сьмяяцца, калі атрад сьпяваў хорам наступныя словы пра чарговага піянера-героя, які загінуў у сьмяротнай схватцы з ворагамі?!

Гремело у дальней ложбинки.
Кончался стремительный бой.

Не тая, ложились снежинки
На мальчика в пуще лесной.

Мы смяяліся, бо радкі з афіцыйнай лягер-
най паэзіі вельмі нагадвалі неафіцыйную
лірыку, накштальт:

Я спросил электрика Петрова:
«Почему у Вас на шее провод?»
Ничего Петров не отвечает.
Тихий ветер труп его качает.

Былі ў падпольнай лірыцы й больш кра-
нальныя, эратычныя вобразы:

Дзевачка ноччу злавіла таксі.
Ціха шафёр ёй сказаў «Адсмакчы!»
Доўга смактала бедная Зіна.
Месяц ад Зіны смярдзела бэнзынам.

Каб скончыць з усёй піянерлягернай паэ-
зіяй, артэкаўскай і неартэкаўскай, я працы-
тую табе яшчэ адзін урывачак з афіцыйнага
вершыка-дрындушкі.

Там жывуць узьбекі, беларусы.
Дзеці розных брацкіх нам краін,
Пасланцы В'етнама і індусы —
Сваякі па духу, па крыві.
Гэта лягер вечнага сяброўства,
Дзе расьце мужнее чалавек.
Гэта месца добрага знаёмства,
Гэта ён — наш сонечны Артэк!

Ура! Таварышы! Ура! Ну, вядома, бліжэй-
шых сваякоў за індусаў беларусы ніколі ня
мелі, бо расейцы і ўкраінцы не рыфмуюцца.
А індусы й беларусы рыфмуюцца, толькі
чаму індусы, а не тунгусы? Га? Але ня ў гэтым

закавыка, а ў іншым. Гэты вершык з назовам «Лягер Дружбы» мае яшчэ адну каштоўнасьць. Яго склаў чалавек, які адсядзеў за калючым дротам у канцэнтрацыйным сталінскім лягеры больш за дзесяць гадоў. І што, спытаеш ты? А нічога, скажу я. Можа й сапраўды, калі глядзець на Артэк з Гулага, дык ён і нішто сабе, і дружбаноў можна займець ці проста пазнаёміцца з кім цікавым.

Да прыкладу, у Артэку я пазнаёміўся яшчэ зь петразаводскім Ванем, чарнавокім вяліказубым хлопцам. Ён і падараваў мне паштоўку з архітэктурным краявідам Кіжоў. На паштоўцы пад сінюшным небам стаяла шэрая царкоўка, збудаваная без адзінага цьвіка. Белазубы Ваня расказваў, што ў XVIII стагодзьдзі расейскія майстры маглі будаваць з адной толькі сякераю. Хто яго ведае, можа яно й так. Паспрабуй, зацягни на Поўнач тыя цьвікі. А так, з адной сякераю на плячы, расейскім каляністам было ямчэй рухацца на ўсе чатыры бакі ад Масквы. Сякера вельмі зручная рэч у справе мірнага далучэньня чужых земляў да імперыі. Асабліва да Расейскай, асабліва ў XVIII стагодзьдзі, калі ў яе быў ваўчыны апэтыт. Хто ня згодны? Сякера хутка знойдзе шлях да згоды. І ня трэба ніякіх цьвікоў, каб расьпінаць і будаваць саборы ў гонар распнутых, трэба прасьцей: хто ня згодны — кладзі галаву на калодку. Хру-у-упсь!

Вось з такім касьцяным і ўвадначасьсе плюгкім гукам вылецелі два верхнія пярэднія зубы ў перазаводзкага Вані, калі ён упаў тварам на прыступку. Акуратную, майстравіта абкладзеную белай кафляй, а таму востра-рэбрую прыступку, якая вяла з калідора на гаўбец. Ваневы далоні прызямліліся, прыпадлозіліся каля самай прыступкі, і каб яе не было, ці каб яна была крышку далей, дык твар аднаатрадаўца спыніўся б на бясъпечнай адлегласьці, а два пярлінна-бліскучыя разцы ня вывернуліся б зь верхняе дзясны й ня выплюнуліся б на сьлізкую кафлю разам з крывёю. І Ваня ня плакаў бы, седзячы на кукішках па-над чырвоным пляўком. Ну і я разам зь Віцем зь Віцебску не туляўся б побач і не задаваў бы сабе малапрыемнае пытаньне... А ці ня выганяць мяне з Артэку за бойку, у якой піянэр страціў пярэднія верхнія разцы? Ці вышлюць толькі мяне, ці разам зь Віцем патураць? Што я скажу бацьку? Да пытаньняў далучаліся розныя неразумныя развагі... Каб вылецелі не пярэднія, а бакавыя зубы, дык можна было б угаварыць Ваню, каб шырока не раскрываў рот пры важатай Галіне, і гэтак у таямніцы схаваць вынікі бойкі. Толькі інцыдэнт і бойкаю назваць цяжка. Я ж падыйшоў да Вані зусім блізенька, каб ён ня змог размахнуцца і ўдарыць. Паміж нашымі насамі засталася сантымэтры са тры, ня болей. І я ціхенька штурхануў яго ў грудзі.

Ён, вядома, чакаў штуршка ці ўдара, але й думаць ня думаў пра Віцю, які ў яго ззаду прысеў і скурчыўся каля самых ног. Ваня кульнуўся празь Віцеву сьпіну вельмі па-цыркавому й нават пасьпеў перакруціцца, каб упасьці спружыніста на рукі. А тут, ліха на яе, — прыступка.

Толькі буду шчыры: калі б петразаводзкі Ваня ўпаў больш удала й не згубіў зубы, я б даў яму па твары нагою. Быў у мяне такі баявы намер, пакуль не пачулася ломкае хру-у-упсь, і Ванева галава неяк страшна й рэзка тарганулася, нібыта хлопца кальнула токам. Намер дабіць ворага зьнік. А ворагам Ваня стаў неспадзявана й для самога сябе, ён прагаварыўся, ён зусім не намерваўся нікога крыўдзіць, сказаўшы ўголас тое, што думалася. З кожным можа такое здарыцца, але далёка ня кожнаму за неабачлівасьць выбіваюць пярэднія разцы. І вядома ж, пасья бойкі я пашкадаваў Ваню, але далёка не на ўсе сто працэнтаў, бо так ці йнакш, але ён павінен быў прыняць пакараньне за абразу, кінутую ў мой бок.

Я стаяў на калідоры разам зь Віцем і спакойненька гаварыў, як цяпер памятаю, пра кедравыя шышкі. Мы дамаўляліся пайсьці пашукаць іх у артэкаўскім парку. Звычайная размова. Адна асаблівасьць яе была ў тым, што я гаварыў па-беларуску. А петразаводзкі Ваня, стоячы попlech, ціха ўсклікнуў: «Какое

мерзкае наречье!» Пачуўшы голас сэрца, які вылецеў з савецкага піянэра, я падыйшоў да яго, каб удакладніць несвоечасовыя думкі наконт маёй роднай беларускай мовы. Ваня ж замест прабачэння прачытаў зусім кароткі, але вельмі змястоўны курс лекцыяў пра зьліцьцё нацыяў і моў. Мяне, дарэчы, заўсёды здзіўляла наіўнасьць савецкіх чалавечкаў, яны ж сапраўды верылі й вераць у тое, што ўсе нацыі сальюцца ў савецкую нацыю, і на зямлі запануе бела-жоўта-чорны інтэрнацыянальнамоўны чалавек. Ванеў імперскі шавінізм я падбадзёрваў бясконцым паўтарэньнем слова «гавары». І Ваня дагаварыўся. Вось так мы пакаралі петразаводзкага хлопца, пакараньне атрымалася крыху больш жорсткае, чым меркавалася, але я й цяпер ніколі не дарую чалавеку, які абразіць маю нацыю. Гэта зусім не азначае, што я адразу пачну выбіваць яму пярэднія зубы, але надыйдзе момант, і я... Хай сабе й буду пакараны, як тады ў Артэку: мне й Віцю зь Віцебску забаранілі ў той вечар ісьці на танцы. І мы стаялі на гаўбцы й глядзелі, як пад намі на ярка асьветленай пляцоўцы бяззубы Ваня вытанцоўвае «летку-еньку». Я не зайздросьціў яму.

Не зайздросьціў я і астраханскаму Ваню, які выхваляўся, што ў ізалятары вельмі смачна й добра кармілі, ледзь ня ў сто разоў лепей, чымся ў агульнай сталоўцы. А ў ізалятары

вялікагаловага, падобнага да павука Ваню пратрымалі амаль палову зьмены. Крышку менш за месяц, бо калі ён развітаўся з родным волскім горадам, там усё было ціп-топ — спакойна й ціхмяна, але пакуль даехаў да Артэка, у Астрахані знайшліся дурні, што захварэлі на халеру, пэўна ж, рукі ня мылі. Чутка пра халеру абляцела СССР, не абмінуўшы й паўвыспу Крым. І ўсіх астраханцаў упяклі ў ізалятар і трымалі за кратамі, пакуль газеты не адсвяткавалі перамогу савецкіх лекараў над стыхіяй інфэкцыі. Ваня прышоў у мой атрад у вельмі адметны дзень — 1-га верасня. У першы дзень восені лягернікаў, як і ўсіх хатніх дзяцей, чакала яе вялікасьць школа, халера ясная.

Пасья сьняданьня нас пашнуравалі на сьвяточную лінейку. Начальнік Горнага лягеру, мардаты, як міністар авіяцыі гітлераўскай Германіі, і такі ж высокі, як той самы Герынг, доўга-доўга і нудна-нудна гаварыў пра глыбокі сэнс ленінскай думкі — вучыцца, вучыцца і вучыцца. За начальнікам слова бралі й доўга не аддавалі розныя падначаленыя, розныя наглядчыкі, выхавальнікі ды вожатыя. Сонца добра такі пякло, але нас яно не ўзяло, а вось астраханскага Ваню ўдарыла, захірэў ён у ізалятары, ці ад прыроды слабы быў, хто там ведае. Адно дакладна: Ваня страціў прытомнасьць; тоненькія павучыныя ножкі склаліся напалам, а шырокі

твар упаў на бэтонную пліту, скура на твары луснула ды разьлезлася. На белым пляцы распаўзлася крывава-зыркая пляміна. Што казаць?! Сьвята ведаў атрымалася запамінальнае. Ваню занесьлі ў мэдыцынскі ізалатар. А нас, горналягернікаў, пашнураваных у даўжэзную, як бразільская анаконда, калёну, павялі ў школу.

Ніколі ў жыцьці я не любіў школу, але, дзіва, артэкаўская навучальная ўстанова мне спадабалася. Вучыцца ў ёй трэба было тры дні на тыдзень ды толькі чатыры ўрокі на дзень. Ніякіх хатніх заданьяў не задавалася. Усе сшыткі з падручнікамі ляжалі ў стале, і ніхто іх ня краў. Вучыўся я ў 7 «М», які наш клясны кіраўнік, культурыстычны маладзён, ахрысьціў «моймы». На першым жа ўроку давялося запатрабаваць падручнікі на беларускай мове. Культурыст на першым жа перапынку завёў мяне на склад і выдаў пачак новенькіх, нібыта толькі надрукаваных падручнікаў. Я ў Менску такіх і ня бачыў, бо вучыўся ж у расейскай мікраараённай школе. «Твае?» — спытаў атлетычна складзены клясны. «Не... яны малдаўскія. Тут во прачытайце: Кі-шы-нёў!» «Чакай...» Настаўнік зьнік за стэлажамі, а праз хвіліну ў мяне на руках быў пачак беларускіх падручнікаў таксама бліскучых і нікім не чытаных.

Але гэтае дзіва яшчэ й ня дзіва. Больш за ўсё мяне радавалі настаўнікі, я ж ніколі ня

думаў, што настаўнік можа растлумачыць тэму, што ён так раскажа й перакажа, ажно ня трэба ў падручніку корпацца. У сваёй менскай школьцы, седзячы за партаю й слухаючы пэдагога, я разумеў толькі меншую палову тэмы. А большую й асноўную вычитваў у падручніку. І таму быў цалкам упэўнены: ніводзін настаўнік ня ведае лепш за падручнік. А вось артэкаўскія ведалі і лепей і болей і маглі ўсё гэта вельмі хутка перадаць вучням, якія прыходзілі на заняткі. А прыходзілі ня ўсе. Пакуль калёна піанэраў пакрывала адлегласьць ад Горнага лягера да школы, што прыблізна складала кілямэтры два, даволі значная частка лягернікаў сыходзіла ў партызаны і ў басмачы. У асноўным у прыдарожныя хмызы шасталі каўказцы з азіятамі. Амангельды не схадзіў у школу ні разу, ён нават выкінуў абавязковую для ўсіх картку з адзнакамі. Што яму тая картка, ён займаўся нарыхтоўкаю кедравых арэхаў, налушчыў кіляграмаў дзесяць, пакуль астатнія сядзелі на занятках. У маёй жа картачцы стаялі адны танканогія чацьверачкі. Гэта чамусьці расхвалявала дырэктара маёй роднай менскай школы 9. «Няўжо, Адам, ты ня мог пастарацца і атрымаць хоць бы адну выдатную адзнаку?» Я прамаўчаў. Не гаварыць жа, якія выдатныя настаўнікі ў Артэку і якія цельпукі ў нас. Дырэктар не зразумеў бы. А можа і зразумеў бы, бо сыйшоў жа ён з школы, уцёк

на партыйную працу. І слушна зрабіў. У кожнага школьнага дырэктара павінна быць душа кар’ерыста.

А вось у мяне вельмі слабыя кар’ерныя здольнасці. У Артэку, дзе было столькі розных пасадаў, я не займаў ніводнай. Ня быў абраны ні старшынёю рады дружыны, ні старшынёю атрада, ні старшынёю пакоя, ні нават зьвеньнявым. Таму на ўсіх лягерных фотакартках стаю з краю. У гэтым нічога кепскага няма, бо калі чалавека ўмоўна прызнаць не чаротам, які думае, а сьцяблінаю, якая затрымлівае сьвятло, дык з краю сьвятла якраз і болей. І калі чалавечыя статкі кампануюцца не па прынцыпах раўнамернага разьмеркаваньня сонечнага сьвятла, дык ня я ў тым вінаваты. І ня я першы заўважыў — Бог ня роўна дзеліць. І выправіць гэта ня выправіш. Хіба што сам сябе падманеш, ці прымусіш падманваць іншых.

Вось і ў Артэку я паўдзельнічаў у непрыстойнасьці. Чорт дзёрнуў за язык, і я задаў ваятаю Галіне з Ноўгараду сакрамэнтальнае пытаньне: «Чаму вы ня любіце мяне?» Цудоўна разумеючы, што пра такое нельга пытацца, я не ўтрымаўся, як петразаводзкі Ваня не стрымаў сваёй нянавісьці да беларускай мовы. Бывае. І ў мяне быў ня самы горшы варыянт, тым больш — Галіна сказала: «Ты, Адаме, памыляеся. Я вельмі цябе люблю!» Ваятая з гітлераўскім чубком мяне нена-

відзела, яна любіла петразаводзкага Ваню, якому я выбіў разцы. Але маё, зададзенае пры ўсім атрадзе пытаньне загнала яе ў сытуацыю, у якой, абвяргаючы мяне, давялося засьведчыць любоў. Парадокс. Ну адно ў яе апраўданьне — любоў наша была зусім кароткая, як і ва ўсіх артэкаўцаў. Калі я вяртаўся з Артэка дамоў, дык вёз цэлы нататнік адрасоў і тэлефонаў, а патэлефанаваў толькі Сяргею зь Менска, і тое каб аддаць пазычаныя спартовыя штаны. Болей ніколі нікому не пісаў і не тэлефанаваў. Каб той нататнічак захаваўся, я б сёньня можа й затэлефанаваў бы якому жыхару бліжэйшага замежжа, а можа й не. Адно ведаю дакладна — дзяўчатам я б не званіў.

Зь дзяўчатамі ў лягеры адносіны ў мяне ня склаліся. Трынаццаць гадоў — якраз той узрост, калі заўважаеш: дзяўчаты раптам сталі дарослыя, а хлопцы ўсё яшчэ дзеці. Мае аднаатрадаўкі з замілаваньнем паглядалі на мужчын кшталту культурыста настаўніка, а на такіх, як я, зіркалі з пагардаю. Зрэшты, асабіста мяне тое мала хвалявала, бо прырода яшчэ ня высьпеліла ўва мне мужчынскія функцыі й жаданьні. І таму будзе слухна, калі скажу, што ў Артэк я патрапіў у апошні год свайго дзяцінства.

А на заканчэньне скажу табе яшчэ адну сумную рэч... Праз Артэк прайшлі мільёны дзяцей, і ні разу ў жыцьці я не сустрэў нівод-

нага сумленнага слова пра гэты найвялікшы ў сьвеце лягер. Адныя дурнаватыя дрындушкі...

Гэта — месца добрага знаёмства.

Гэта ён — наш сонечны Артэк.

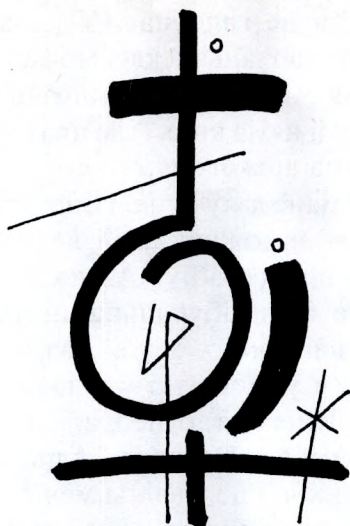
Усе нібыта вады ў рот панабіралі. Ведаем, ведаем. Бачылі. Але, хто старое згадае, таму вока прэч. Лепш не ўспамінаць. Забыцца. Ну й сапраўды, каму хочацца помніць правілы, па якіх праходзіла купаньне ў моры?! А мне вось хочацца...

Спачатку, ну вядома, трэба было распрануцца й змяніць трусы на плаўкі і пятнаццаць хвілінаў ляжаць (можна сядзець) на сонцы. Потым пятнаццаць хвілінаў сядзець (можна стаяць) у ценю, пад шыфэрным брылём. І толькі пасля ценю дазвалялася на пяць хвілінаў зайсьці ў Чорнае мора. Не забегчы, не заскочыць, не запаўзьці, а зайсьці. Заходзілі ўсе, як гаварылася раней, «у нагу». Даваць нырца забаранялася. Галава ўвесь час павінна тырчаць над вадою. За тры мэтры ад берагу быў нацягнуты тоўсты канат з паплаўкамі. Запляваць за канат забаранялася. Размаўляць у вадзе забаранялася. Дакранацца да каната забаранялася. Выходзіць без каманды... Любое дробнае парушэньне вяло да таго, што ўся «дзясятка», а ў мора заходзілі «дзясяткамі», страчвала права на марскую ванну. Таму, зайшоўшы ў вадку, усе стаялі на камяністым дне. Зрэдку сёй-той

лягернік падскокваў — рабіў выгляд, што купаецца з радасьцю й асаладай. Каб нехта ўцёк і пакупаўся самастойна, я ня чуў. Уцячы ў горы можна было, а вось прарвацца на ўзьбярэжжа — ні ў якім разе, яно ахоўвалася ня горш за дзяржаўную мяжу, зрэшты гэта ж і была мяжа СССР, пра якую я паглядзеў у вялізным адкрытым лягерным кінатэатры прыгодніцкі фільм...

Артэкаўцы-героі знайшлі на ўзьбярэжных скалах шпіёнскі аквалянг, высачылі яны й самога шпіёна, і пасья кароткай, але вельмі зьмястоўнай бойкі, канчаткова перамаглі ворага народу на адным асобна ўзятым кавалку ўзьбярэжжа. Пра несапраўднасьць падзей у фільме, дзе артэкаўцам дазвалялася гадзінамі сядзець у Чорным моры, а начамі бадзяцца каля яго, здагадваўся нават наймалодшы лягернік з найапошняга атраду. Але паход у кіно запомніўся мне іншым, перад ім нам выдалі па цёплай куртцы. Дарэчы, калі пасья першай лазьні я выбраў сабе форму адпаведнага памеру, дык заўважыў, што яна вельмі зручная і вельмі моцная, ніхто нічога не адарваў у ёй, нават пагоны трымаліся мёртва. А што ты думала?! Самы вялікі, самы-самы ў сьвеце дзіцячы лягер... Артэк.

Ракаў. 20.XI.1993

СІНЕМА

Аповесць пра суперажываньне

1 — Алькаголь

Сінема лепш чым кіно, бо да слова «кіно» занадта многа рыфмаў — віно, даўно... А Жуль Рэнар пісаў, што рыфмы псуюць прозу, праўда я зь ім ня згодны. Вось, напрыклад, «віно — кіно», тут жа ня толькі рыфма, тут ёсьць і сэнсавая сувязь. Што рабіць увечары? Піць? Большасьць маіх суайчыньнікаў так і робіць. А калі ня піць? Тады ісьці ў кіно.

Толькі гэта не галоўнае. У слове «сінема» чуецца нешта італьянскае, можа, сіняе мора, можа сіняя смуга, а можа яшчэ што-небудзь. А безь Італіі няма кіно. Але пра гэта пазьней. Вернемся да алькаголя.

Была ў мяне дзяўчына. Нішто сабе гэбрэйка зь вельмі заможнай сям'і, яе бацька помнікі на могілках рабіў. Адносіны ў мяне з гэбрэйкаю былі абуральна-цнатлівыя, вось мы й хадзілі ў кіно. У той раз, пра які буду гаварыць, я ўзяў квітку ў кінатэатар «Цэнтральны». Кінатэатар неблагі, толькі стаіць занадта блізка ад вакзала, і адпаведна публіка там, выбачайце, сьвіны мешань. На кіначасопіс мы спазьніліся, і, як на гора, мне яшчэ захацелася ў прыбіральню. Праўда, я ня з тых людзей, што саромеюцца сваіх жаданьняў. Яшчэ ў дзіцячым садку мяне прывучылі паважаць арганізм. «Пачакай, я хутка», — сказаў я гэбрэйцы й пайшоў. Іду праз курылку. І які разумнік прыдумаў буфэт і курылку з прыбіральняй побач зрабіць?! Буфэт быў зачынены, а ў курылцы на лаўцы пляшка гарэлкі стаяла. Ну стаіць і стаіць. Мне што? Паглядзеў я кафлю над пісуарам, вяртаюся. Пляшка на месцы. Зіхціць! Узяў яе ў рукі. Закаркаваная. «Чыя гарэлка?» — спытаў я ў буфэтных і прыбіральных дзэвярэй. Ціха! Адкаркаваў я пляшку і выпіў з рыльца больш за палову цёплай, ледзь пракаўтнуць, вадкасьці. Паставіў я пляшку на месца й пайшоў

цешыцца з дасягненьняў кінематографу. Як ішоў, як па чужых нагах таптаўся, як сеў — помню. А што на экране было — ня помню. Адныя пляміны чырвоныя й зялёныя й яшчэ жоўтыя засталіся ў памяці. Дзіва, што хоць пляміны засталіся. Кепска мне зрабілася. Заля поўная, цёмна, дыхаць няма чым. Выйшаў я разам з брыдкімі словамі, што ў мяне гледачы запускалі. Добра, што не званітаваў ім на плечы. Абыйшлося.

А вось у кінатэатры «Партызан» не абыйшлося. У Алеся Ласевіча была хата, так выйшла, што кватэру яму далі, а хату ня зьнеслі. Мы ў ёй майстэрню зрабілі. Мальбэрты, карціны на сьценах, канапа і, вядома, натуршчыцы. Маладыя гады, маладыя жаданьні, як пісаў клясык. Запрасілі мы Касю Рогаву. У Касі пастава, я вам скажу, усе мужыкі азіраліся. Не фатографы й розныя там кіна-тэле-кліпарэжысэры, а звычайныя пралетары. Высокая васьмнаццацігадовая дзеўка, а важыла, пэўна, цэнтнэр. Вось так. «Верх здыму, а ніз не!» — сказала, як адрэзала, наша натуршчыца. «Здымеш, гэта толькі пачатак. Сорам адолееш і здымеш свае майткі. Як і ўсе папярэдніцы здымалі», — падумаў я й пачаў фарбы на палітру выціскаць. «У цябе што, лажа?» — спытаў Алесь. Кася паружавела й сказала, што калі б у яе была мэнструацыя, яна зусім не прыйшла б, бо ў хаце нават гарачай вады няма. «Адварніцеся». Мы ад-

вярнуліся. «Усё!» Я павярнуўся і... закусіў шчаку, каб не засьмяцца. Кася Рогава стаяла пасярод майстэрні, шырока расставіўшы свае манумэнтальныя ногі й высока ўзьняўшы галаву, не раўнуючы Жана Д'арк у парыскім натоўпе. Важкімі кулакамі Рогава ўпіралася ў свае сьмятаньня клубы. У адным з кулакоў яна заціснула станік. Я глянуў на Алеся й мацней закусіў шчаку. Што зрабіў Алеся, каб не зарагатаць, ня ведаю. А я пракусіў сам сабе левую шчаку. У роце зрабілася салёна. Я схіліўся й плюнуў на палітру, каб запэўніцца, што поўны рот крыві, а не сліны. Сьмех прапаў.

«Пакладзі станік і стань нармальна». Голас у мяне быў нейкі вайсковы, і Кася паслухмяна паклала на канапу белы станік, зняла майткі й стала спакойна й асуджана, як жанчыны становяцца ў доўгую чаргу. Я пісаў толькі торс: плаўныя ключыцы, налітыя грудзі з ружовымі, што мальвы, саскамі. «Мне халодна!» Касіны блакітныя й пустыя вочы глядзелі на мяне патрабавальна. «У мяне ёсьць віно,» — з-за мальбэрта вынырнуў рабы Алесеў твар. Мы выпілі дзьве бутэлькі горка-салодкага «Агдаму» й не прыдумалі нічога лепшага, як пайсьці ў кінатэатар.

Заля была паўпустая, мы селі на першы рад і пачалі сьмяцца, пэўна выходзіў той «ржач», які мы праглынулі ў майстэрні. Кіна-

часопіс скончыўся, запалілася сьвятло, да нас прычыкільдыгала наглядальніца. Яе азызлы, што вараная цыбуліна, злосны тварык з выбеленымі вусікамі й бурачковым ротам наблізіўся да мяне: «Будзеш сьмяяцца, выведу з залі!» Сьмяяцца расхацелася, захацелася сыграць джаз. Пад экранам блішчэла чорнае піяніна. Алесь іграў, Рогава сьпявала, як жыхарка амазонскае сэльвы ці як Іма Сумак, я імітаваў Армстронгаву трубу, заля сьвістала тупала, лаялася й крычала. Такі посьпех здараецца адзін раз на ўсё жыцьцё. На вуліцы было сьвежа пад буйнымі зялёнымі зоркамі. І я натхніўся, і, абняўшы Рогаву, сказаў, што самыя вялікія зоры адбіваюцца ў цёмнай вадзе Амазонкі.

А з вадую, толькі не з рачною, а басэйнаваю, у мяне зьнітаваны яшчэ адзін выпадак. У кінатэатры «Спартак», цяпер гэта Дом работнікаў гандлю, быў шыкоўны буфэт. Мясьціўся ён на антрэсолях, а не каля прыбіральні ў сутарэньнях, як у «Цэнтральным» і «Партызане», дарэчы. За стойкаю там усьміхалася круглатварая дзявуля, якую мы празвалі Рэпа. На верхняй паліцы ў Рэпы стаяла віно. На італьянскі фільм «Мы так любілі» у «Спартак» мы прыйшлі ўчатырох — Я, Алесь, Жана і Вовік. Мы доўга разглядалі верхнюю паліцу зь віном. «Кабэрнэ», «Рысьлінг», «Такайскае»... Мы скінуліся і ўзялі партугальскі «Марцінес». Мы сядзелі

на першым радзе й пілі чырвонае моцнае віно й сьмяяліся й глядзелі трагікамэдыю.

«Тры маладыя й вясёлыя рымлянiны закахаліся ў адну дзяўчыну. Яна iх таксама любiла й нават пераспала зь iмi па-чарзе. Ну, вядома, рэўнасьць, начны Рым, фантан, лiхтары, сьмех, паданьне ў фантан... Буйны плян — вочы i сьлёзы. Буйны плян — усьмешка. Яна — ён. Яна — ён (толькi ўжо другi ён)». Мы п'ем віно, як дамовiліся, маленькiмi глыткамi. «Сваркi. Героi махаюць рукамi. Так умеюць махаць толькi iтальянцы. За адно iмгненьне пралятае дваццаць гадоў. Яна выпадкова сустракае аднаго зь iх. Яны п'юць у бары віно». Мы таксама п'ем пакрысе, каб расьцягнуць кайф. «Яны знаходзяць яшчэ аднаго з старых знаёмых. Яны ўсе бедныя й вясёлыя. Праз даведку яны даведваюцца адрас чацьвертага. Iдуць да яго. Вялiкая вiла з басэйнам. Ён у махровым халаце выходзiць зь вiлы, iдзе праз разарый да блакiтнага, хутчэй колеру марской хвалi, басэйну, скiдае халат i ўзьбягае на вышку, ён ляцiць у ваду. Стоп кадар. Ён вiсiць над басэйнам колеру марской хвалi. А жанчына й яе сябры пацiскаюць плячыма, сьмяюцца й сыходзяць. Канец». У Вовiка парожня пляшка з-пад «Марцiнеса», i ён п'яны. Так заўсёды, нехта напiваецца першы, хай сабе й дамовiліся пiць маленькiмi глыткамi. Усе сьмяюцца й кажуць, што гэта я нырну ў басэйн, ажанюся

з гэбрэйкай і пабудую вілу. Я, вядома, ня супраць вілы з басэйнам. Але кажу, што нырне Вовік. Вовік кажа, што Алесь.

Мы ўтрох не нырнулі ў басэйн колеру марской хвалі. Віла толькі ў Жаны. Яна выйшла замуж за нашчадка аўстравугорскага пана й пераехала зь Менску ў Чарнаўцы. Жана піша вялікія карціны на сюжэты накшталт «Узьяднаньне Букавіны з Украінаю», някепска зарабляе й живе з мужам і сынам і цешчаю на хутары. Толькі хутар той — гэта ня хата з хлевам пасярод лесу пад Налібокамі, а сапраўдны маёнтак і басэйн ёсьць, вось вам. Гэта мне Жанін бацька раскажаў, толькі паскардзіўся, што ўнук не гаворыць ні па-беларуску, ні па-расейску, а толькі па-ўкраінску, і ён, дзед, ня ўсё разумее.

2 — Дом кіно

Дом кіно я не люблю. А хто яго, зрэшты, любіць? Можа экзальтаваныя дурніцы, што прыехалі ў сталіцу з райцэнтраў ды так і засталіся ў сваім разьвіцьці на ўзроўні касірак? Ці можа дападныя юнакі, якія бачаць у снах режысэрскую кар’еру? Не. Нават яны ня любяць менскі Дом кіно. А за што яго любіць? І сапраўды. Можа за тое, што там часам паказвалі галівудзкія кінастужкі з стрыптызам, лабок на ўвесь экран, дый садызмам, кроў капае з кулака? Ці за тое, што дзябёлая бар-

мэнка налівае разбаўлены каньяк? А мо за творчыя вечарыны?

На адной з такіх вечарын я выступаў у якасці паэта. Вечарына называлася «Мова паэзіі й мова кіно». Пракруцілі два фрагменты, адзін з «Мальбы» Абуладзэ другі зь «Люстэрка» Таркоўскага. У дадзеным выпадку пра якасць гэтых стужак гаварыць не выпадала. Я выйшаў да мікрафону й панёс на Абуладзэ, напэўна дарма, але я абураўся, што ў расейскім варыянце «Мальбы» ўсе вершы чыталіся зь дзікім грузінскім акцэнтам. Нібыта іх чытае не прафэсійны актор, а савецкі салдат грузінскага паходжанья, які ледзь навучыўся разьбіраць кірыліцу. Культывацыя ўсялякіх акцэнтаў і іміджаў — адна з самых брыдкіх зьяў савецкага мастацтва. І можна было б уявіць абурэнне расейцаў, каб вершы Пушкіна зь «Люстэрка» пасля дубляжа на ангельскую мову загучалі б з акцэнтам. Але што вялікім народам да праблемаў малых?! Яны пануюць, яны гаспадары сьвету, яны ператвараюць мовы ў акцэнт, а нацыянальную самабытнасць і самакаштоўнасць у сувэніры, бутафорыю, імідж.

Дом кіно. Гэта на паперы «дом» і «кіно». А ў сапраўднасці яго няма, ёсць чырвоны касцёл, які часова абсталявалі пад адміністрацыйны будынак з кіназаляю.

А каб у Менску сапраўды быў Дом кіно, трэба спачатку займець сваё беларускае кіно.

А як яго зрабіць, гэтае беларускае кіно? Напэўна ж так, як італьянцы зрабілі сваё. Як Алясандра Блазэці ў сваёй нататцы «Або італьянцы, або нічога» пісаў:

— «Рым — адкрыты горад» — сапраўдная слава італьянскага кіно, сапраўдны паварот у сусьветным кінамастацтве. — меў той посьпех, які ён меў, і гэта аднадушнасьць замежных прыхільных водгукаў разьнесла ўшчэнт сылепаваты пэдантызм абмовак некаторых італьянскіх крытыкаў — бяспрэчна і толькі таму, што яго паставіў італьянец, сцэнарый напісалі італьянцы, ролі выконвалі італьянцы, удзельнічалі італьянскія статысты й зьняты ён быў у Італіі. Менавіта гэты ягоны цалкам італьянскі «характар», з усімі вартасьцямі й недахопамі, нават памылкамі (але італьянскімі), адрозьнівае фільм па ягоным духу ад усёй астатняй сусьветнай кінапрадукцыі...

... Для тых, хто захоча ўгледзець у маіх турботах тупы «нацыяналізм», рэцэдывы італьянскага фанатызму, а не сапраўдную праблему характару, а, як следзтва, і стылю, нагадаю, што за ўсю гісторыю кінамастацтва фільмы, створаныя ў выніку «міжнародных» камбінацыяў, ніводнага разу ня мелі трывалага посьпеху.

А беларусы?

Як казаў дзьвюхмоўны паэт Шэлехаў — супрацоўнік кінастудыі, што стаіць каля

станцыі мэтро «Маскоўская»: «Зрэдку я су-стракаю ў калідорах беларусаў, раз на месяц, а то й радзей, але што яны там робяць, я ня ведаю».

І я таксама ня ведаю. Дык які ж, прабачце, Дом кіно ў Менску?

3 — Эротыка

Эротыка ў кіно для мяне — тое самае, што й палітыка ў кіно. Праўда, гэта цяпер кожны фільм мае эратычныя сцэны, а раней нябачны і ўсемагутны цэнзар выстрыгаў з замежных стужак усю, як тады лічылі, парнаграфію, усю, як цяпер кажуць, эротыку. Палітыку цэнзар таксама выстрыгаў, але ад гэтага стужкі не рабіліся карацейшыя, бо дублёры проста гаварылі не пра «халодную» вайну, а пра халодныя закускі. А ўявіце сабе — які фільм можна было зманціраваць з гэтых павыстрыганных кавалкаў! Думаю, білеты распрадалі б на год наперад. Але гэта незьдзяйсняльная мара. Хоць у такім васьмірунку й працуюць аматары падпольнага мастацтва - айчынныя кінамэханікі. Тое, чаго ня выстрыг магутны й нябачны, выстрыгае прасты кіншчык. Апагей стрыжкі, вядома, у войску, але й на волі робяцца эратычныя каляжы. Сакавітая Гундарава ў начной паўпразрыстай сарочцы на голае цела («У чацьвер і больш ніколі»), не пасьпявае й

слова сказаць, як на экране — імітацыя акту («Мужчына й жанчына»), а потым расейская музыка й жанчына-мара («Белае сонца пустыні») заходзіць у крынічную ваду й павольна ўздымае спадніцу, вышэй і вышэй і... чорна-белы труп даўганогай італьянкі («Прызнаньне камісара паліцыі пракурору рэспублікі») кладуць у апалубку й заліваюць цэмэнтам.

Напэўна, у кожным кінамэханіку тоіцца кінарэжысэр з кінаапэратарам. І чаму ім не таіцца, калі ў кожным дырэктары кінатэатра жыве й квітнее цэнзар. Хачу пушчу, хачу не пушчу, закажу — не закажу, прывязу — не прывязу. А плян усёроўна будзе, адзін індыйскі фільм на месяц, напрыклад «Ноч у Бамбэй», і плян ёсьць.

А што рэжысэры?! Анічога. Адзін Фэліні, па чутках, быў супраць продажу сваіх фільмаў у СССР. Дык гэта Фрэдэрыка Фэліні! Сапраўды. А можа ў сьвеце і ёсьць адзін рэжысэр — Фэліні? Не? Сапраўды, ёсьць і Вісконці, і Розі, і Пазаліні, і Антаніёні, і Бэрталучы... Адныя італьянцы? Нешта ня тое? Тады, ёсьць Бунюэль з сваім «Андалускім сабакам». Раз убачыш і ніколі не забудзеш...

«Пралёг.

Аднойчы. Ноч. Гаўбец. Каля гаўбца чалавек гострыць бритву-галяк. Ён глядзіць у неба й бачыць праз шкло...

Лёгкая хмурынка набліжаецца да поўні.

Потым — твар дзяўчыны. Яе вочы шырока раскрыліся. Да вока падносіцца лязо.

Хмурынка праплывае перад поўняю.

Лязо расьсякае вока.

Канец пралёгу».

Уражвае Бунюэль. Мяне страшэнна ўзрушвае. Пэўна, альянс атрымаўся, бо сцэнар разам з рэжысэрам пісаў мастак Сальвадор Далі. І ролі выконвалі не выпускнікі Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытуту, а тыя ж Далі (святар), і Бунюэль (чалавек зь лязом). Толькі й тут выходзіць адна непрыемнасьць. Бо для мяне гішпанскае кіно, як пачынаецца з Бунюэля, так і сканчаецца ім, зрэшты, ня толькі гішпанскае, а і францускае. У французаў хапае тэмпэраменту, каб рабіць пародыі й камэдыі, а на кіно іх не хапае. У немцаў яшчэ горш. Глядзіш нямецкі фільм, і раптам ловіш сябе на такой думцы — выдатныя ў немцаў бутафоры. І як гэта яны змаглі столькі аўтамабіляў 30-х гадоў назьбіраць і адрапараваць? У палякаў і скандынаваў ёсьць выдатныя кінамастакі, толькі падзеі разгортваюцца ў два разы марудней, чым трэба. Альбрэхскі йдзе па вясеньскім парку. Настрой, калярыт і пытаньне. Калі ж ён прыйдзе туды, куды йдзе? А ўсё проста. Скараціць бы гэты парк і ўся бяда. Але ж паўночны тэмпэрамент не дазваляе. Амэрыканцы скарачаюць не шкадуючы.

Гэта ў іх ад Чапліна ў спадчыну засталася. Трах-бах, вой-вой, памірае зайчык мой. Трапечуцца героі, скаляцца гераіні. Міма. У ма-лако. Кінг-Конгі. Посьпехі толькі ў касірак. Але гэта ўсё кветачкі. Каго здзівіць мая думка пра замежнае кіно? Хіба што жонку. І мая любоў да італьянскага нэарэалізму ўсім да лямпачкі. Вось і давядзецца вярнуцца ў родную Беларусь, ёсьць у Менску кінатэатар на Юбілейнай плошчы, і глядзець там стужкі «Беларусьфільма», ёсьць жа такое прадпрыемства каля станцыі мэтро «Маскоўская». А вочы мае б ня бачылі! А вушы мае б ня чулі! Але вочы бачылі і вушы чулі...

Пад Лагойскам здымлі фільм пра вайну. «Беларусьфільм», у народзе «Партызан-фільм», любіць і ня ўмее здымаць фільмы пра вайну. Кіношнікі назьбіралі мясцовых мужчын, выдалі ім па аўтамату, паабяцалі заплаціць па тры рублі й загадалі легчы на зямлю каля рэчкі. Ноч. Цёмна. Пражэктары асьвятляюць толькі галоўных герояў. Пачаўся бой. Піратэхнікі працуюць. Камэра стракоча. Рэжысэр маўчыць. Усё ідзе паводле пляну. Немцы ідуць, нашы партызаны ляжаць у засадзе. Пражэктар асьвятляе нашых лагойскіх хлопцаў, яны ляжаць з аўтаматамі ў руках з каменнымі рашучымі тварамі. Толькі ляжаць яны не на роднай зямлі, як было загадана, а на газэтах. Рэжысэр запсыхаваў, ускочыў, пабег празь «немцаў» да

«партызан». Лаяўся. А нейкі дзядзька, падыйшоўшы да яго, аддаў аўтамат і сказаў, што за тры рублі хлопцы ў сваёй адзежы на зямлю ня лягуць. Рэжысэр супакоіўся, вярнуў аўтамат і паабяцаў заплаціць па чырвонцу. У фільм гэтая сцэна, вядома, не ўвайшла. Але ў ёй было кіно, быў тэмпэрамэнт і нечаканасьць. У кінатэатры круцілі экранізацыю аповесьці Алеся Адамовіча. Рашучыя твары, аўтаматы, немцы на матацыклах — мура. Ну вядома, пра эротыку тут і згадваць ня варта. «Беларусьфільм» — самая цнатлівая й сарамлівая кінастудыя ў сьвеце, прынамсі была. Пакуль не дазволілі (згадаем народнае: «Прымусь дурня Богу маліцца, ён лоб разаб'е»), і зьявіліся на экране такія сцэны:

«Завод. Распраналка. Дзьве работніцы йдуць у душ. Адна — шыракатварая, зь вялымі грудзямі, другая — хударлявая, зь лісіным профілем і нязграбным шнарам ад апэндыцыту. Работніцы шаруюцца вяхоткамі, уздыхаюць і радуюцца вадзе. Намыўшыся, яны вяртаюцца ў распраналку й пачынаюць выцірацца махровымі ручнікамі.

— А дэталі так і не прывезьлі, — гаворыць шырокатварая і выцірае свае вялыя грудзі.

— Зрываецца плян, — занепакоена гаворыць другая й выцірае доўгую худую шыю.

— Трэба сабраць сход і абмеркаваць гэтае пытаньне, — шырокатварая ўскладае бэжавы станік.

— Я абавязкова выступлю, бо калі так і далей пойдзе, мы не выканаем пастаўкі.

На экране важкія сьцэґны ў сятчастых панчохах.

Завадзкая прахадная.

— Дык ты выступіш? — шырокатварая адкідае з ілба пасму русявых валасоў.

Лісіны профіль у махеравай шапачцы ківае».

Такіх дзікіх сцэн па сумяшчэнню так звананага «карыснага» з так званым «прыемным», вядома, няшмат. Пакуль што няшмат. Але ў плянах кінастудыі, што каля станцыі мэтро «Маскоўская», зьявілася набокаўская «Лаліта». Вось там ужо будзе, будзе. «У каго слабыя нэрвы, тым лепш пакінуць залю», — папярэдзваў глядачоў латыскі рэжысэр Герман Франк. А я прапаную пісаць на афішах замест «для дарослых» — «для глядачоў з моцнымі нэрвамі». А можна й не пісаць, бо фірма «Беларусьфільм» ужо сама за сябе гаворыць.

Ёсьць у мясцовых кінатворцаў і тэарэтычнае абгрунтаваньне сваіх пачвараў.

У Доме кіно (зноў даводзіцца згадваць пачвару) я быў сьведкам, як адзін майстра з аб'яднаньня «Летапіс» павярнуў да залі свой твар колеру старой анучы і з цынічнаю ўхмылкаю пачаў разважаць: «А вы ведаеце, шаноўныя, што дзяцей-уродаў бацькі любяць больш за нармальных. Таму і я свае

благія й бяздарныя фільмы люблю значна больш, чым пасрэдныя й добрыя. Так што, выбачайце, шанюныя».

Вось і атрымлівае глядач бруднай анучай па твары. Вось і выкарыстоўвае цынік драбчкі гуманізму, што ёсьць у нашым грамадстве.

Можна не хадзіць на ягоныя фільмы!

Э, не. Тут памылка. Можна не хадзіць на мастацкі фільм. А так званы кіначасопіс прадаецца «ў нагрузку» і без папярэджання. Клясычны «кот у мяху». Глядач пакорліва купляе, прымае, як непазьбежнасьць, прадукцыю вась такога цыніка з тварам колеру бруднай анучы, што сядзіць на мяккім крэсьле ў Доме кіно, паліць дарагія цыгарэты, п'е каньяк, дзякуй Богу, што разведзены, і пасьміхаецца. І ніякі ён ня ўрод і не калека й ня хворы, ён — падлец. І фільмы ягоныя ня ўроды, а хлусьня цыніка.

«Пайшоў прэч! — чуеш, я табе кажу, — Пайшоў прэч!»

Гэты хітры, а на самой справе подлы ход з кіначасопісам прыдумалі даўно, але гэта зусім не азначае, што ён будзе заўсёды. І я не патрабую сатысфакцыі, не патрабую пакараць цыніка, які зьеў тысячы дзяржаўных рублёў, і я нават не патрабую забараніць дэманстрацыю кіначасопісаў. Можна проста не пайсьці на кіначасопіс. Але бываюць і добрыя... Прабачце. Лес сякуць, трэскі ляцяць. І

я яшчэ не жабрак, каб есьці бясплатную кіна-катлету з комбітлушчам.

Але хопіць пра недарэкаў ад кінематографу.

Калі ў залі гасьне сьвятло, ёсьць у гэтым моманце нешта таёмнае й эратычнае. Галава сама паварочваецца й вочы аглядаюць суседзяў, а раптам побач — павабная самотная суседка. Тады можна й пазнаёміцца, ці хаця б паспрабаваць пазнаёміцца, ці яшчэ што-небудзь паспрабаваць. Вядома, у большасьці выпадкаў трапляеш у кіназалю з кімсьці й тады няма розьніцы, які незнаёмец ці незнаёмка побач з табой, за выключэньнем, калі трапіцца п'яны ідыёт ці сьмярдзючы біч, які захрапе пасярод фільма. Але ёсьць выпадкі, калі ідзеш у кіно адзін. Зрабілася крыўдна на ўвесь сьвет. Усе людзі — скаціны. Вар'яцееш ад адной толькі думкі, што з гэтым быдлам ты пражывеш усё сваё наканаванае жыцьцё. Што рабіць? Куды плысьці?

І трапляю ў залю, павольна цягнуць лампы, і заўважаю, што побач сядзіць жанчына. Ёй гадоў трыццаць - трыццаць пяць, у яе азначылася другое падбародзьдзе. А ў руках яна трымае папярковы кулёк з мармэлядам. Яна манерна кладзе ў рот дрогкую мармэлядзіну й абтрасае з пальцаў драбочкі цукру. Мне ўжо ўсё роўна, што дзеецца на экране. Я крадком кладу руку на жаночае круглае й сьлізкае ад нэйлёнавай панчохі ка-

лена: А тая ўдае, што цалкам занятая фільмам і мармэлядам. А мая рука ціха едзе па нэйлёне. А незнаёмка нахіляецца да мяне й шэпча: «Прыбярэ руку й зьеш цукерку». Я не прыбіраю руку, я толькі спыняю яе. Тады незнаёмка бярэ маю руку — у яе на пальцах засталіся драбочкі цукру — і засоўвае ў папярковы кулёк. Мы ямо мармэляд. І нарэшце ён сканчаецца. Незнаёмка шархоча папераю, хавае скамечаны пакет у сумачку. Мая рука тарпляе на панчошу. Я гладжу крышачку вышэй калена. «Табе колькі гадоў?» Я ледзь разьбіраю словы, так ціха яна спытала. «Шаснаццаць». «А мне трыццаць шэсьць, і ў нас нічога не атрымаецца». «Чаму?» «Прыбярэ руку й глядзі фільм, потым пагаворым». Гляджу на экран і нічога не магу зразумець:

«На беразе ракі стаіць чалавек. Ён абавіраецца на парапэт. Чалавек падобны да самотнага мінака, які выпадкова апынуўся на пустэльным беразе. Ён глядзіць долу, туды, дзе коцяцца шэрыя й халодныя хвалі.

Побач спыняецца другі чалавек. Першы не ўздывае галавы й гаворыць:

— Пан доктар, днямі недзе непадалёку ад Прагі скінулі парашутыстаў. Што вы ведаеце пра гэта?

— Нічога... зусім нічога, — з нарочыстым здзіўленьнем запэўнівае «доктар». Ён ня быў падрыхтаваны да такога лабавога пы-

таньня і разумее, што адказ прагучаў не зусім пераканаўча.

— Праўда... мы прасілі прыслаць зь Лёндану радыста, — гаворыць «доктар», ён імкнецца выправіць становішча, — але пакуль ніхто не зьяўляўся. Можа, яго схапілі?

— Ня можа такога быць!... І ўсё ж я баюся, каб хто-небудзь не нарабіў глупства...»

Астатні час я не імкнуся глядзець на экран, я думаю над сакрамэнтальнымі пытаннямі. Ці можна захаацца ў кінатэатры? Ці запросіць незнаёмка да сябе? Ці ёсьць у незнаёмкі муж і дзеці? Якая ў яе пастава, калі яна стаіць пад душам? Я кручу сваё кіно. А на экране: «Дзеці купаюцца ў рэчцы. На полі працуюць людзі. Цягнік імчыць у далячынь. Канец».

Хлопаюць дыхтавыя крэслы. Я зажму-рваюся ад яркага вулічнага сьвятла. «Ну і што далей?» У незнаёмкі густа напудраны нос. «Я». «А далей, хлопчык, мы пойдзем на таксі». Яна бярэ мяне пад руку, і мы йдзем праз сквэр. Яна мне страшна не падабаецца ў вулічным сьвятле, другое падбародзьдзе выглядае ўдвая большым. На прыпынку шмат таксовак. Яна адчыняе заднія дзьверкі, сядзе й кажа: «Еш мармэляд і расьці вялікі». Таксоўка ад'яжджае. Я аглядаюся на кінатэатар, на афішу, і даведваюся, што паглядзеў чэскі фільм «Ключ».

Сонечнае сьвятло асьляпіла мяне. Мы гулялі ў парку, і бацька захацеў мяне сфатаграфавач. На алеі стаяў фатограф, а побач зіхцела навуточная дзіцячая машынка. Мяне пасадзілі ў яе. З-за хмаркі высьлізнула сонца, і я зажмурыўся. На той картцы ў мяне такі выгляд, нібыта я ўкусіў цытрыну. Ёсьць у мяне й ранейшыя карткі — сяджу, прыхінуты да падушкі, лысы, тры месяцы, а то й менш. Але я ня памятаю ні хто, ні як мяне здымаў каля падушак. А гэта-ж вельмі істотна. Кіно ж выйшла з фатаграфіі, вось я й пачаў зь яе. Можна было б пачаць і з больш раньняга, бо да фатаграфіі была графіка, а да графікі — жывапіс, а да жывапісу... Там я ня ведаю, там — сынкрэтызм, непадзельнасьць сьвету і адсутнасьць «я». Таму кароткі штрых да маіх першых жывапісных вопытаў усё ж варта зрабіць.

Мяне трохгадовага завялі да суседзяў Мядзьведзевых, у якіх была дзяўчынка Надзя, на месяц малодшая за мяне. Яе маці сыйшла ў краму й пакінула нас адных у кватэры, дзе была новая сьветлая шафа зь люстэркам. Я з Надзай хукаў на люстэрка й спрачаўся — хто нахукае больш. Але гэты занятак хутка надакучыў. Надзя прынесла маміну хімічную памаду, і мы выцягнулі мяккі стрыжань. Я прапанаваў перафарба-

ваць шафу ў ярка-чырвоны колер. Памады хапіла на ўвесь фасад, па вышыні, вядома, колькі змаглі дастаць, і яшчэ на адзін бок. Прыгажосьць была неверагодная — хімічная чырвань, празь якую сьвязацілася сьвежая паліроўка. Асноўнае пакараньне прыпала не на нас, а на Надзіну маці, якая хадзіла ў краму па малако. Яна плакала й не магла адмыць ні шафу, ні нашыя рукі.

Жывапіс вымагае ахвяраў. Звычайна гэта сьцены, у маёй біяграфіі — шафа зь люстэркамі й квадратнай шыбкаю ў дзьвярах, за якой палымнела маленькая крухмальная фіранка з вышыванай ружаю. Вось такі быў мой першы вопыт жывапісца. А першае зьяўленьне на экране таксама зьнітаванае з маляваньнем. Я з аднаклясьнікам Міхасём хадзіў у Палац піянэраў. Студыя выяўленчага мастацтва — вялікі сьветлы пакой, застаўлены сталамі й мальбэртамі, пэўна ж, самае ціхае месца ва ўсім Палацы. І вось аднаго разу ў гэты ціхі куток уварвалася група барадатых мужчын зь вялізнай кінакамерай. Самы барадаты быў у цёмных акулерах, а за яго сьпіною шапталі слова «Марухі». Што такое «Марухі»? Я ня ведаў. Потым да мяне падыйшоў Міхась і сказаў, што рэжысэр Марухін нас здымаць ня будзе, што можна ісьці дадому. А каго будуць здымаць? Рагалевіча, бо ён руды і яшчэ любімчык нашага настаўніка — Сяргея Пятровіча Катко-

ва, і толькі што вярнуўся з ГДР, ды вось гэтага тоўстага. А тоўстага чаму? Бо ягоная тоўстая маці дамовілася з Марухіным. Тоўсты сядзеў за мальбэртамі і маляваў — порт, шэрая вада, шэрае неба, шэры карабель... Ты сьцяжкі на карабель намалюй каляровыя! Мама кіравала з-за камэры. Тоўсты намалюваў сьцяжкі — сіні, зялёны, жоўты, чырвоны. Атрымлівалася шэра. Марухін сказаў, што будзе яшчэ здымаць і ў наступную нядзелю. Тыдзень я думаў. І прыдумаў. У нядзелю я апрануў пасясты бела-зялёны швэдар, на Міхасю быў таксама мой швэдар, сіні зь вялікімі чырвонымі аленямі на ўсе грудзі. Мы прыйшлі ў студыю самыя першыя. Склеілі два аркушы, прымацавалі іх да дошкі, што вісела на сьцяне й пачалі маляваць індзейцаў, змагароў за незалежнасьць. Пёры, ліяны, гарбаносыя профілі й колер яркі — сакаўны, нябёсны, лімонны, травяністы, памаранчыкавы, бэзавы, крываваы. Марухін, вядома ж, прыехаў і зьняў. І суседка расказвала маёй маці, што бачыла мяне ў кіначасопісе. Суседка — паэтэса Еўдакія Лось — сказала яшчэ, што швэдры, якія вяжа мая маці, на экране глядзяцца ну проста выдатна. А яшчэ Еўдакія Лось замовіла маёй маці зьвязаць ёй сукенку, тады было модна насіць вязаныя строі й сукенкі.

Калі гавораць, што першы раз заўсёды не атрымліваецца, дык у мяне наадварот — чым

больш я здымаўся, тым горш атрымлівалася. Калі першы фільм быў дакумэнтальны, дык другі (а як жа?!) мастацкі.

Сонца. Безь яго ніяк. Амаль што італьянскае, а калі ўдакладніць — крымскае. Я ня ведаю, колькі тысяч прымае за адну зьмену лягер «Артэк», можа 30, а можа й 50, але ўсе яны сядзелі на стадыёне й здымаліся ў кіно. Масоўка! Збой змораных піянэраў крычаўсьпяваў: «Ура, у нас канікулы!» Пасьля дзвюх гадзінаў такіх здымак я зразумеў, што быць адным з тысяч, тым больш зь дзясяткаў тысяч, не для мяне. Я сказаў важатай, што іду ў прыбіральню й пайшоў да камэры. У камэру я ўлез, апэратар вылаяўся, рэжысэр паклікаў да сябе. Мне выдалі цывільную вопратку. Я пераапрунуўся. Мне далі ў рукі сьцяг і сказалі, каб я стаў каля фінішнай стужкі й калі галоўны герой перарве гэтую стужку, я павінен узрадавацца й замахаць сьцягам. Я ўзрадаваўся, замахаў сьцягам, і ў гэты момант нейкі запраграмаваны ў сцэнары дурань пачаў абліваць мяне й галоўнага героя. Маё абурэньне штучным не было. Рэжысэр сьмяяўся зь мяне ў мікрафон, а стадыён проста так. Мне заплацілі тры рублі й вярнулі паўвайсковую форму. У кіно я расчараваўся. І калі ўвечары атрад пайшоў глядзець камэдыю, застаўся й чытаў Максіма Багдановіча.

Зразумела, што любоў да сінэма аднавілася. Але толькі ў якасьці глядацтва. Я нават

школу прагульваў, каб паглядзець які-небудзь баявік, ці хаця б пародыю на яго, на шталт «Бі першы, Фрэдзі!» А пра «Фантамаса» можна бясконца гаварыць, бо менавіта ён — зялёнагаловы й без вушэй — перамог і Чапаевых і Карчагіных і Маладагвардзейцаў, не раўнуючы, як Хрушчоў Сталіна. У Хрушчова з Фантамасам ёсьць нешта агульнае, асабліва калі апошняга злучыць з Камісарам Жуфам, якога граў эксцэнтрычны комік Луі дэ Фюнэс. Але вернемся да папярэдняй думкі — пародыя на кіно ня ёсьць кіно. І ўсе Фантамасы, Зоры, Кінг-Конгі, Фрэдзі — толькі коміксы, выкананыя ў тэхніцы кіно.

Пасьля артэкаўскага эпизоду я больш не здымаўся ў вялікім кіно. Мне, праўда, і не прапаноўвалі. Было аднойчы, жанчына на вуліцы спыніла й сказала: «А вы ня хочаце зняцца ў масоўцы?» Масоўка? Ха-Ха! Але ёсьць жа яшчэ й тэлевізійнае, гары яно гарам, ці лепш сінім полымем, кіно.

Дык вось, мой знаёмы, Валодзя Паненка, уладкаваўся на тэлебачаньне рэдактарам і, як кожны пачатковец, вырашыў «узяць быка за рогі» — паставіць «Падзеньне» Альбэра Камю. Што й казаць, экзыстэнцыялізм, Нобэлеўская прэмія, «Міт пра Сізіфа» — гэта ўсё выдатна, а вось БТ (Беларускае Тэлебачаньне), Рэдакцыя літаратурна-драматычных перадач, мясцовыя майстры-асьвятля-

льнікі й апэратары — жах, і калі сказаць «жах», дык гэта яшчэ нічога не сказаць. І нават калі адкінуць тэхнічныя цяжкасці, дык экранізаваць «Падзеньне» — Сізіфава праца, абсурд. Бо твор напісаны суцэльным маналёгам, і каб крышку зрабіць «Падзеньне» экранным, мой знаёмы перапісаў гэты маналёг у дыялёг. Галоўнаму герою дастаўся амаль увесь тэкст. А мне, слухачу, сем рэплік. Вось яны:

1. Калі ласка. 2. Я ня супраць. 3. Вы маеце на гэта права. 4. Прабачце, але гэта ня мае ніякага дачынення да справы. 5. Афіцыянт, палічыце нам, калі ласка. 6. Даруйце. 7. Бясспрэчна.

А каб у перапынках паміж рэплікамі я не сядзеў, як ідыёт, зь мяне ў сцэнары зрабілі мастака, нешта накшталт Талюза Лятрэка, які робіць замалёўкі з танцорак. Адпаведна, калі я павінен рабіць замалёўкі з танцорак, дык і танцоркі павінны быць. Яны й былі. Тры размаляваныя дзявулі з сакаўнымі сьцёгнамі ды пошла-бліскучымі купальнікамі. Што да твараў, дык яны так старанна іх намалявалі, што адрозьніць адну ад другой было немагчыма. Здымалі «Падзеньне» два дні, амаль бяз дубляў. Першы дзень без танцорак, другі з танцоркамі. Сьцёгны й лабкі ў бліскучых купальніках атрымаліся выдатна, у лепшых традыцыях кічу. А што да астатняга, дык лепш і ня згадваць. Ну, я маляваў,

сядзеў у пінжаку, які застаўся ад экранізацыі «Усёй каралеўскай раці», і псаваў паперу. «Калі ласка», — і малюю, «Я ня супраць», — і малюю. А бедны галоўны герой гаварыў і гаварыў, і пра мараль, і пра халодную ваду, у якую ня хочацца лезьці, нават калі нехта там тоне, і пра сумленьне...

Паглядзеў я на сябе збоку й паставіў тлусты чорны крыж на ўласных акторскіх здольнасьцях. Ён і дагэтуль стаіць, не паваліцца.

Адно, што для мяне засталася таямніцаю, дык тое, што нашае «Падзеньне» дэманстравалі тры разы, два апошнія — «па заяўках тэлегледачоў». Можа, танцоркі ўзялі сваё, а можа й Альбэр Камю, хто іх ведае? Але што ня я, дык дакладна.

І яшчэ адзін маленькі эпізод.

Мая жонка вырашыла зьняць кліп з рок-гуртом «Уліс». Яны здымаюць, я гуляю каля сцэны. «Адам!» Я азірнуўся, а жонка на мяне з камэрай ідзе. Я ўсьміхаюся й махаю ёй рукой. Вось так, прывітаньне, я рады вас бачыць. Гэта самыя лепшыя мае кадры, але іх ніхто ня бачыў. А можа, самае лепшае ў іх тое, што іх ніхто ня бачыў?

5 — Правінцыя

У Вялейскім раёне ёсьць вёска Латыголь. Цяпер газеты пішуць, што ў той Латыголі знаходзіцца «Зона», дзе зьяўляюцца ўлюбён-

цы хаблоў — НЛА. Толькі журналісты забываюць удакладніць, у якую з Латыголяў, а іх тры: Латыголь-1, Латыголь-2, Латыголь-3, — прылятаюць аб'екты. Асабіста я, калі чытаў артыкулы, дык уяўляў лажок між царквою й могілкамі і на ім вялізная рандэля, у школьных сталоўках такіх багата, а з тае рандэлі выходзяць дробныя й кудлатыя пачваркі і йдуць на могілкі, каб пачытаць надпісы на помніках. «Міхась Іванавіч Зуб. 1951-1972. Трагічна загінуў ад рукі Яна Лыскоўскага». «Анатоль Пятровіч Барушка, 1949-1974. Выпадкова загінуў, утануў. Сьпі спакойна, сыноч». «Іван Язэпавіч Лыскоўскі. 1951-1974. Трагічна загінуў у аўтакатастрофе. Дарагому брату й сыну ад сваякоў».

Я калі першы раз прачытаў, дык скрануцца зь месца ня мог, вось, думаю, італьянская вэндэта на поўны рост. А падумаў я так, бо напярэдадні ў кіно схадзіў на «Камень у роце». Кіно круцілі ў вялікай хаце. Не паказвалі ці дэманстравалі, а менавіта круцілі. Стары праектар стракатаў, як вялізарная страказа, хлопцы й дзеўкі сядзелі на лавах. Хлопцы «лавілі момант» — лапалі дзевак, тья лаяліся, сьмяяліся й павісквалі. Што казалі героі кінастужкі, было не разабраць. Калі галасы ў хаце зьліваліся ў суцэльны шум, дзядзька-кінамэханік здымаў кепку, закрываў ёю вочка кінапраектара й крычаў у цемру: «Спыню катушкі!» Хата аціхала.

На экране дзейнічала мафія. Чорныя капе-люшы. Пісталеты. Нябожчыкі. Буйны плян — галава, вочы заплюшчаныя, кроў на скроні, у роце камень. Вялізная галава ўразіла глядачоў. Усе здранцьвелі й раптам — шум і плёскаюць вады. Дзеўкі закрычалі. Кіна-мэханік запаліў сьвятло, і ўсе ўбачылі жалезназубую ўсьмешку. Хлопец стаяў пасярод хаты з парожнім цынкавым вядром, узнятым над гэтай самай усьмешкаю. «Я табе казаў, падсунься — я сяду? Я цябе папярэджваў, што абалью?» Другі хлопец ушчэнт мокры, не ўстаючы, зьняў зь сябе кашулю, выкруціў і сказаў: «Не падсунуся, хоць ты тут памры». Жалезназубы паставіў каля лавы ў лужыну вядро, дном дагары, сеў і крыкнуў: «Гасі сьвятло. Кіно будзем глядзець». На прасьціне дзейнічалі мафіёзі. «...баня дрэнажнікі!» «Хто тут вякае?» На экране нехта некага застрэліў. Хто? За што? Нашто? Разабрацца было немагчыма. Больш у латыгольскае кіно я не хадзіў. Боек, праўда, там не было, як, скажам, у Койданаўскім РДК, але й фільм не паглядзіш, бо слаўныя асушальнікі беларускіх балотаў, што папрыехалі ў Латыголь з усяго СССР (а можа іншаплянэтнікі прывезьлі?) сваімі «жартамі» зашыбалі любое дзеянне на экране. Тады я пераканаўся, што тэатар дрэнажнікаў, што ператваралі балоты ў пустэчы, канкурэнтаздольны нават з італьянскім кінематографам.

Але мы тут пра кіно. Дык у Койданаве кіно паказвалі ў РДК. Першы фільм, які я памятаю, якраз і зьвязаны з гэтым домам культуры. Пустая заля. Я гуляю паміж радоў. Мае бацькі глядзяць на экранную вайну. Фільм чорна-белы, шыраказкранны. Помню толькі фінал. У зале запалілі сьвятло, і на бляклым экране — шэрая гара, на гары — аголенае дрэва, з-за гары па небу плыве чорны дым. А на вуліцы ўсё яркае й каляровае. А потым я вырас і, вядома, наглядзеўся фільмаў прыгожых і розных, як сказаў бы газэтчык. Але фільмы паказвалі ня толькі ў РДК. На пачатку 60-х у Койданава прыйшлі тэлевізары. Яны былі дзівам і зьбіралі каля сябе штовечар па 15-20 чалавек. «Пайшлі, сходзім на тэлевізар». «Сягонья няма кіно, я глядзела газэту». «Ну і што, паглядзім фігурыстаў». Дзеці сядалі бліжэй, старэйшыя далей. Гук уключаўся на поўную моц. «Якія сьцёгны!» Камэнтары атрымлівалі амаль усе сцэны. «Пакруцяцца, пакруцяцца і ў ложак». «Яны ня муж з жонкаю». «Ну і што, усё роўна ў ложак». Дзецям гаварыць забаранялася. Тады нават былі фільмы, перад якімі дыктарка папярэджвала, што дзецям глядзець іх няможна. Дыктарку я ненавідзеў. І аднойчы, калі мяне прагналі, я пайшоў у кладоўку і адрэзаў вялікі кавалак паляндвіцы. Адрэзаў і зьеў там жа, у цёмнай кладоўцы, бяз хлеба, давячыся салёным духмяным мясам.

Мяне пакаралі, бо паляндвіцу хавалі на сьвята, ці на якую ўрачыстасьць. Ну, напрыклад, Бронік Кісель з марфлэту на адпачынак прыехаў. Бесказырка. Чуб. Кіцель. Клёшы. Тады й накрылі стол, і чаркі паставілі, і паляндвіцы нарэзалі. Госьці, шум, весялосьць... А нехта вазьмі й скажы, што па тэлевізары фільм. Усе ад стала да тэлевізара. Селі, глядзяць, цішыня і раптам чую — нехта храпе. Азірнуўся, бачу — Бронік заснуў. Сядзіць на лаве, каля печы й сьпіць. Вядома, стаміўся. А ўсе астатнія глядзяць на экран. І твары ў іх сіня-шэрыя. Зусім нядаўна я згадаў тыя твары й жахнуўся, бо ўсе яны адыйшлі ў лепшы сьвет, толькі Бронік жыве. І я доўга ня мог заснуць, усё ўглядаўся ў сваіх сваякоў праз дваццаць пяць гадоў. *Утэлевізара трупнае сьвятло.* Такая вось грэгерыя прыдумалася, і я супакоіўся.

Згадалася зусім іншае, ярка-жоўтае сьвятло ў вокнах РДК.

Я глядзеў фільм-казку пра цара й царыцу. Фільм скончыўся, мы — дзеці — выйшлі на вуліцу й засталіся чакаць танцы. Самі мы на танцы не хадзілі, а паглядзець праз вокны, хто з кім танчыць, хацелася. Звычайная справа. Найвялікшай ганьбай для койданаўскай дзеўкі было танчыць з салдатам, ну зразумела, што ня з тым мясцовым хлопцам, што, як Бронік, у адпачынак прыйшоў, а зь нетутэйшым. А што ні танцы, дык 5-6 салдат, як з-пад

зямлі ў РДК вырастала. І адкуль яны толькі браліся? Пакураць на ганку, і ў клуб, іх бясплатна пускалі. Усё ж салдаты, ім цяжка служыць. Дзяцей дык фіг пускалі.

Мы на вокнах вісім цікаем. Якія спадніцы і сукенкі круцяцца.

«Ты, фраер лысы, валі адсюль, пакуль пілёткаю кроў не выціраеш!» На ганку двое салдат і мясцовы хлопец пасварыліся. Салдат нашаму хлопцу жахнуў за «лысага фраера» так, што той на прыступках зьвіўся ў клубочак. Салдаты ў РДК зайшлі. Не, каб уцякаць. А хлопец апрытомнеў, заляцеў на танцы й як зараве: «Салдаты нашых б'юць!!!» Што ўшчалася!? Хлопцы як адзін дзевак пакідалі й пачалі біць вайскоўцаў. А тых можа чалавек 20 было. Яны рамяні паздымалі, спражкамі махаюць. Нашы крэслы пахапалі, і з крэсламі на салдат. А мы, таксама разумныя, праз фае, дзе танцы ішлі, прабеглі ў залю, дзе кіно, шуснулі, думалі бясплатна дарослы фільм глянуць. Дзе там глянеш! Салдаты таксама ў залю адступілі, бо выхад ім перакрылі. Кіно, вядома, спынілі. Людзі ў зале пачалі крычаць. Нехта ў экран крэслам кінуў і прарваў. Адзін з салдатаў, найхітрэйшы, на двор выскачыў і ўцёк. Астатніх зьбілі на горкі яблык, як толькі не пазабівалі. Па-выцягнулі нашы хлопцы тых зьбітых салдатаў у сквэр, пад помнік Дзяржынскага, і самі ў клуб вярнуліся.

Каля клюба натоўп назьбіраўся, можа чалавек 150-200. Дзеўкі збольшага паўцякалі, а хлопцаў наадварот паболела. І тут ад банку да РДК дзеве машыны, поўныя салдатаў, вырульваюць, а паперадзе міліцэйскі газік. Нехта пазваніў, гад. Натоўп каля РДК завіраваў. Машыны спыніліся, салдаты паскокалі з машын і пабеглі на збой.

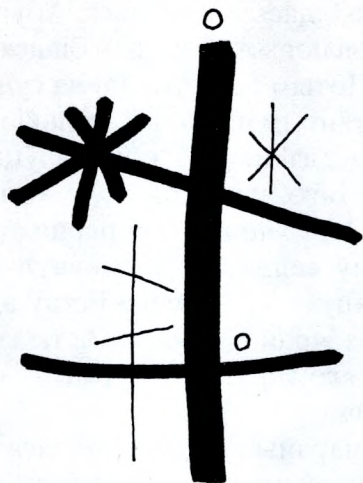
Арганізаванасьць вайскоўцаў у першую хвіліну дала ім перавагу, частка койданаўцаў разьбеглася. Але чым далей ішла бойка, тым у горшае становішча траплялі салдаты. Мясцовыя адступілі ў клюб, і там білі салдат усім, што траплялася пад руку — бутэлькамі (буфэт разьнесьлі!), скрынямі, крэсламі, каламі. «Я лысаму па зубах калком, як у...іжджу. Ён зубы й павыплёўваў, — расказвала на другі дзень Ванька — мясцовая паўпрастытутка, што пра сябе гаварыла толькі ў мужчынскім родзе. — А потым афіцэрск да мяне падлятае. «Дзевушка, дзевушка...» Я ўсьмешачку, і касьцетам яму пад вока як за...андзячу. Лупіў як толькі мог. Мы б іх ухайдохалі, але тут трэці кодаб зялёных прывезьлі. І яны нас угаманілі. Але я сваё зрабіў. Пад вока касьцетам, як у...іжджу».

РДК месяц рапаравалі, бо зматлашылі ўсё, нават бібліятэку. Кіно ў Койданаве не было, і ўсе глядзелі тэлевізары й слухалі прыёмнікі. Нехта пачуў, як «Голас Амэрыкі» перадаваў пра бойку. Людзі абураліся, што дыктар

сказаў, нібыта білася 300 чалавек. Абураліся, бо паводле мясцовых дадзеных білася чалавек 500-700. Потым перажывалі на судзе. Як судзілі салдат, ніхто ня бачыў, толькі казалі, што траіх пасадзілі. А з койданаўцаў пасадзілі дваіх, таго, што крыкнуў: «Салдаты нашых б'юць!», і хлопца, які першы пасья крыку ўдарыў салдата. «Крыкуну» далі 5 гадоў, а «Байцу» — 3. «Баец» і стаў адзінай сьмяротнай ахвярай той бойкі. За тыдзень да вызвалення яго зарэзалі ў турме — «прайгралі ў карты».

Пасья рапарацыі ў РДК набілася поўна народу і ўсе замест таго, каб глядзець фільм, успаміналі бойку. «Я лысаму па зубах калком як заеду!» — ляцеў над заляю Ванькаў голас, і ўсе клаліся са сьмеху.

Менск. 24.1.1990

КАРЫДА

Падарожная аповесць пра лютасць

Нашто чалавеку даецца адпачынак? А на тое, каб наглядзеўся ў люстэрка й прывык да зьменаў, што адбыліся са зьнешнасцю за доўгі працоўны год. Вось і сівыя валасы на скронях. А на зубе мэталёвая каронка. Блакіт вакол зрэнак выцьвіў, але калі апрануць блакітна-зялёную кашулю — ён нібыта й адновіцца, паярчэе. Падгляданьне за сабою — такі салодкі й патрэбны занятак... павер мне.

І трэба ж зноў падрыхтаваць сябе да сустрэчы з табою. А замест гэтага я ўключаю TV і гляджу карыду. Гэтым разам не сапраўдную, а парадыйную. На арэне карлікі, адныя толькі карлікі. І пікадоры, і матадоры, і замест каня — поні, і замест быка — цяля. Замест тарэадора — таксама карлік. Усе лупавокія, нават поні і цяля. Усе крывяць пысы. Усё выглядае гратэскава, як блазнаваньне, як дурны жарт. Толькі карлікі, ведаеш, натуральныя. Фэст скончыцца, а росту ў іх не прыбавіцца ні на сантымэтар, і насы застаюцца расплюснутыя, храпастыя, а вусны грыбатыя. Гэта стыль мадрыдзкага каралеўскага палаца, стыль студыі Вэляскеса, майстэрні Гоі, лябараторыі Пікаса... Гэта ён — вялікі стыль Гішпаніі XX стагодзьдзя, стыль мастакоў з жорсткай фашыстоўскай краіны, стыль Міро, Грыса, Далі, Бунюэля, Хіменаса, Лоркі, Гаўдзі, Тангі. Карыда — іх стыхія, іх аб'ект вывучэньня, іх спадчынны сон жахаў, дзе й цялятка можа зьнявечыць, скалечыць, растрыбушыць чалавека, калі той чалавек разьюшвае яго чырвонай ану-чаю, калі чалавеку не стае спрыту й калі чалавек — карлік, і ў яго ня твар, а пыса, намалёваная іголкаю Францыска Гоі.

Пачвары лезлі, кідаліся, выскаляліся на мяне з тэлевізійнага экрану. Я націснуў на кнопку пульту, і ўсе яны разам з арэнным пяском згарнуліся ў іскрыстую кропку, пазіх-

целі й расталі ў цемры, як драбок солі распускаецца ў таматным соку, як нядзеля растае ў шасьці працоўных днях.

А была якраз нядзеля, і не было сонца. Для Беларусі ў гэтым сказе няма таямніцы, і выгоды няма, а вось для каталёнца, для барсэлёнца, для гішпанца выгода ёсьць. У нядзелю на Plaza De Toros Monumental De Barcelona ў 18.30 пачынаецца карыда. Стадыён для карыды, як і кожны цырк, падобны да старажытнага рымскага Калізея, таму адпаведна частка трыбунаў будзе ў ценю, а частка — пад сонцам, і гэтае гішпанскае, каталёнскае, барсэлёнскае сонца з 18.30 да 20.30 сьпячэ любога. А таму й квіткі на сонечныя трыбуны каштуюць таньней. А я ўзяў на сонечны бок, танны квіточак, на самы апошні рад, пад навес. Я не шкадаваў грошай. Дый розьніца паміж самымі таннымі й самымі дарагімі месцамі невялікая. Мяне больш радавала тое, што я падмануў неба і сонца, што квіток у маёй руцэ, а на ім напісана Corida De Toros. Квіточак глянцавы, з каляровым малюнкам: пяць чорных цягавітых быкоў пасьвяцца сярод кветак, удалечыні бела-ружовы горад з аркадамі, галерэямі ды вежамі, над горадам пурпуровае, ружовае трывожнае неба. Такі квіток хочацца захаваць на ўсё жыццё, пакуль ён чысты, новы, бліскучы. Але вось тоўсты кантралёр у чырвонай фуражцы (у Беларусі ў такіх чы-

гуначнікі хадзілі) камечыць і ломіць мой квіток напалам. А яшчэ адрывае кавалак. Пакамечаная паперка зноў у мяне, але захоўваць яе ня хочацца, нават да канца карыды. Адно што па ёй трэба знайсці сваё месца. З горам напалам, скачучы праз прыступкі, залажу на сваю andanad'у, што азначае сэктар, і спрабую сесьці. Але сесьці мне не ўдаецца, бо празь мяне пачынаюць лезьці нейкія людзі зь вельмі знаёмымі тварамі.

— До гуры! До гуры!, — крычыць на ўвесь цырк крываногая, чорная, загарэлая, як шакалядная цукерка, кіраўніца.

Ага, усё ясна з вамі, палякамі, вы, значыць, хітрэйшыя за гэбрэяў, і набралі самых таных квіткаў. Зрэшты, і на карыдзе воляю лёсу беларус апынуўся побач з суседам па глёбусу. Лёс! Толькі я паціху ссунуўся зь вялікага шляху польскае нацыі. Ссунуўся й зірнуў на арэну.

Бог, мой сьведка! Закруцілася галава. Ад стромы, ад вышыні, ад нечаканасьці, ад адсутнасьці хоць нейкіх парэнчаў. Мне зрабілася млосна, і каб не глыток вады, ня ведаю, чым бы ўсё скончылася. Цалкам верагодна, што мог упасьці й забіцца. І скажу табе, у Каталёніі я пераканаўся, што вада — гэта жыцьцё. Ісьціна, яна вядома, у віне. А ў вадзе жыцьцё. Маеш бутэлечку з вадою — жывеш, ня маеш — паміраеш, сохнеш, вянеш, марнеш і думаеш толькі пра тое, дзе ўзяць глыток

вады. У Барсэлёне са спакойным сэрцам і бяз дрыжкаў у каленях я памяняў бы пляшку гарэлкі на пляшку прастай вады. А ў Менску зрабіў бы наадварот. Клімат. У Барсэлёне мне хапіла глытка вады, каб вярнуць страчаную раўнавагу. Я сеў і пачаў разглядаць краявід.

Сярод рознай драцяной і прущаной павуты, сярод дахаў і гмахаў, што ўзвышаліся за трыбунамі, я разгледзеў і вежы касьцёла Sagrada Familia. Прысутнасьць архітэктурнага шэдэўра мяне канчаткова супакоіла. Чаго ня скажаш пра астатніх гледачоў. Яны, убачыўшы задрыпанага рабочага арэны, які штурхаў наперадзе сябе блакітную цялежку з крэйдай і маляваў кола, пачалі пляскаць у ладкі, сьвістаць, гудзець і раўсьці. Мусіць так раўлі трыбуны й перад боем глядыятараў. Зрэшты, карыда і ёсьць бой глядыятараў, толькі з усіх сысуноў у ёй вытрымалі эвалюцыйны адбор людзі й быкі, а вось ільвы, тыгры, пантэры, ягуары, рысі ня вынеслі канкурэнцыі, як і чалавечыя двубоі, і былі выкрэсьленыя з цыркавой праграмы. Застаўся зусім прасты сцэнар: дзесяць чалавек, два зь якіх на конях, нападаюць на аднаго быка й забіваюць яго, і так шэсьць разоў на тыдзень. Здараецца й неспадзеўка — бык забівае каня. А бывае й трагедыя — гіне тарэадор. Статыстыка досыць прстая: кожную нядзелю на Plaza De Toros Monumental De Bar-

selona гіне 6 быкоў, а кожны год на тым жа пляцы атрымліваюць сьмяротныя раны 4 тарэадоры. Коні гінуць ня так часта, як людзі, бо выступаюць у латах. Кожнаму сваё. Адным вызначана жыць доўга й шчасліва, другім лёс рыхтуе пакуты на пяску, перамяшаным з бычынай крывёю. О, як любяць гледачы гэтыя захапляльныя для душы хвіліны, калі жах пераціскае дыханьне, бо бычыныя рогі не ўспаролі паветра, а працялі зіхоткі каптанік тарэадора й выпусьцілі на волю вольную чалавечыя вантробы. Пясок прагна ўсмокча кроў, лекары вынесуць цела, граблі прыбіральшыкаў заграбуць пляміны й яміны, а душа тарэадора ўздымецца над арэнаю, сядзе на дахоўку навесаў, каб адтуль сачыць за замаганьнямі чалавека і быка. Душы забітых тарэадораў — ідэальныя гледачы. Яны ж не равуць, ня сьвішчуць, не крычаць хорам: «Тарэра фу!», не шпурляюць на арэну пустыя бляшанкі з-пад піва. Але яны й не вітаюць удалае выступленьне ўзмахамі белых хусьцінак, не прыносяць букеты ружаў і бурдзюкі зь віном, як тыя гледачы, што сядзелі побач са мною. Яны, як толькі зайграў духавы аркестар з нагоды распачатку карыды, узьнялі такі лямант, што мне давалося затуліць свае барабанныя перапонкі. Асабліва старалася чатырохгадовая тоўсташчокая італьяначка. Яна мужчынскім голасам крычала: «То-ро! То-ро! То-ро!» А тым

часам матадоры, тарэадоры, пікадоры ды «пахавальная брыгада» абыйшлі чвэрць арэны, пакланіліся трыбуне з начальствам (мэр Барсэлёны) і вярнуліся за чырвоную браму.

Больш за ўсіх уражвае «пахавальная брыгада» — мужчыны ў мышыных строях і тройка магутных гнядых коней у шырокай збруі. Наяўнасьць такой брыгады настройвае на паважны лад. Цырк, яно вядома цырк, і сьмешна, і весела, але быкоў будуць забіваць, і каля «чорнага» ўваходу, згадваецца, стаяла машына хуткай дапамогі...

Пачатак, пры ўсёй доўгачаканасьці, адбываўся зьнянацку. Я зрэгаваў на барабанны пошчак і пачаў шукаць вачыма бубначка. Знайшоў! І тут з-пад трыбуны з бубначом на арэну выскачыў першы бык. Зь першым усё адбылося гладка. Бык патрэбную колькасьць разоў пагрукаў у чырвоныя дашчаныя шчыты, за якімі хаваліся матадоры. Бык зрабіў напад на пікадора, а той прапароў дзідаю бычыны хрыбетнік. І бычыная сьпіна, бычыны бок і нават нага заблішчэлі ад крыві. Матадоры ўвагналі шэсьць бундэрыльляў у акрываўленыя плечы жывёлы. Ашалелы й змучаны бык ня надта каб перашкаджаў матадору выконваць грацыёзнае танчаньне. Адзінай незаплянаванай акцыяй з боку жывёлы было вырываньне ў матадора чырвонай анучы. Публіка адзначыла здарэньне

сввістам і тупатам. Матадор хутка выправіўся і закруціў быка з дапамогай вернутаі анучы так, што той, небарака, спатыкнуўся і прыпаў на калені. Гледачы ўзрадаваліся. Але праз хвіліну азьліліся, бо матадор ня змог закалоць быка зь першага ўдару. Калі б гэтыя тысячы гледачоў ведалі, што здарыцца з другім быком, яны б так не злавалі й не крычалі на першага матадора. Ды толькі Бог усё ведае наперад. А чалавек жыве ў імгненні цяпер і сввішча, і разьюшваецца, калі што не па ім.

Першы бык загінуў ад другога трапнага ўколу. Мэтровое лязо ўвайшло ў бычыную тушу па самую рукаець, прапароўшы лёгкія й сэрца. Жывёла пахіснулася, матлянула галавою й павалілася. На арэну выехала «пахавальная брыгада». Захацелася заплакаць. Павер мне. І я ведаю, ад чаго. Быка чаплялі за галаву й валаклі па пяску. Вось тут і хаваецца нейкая недадуманасьць, недапрацаванасьць рытуалу. Трэба яго на брызэнце цягнуць, ці на нейкай посьцілцы. А то ўбачыш, як бычынае цела спачатку па пяску, а потым па цэмэнце валакуць, дык і ў самога скура на баку шэрхне. Адсюль і ў носе казычацца, і гэты сэнтымэнтальны сьлёзны синдром. Але дзе ж ты пасьпееш заплакаць, калі барабан сыпле шрот, і ўжо кіруецца на ружовыя посьцілкі тарэадораў другі бык. Ён плямісты, падобны да каровы. Але знеш-

насьць бывае возьме й падмане. Вось прадавец праграмак прыняў мяне за італьянца і хацеў усунуць праграмку на італьянскай мове. Ну на чорта мне тая праграмка ўвогуле. Можа я на той карыдзе апошні раз у жыцьці, а прозьвішчы барсэлёнскіх матадораў для мяне значаць роўна столькі ж, колькі імёны карэйскіх опэрных сьпевакоў. Ад праграмкі я адбіўся сваёй каструбаватай ангельскай мовай. І, дарэчы, ты ж ведаеш, італьянскага ўва мне зусім няшмат, толькі чаравікі, пас, нагавіцы, кашуля, партманэтка, шкарпэткі, плаўкі, але іх жа не відаць, акулеры і больш нічога. Вочы ў мяне блакітныя, але іх гандляр праграмакамі не заўважыў за акулерамі, таму й прыняў мяне за ўраджэнца Апэнінскае паўвыспы.

Так і глядачы прынялі другога быка (з-за белых плямінак) за карову. А ён вазьмі й ледзь не забі матадора. А той, бедны, так ператрухнуў, што ніяк ня мог быка закалоць. Як ні ўдар, так у костку, так і міма. Дванаццаць разоў біў, не забіў, як у казцы. Ён бы яшчэ біў, бо публіка разыйшлася, перайшла ў сваіх спачуваньнях з боку перапалоханага чалавека на бок быка й крычала «Того! Того! Того!» І я крычаў, хоць на баку тарэадора ніколі ня быў, зграіны інстынкт, ліха яго задзяры.

Быка забілі несумленна. Я лічу, што несумленна. Абступілі з усіх бакоў, занавесілі

яму ўвесь сьвет чырваньню, а самую чырво-
ную анучу паклалі на пясок, каб бык нахіліў
сваю прыгожую цяжкую галаву. Ён і нахіліў,
а матадор ударыў яму ў тое запаветнае месца,
дзе чэрап сутыкаецца з хрыбетнікам. О, як
жахліва тузануліся й падскочылі да жывата
заднія ногі. Бык грывнуў на арэну. А адзін з
тарэадораў засунуў пальцы ў рану й канчат-
кова перарваў нэрвовы слуп быка. Той вы-
пруціўся. І яго пацягнулі пад незадаволеныя
крыкі.

Толькі я не крычаў на матадора, як усе, як
маленькая круглашчокая італьянка са сваёй
неабдымнай мамай і курыльшчыкам баць-
кам. Дым мяне раздражняў, як чырвань —
быка, і я перасеў на новае месца, бліжэй да
калёны.

Пакуль я перабіраўся, уладкоўваўся, ду-
маў, пакуль рабіў чарговы глыток вады, на
арэну вылецеў вялікі бык цёмна-пясочнага,
полавага колеру. Тэатар ёсьць тэатар, сцэна
ёсьць сцэна, арэна ім не саступае. Трэці мата-
дор — апошні, а гэта значыць, ён першы, ён
фаварыт, яму — найпрыгажэйшы бык. І тут
я не падмануўся. Матадор нават браў быка
за рог, нават станавіўся перад ім на калені й
рабіў выгляд, што зьбіраецца бадацца, павар-
очваўся да жывёліны сьпінаю й забіў быка
з другога ўдару. Майстар! Мастак! Яго віталі
ўзмахамі хустачак, яму кідалі букецікі ружаў,
шчыльна ўкручаныя ў цэляфан, яму нават

веер кінулі, але ён шпурнуў яго назад на трыбуны. Выгляд акрыленага перамогай матадора навёў мяне на такія думкі...

Якім жа трэба быць мужным чалавекам, каб зьбіраць пад сваё імя, слова, абяцаньне цэлыя стадыёны. І любы рок-музыка, сьпявак, палітык рызыкуе ў нейкай ступені жыцьцём, але толькі матадор не хавае сваёй сутнасьці забойцы й мясьніка. Усе астатнія закрываюць свой драпежны выскал за маскаю дабрадзейнасьці. А куміры дваццатага стагодзьдзя наогул абвяшчалі сябе вэгетарыянцамі. Да прыкладу, Адольф Гітлер. Ну, чым не вэгетарыянец? Воляю лёсу такія вэгетарыянцы сталі тарэадорамі, а народ стаў для іх статкам быкоў. Яны дражніліся й забаўляліся з гэтай вялізнай мясной масаю, але не разьлічвалі даўжыню рогаў, не ўхіляліся й гінулі. Статыстыка вельмі простая. На барсэлёнскай арэне кожную нядзелю гіне шэсьць прадстаўнікоў буйнога рагатага быдла. А вось чацьверты бык, забойства якога адбылося на маіх вачох, запомніўся толькі тым, што ня даў загнаць у свае плечы ўсе шэсьць бундэрыльяў. Загналі толькі дзьве. З крыкамі «Ого-го-го-го!» тарэадоры разганяліся й беглі паўкругамі. Бык таксама бег на іх, апісваючы дугу. Але бык бег значна хутчэй, чым разьлічвалі тарэадоры. Ім даводзілася ратавацца ўцёкамі і скокаць праз загарадку. Першы матадор, іх выступала

толькі тры, закалоў чацьвертага быка зь пятае спробы.

Цікавасьць да карыды пачала зьнікаць. І ня толькі ў мяне. Жанчыны больш глядзелі на публіку, чым на арэну. Мужчыны курылі й перагаворваліся, стомленыя дзеці выпрошвалі ў бацькоў кока-колу. Якраз пад мною сядзела такая сям'я. Бацька, сівы, у акулярах, з фотаапаратам на грудзях — курыў. Маці, сапраўдная бляндынка ў зялёнай сукні, з залатым бранзалетам на левай руцэ — выпараўшы з сумкі цукерку на палачцы, смактала яе, перакочваючы шарык з-за аднае шчакі за другую. А палачка тым часам тырчала звонку. Дзеці, браты, аднаму тры, другому пяць, апранутыя ў чырвона-сінюю форму футбалістаў Барсэлёны, смакталі з бляшанак кока-колу. У малодшага на сьпіне было напісана прозьвішча STOICHKOV. Пакуль на арэне другі матадор-няўмека мучыў і катаваў перадапошняга з быкоў, я пасьпеў пасябраваць з Stoichkov'ам і падараваць яму набор разьліковых білетаў беларускага дзяржаўнага банку. Вавёркі, зайцы, бабры, ваўкі, рысі, ласі ня так спадабаліся Stoichkov'у, як зубар. І ён з радасьцю паказаў падарункі бацьку. Той павярнуўся да мяне й сказаў: Thank you very much. Ён дарма, дарэчы, стараўся падрабляць ангельскае вымаўленьне, мог бы і па-польску сказаць, я б ужо неяк зразумеў. Мне гэты маленькі Stoichkov спа-

дабаўся тым, што падобны да мяне. І я быў такі ж белы з блакітнымі вачыма, такі ж нэндза. З-за яго (захацелася хлопчыку да ветру) сям'я палякаў і не дачакалася апошняга забойства, сыйшла, пакінуўшы на каменных прыступках мяккія паралёнавыя падушкі. Я ўладкаваўся на новае седала й сканцэнтравалі ўвагу на змаганні тарэадора з быком.

На арэне я ўбачыў жывое пацьверджаньне выслоўю: што дадзена Юпітэру, тое ня дадзена быку. Толькі быку былі дадзеныя і сіла, і прыгажосць, і грацыёзнасьць. А матадору Бог забыўся даць талент. «Няўжо ж яму ня ясна, што калі ня можаш забіць, а бярэсься за гэта, дык трэба пайсьці павучыцца». Тарэадор пачуў мой папрок, і бык быў заколаты не з дванацатай, а з шостаі спробы. Я адчуў палёжку з аднаго боку, а з другога — выпітая за дзьве гадзіны сядзеньня вада нагадала пра сябе. Давялося зьлётаць у прыбіральню. Нічога вартага я, пэўна ж, не прапусьціў. Ну, ня бачыў я пяты выезд «пахавальнай брыгады». Затое бачыў шосты вылет быка на арэну. І якога быка. Усім быкам быка. Шэрага, як імжыстыя прыцемкі, з маціцовым бляскам на магутным карку, з рогамі, як руль матацыкла harley-davidson, з капытамі, што імгненна нарабілі такіх ямін у пяску, якія потым паўгадзіны заграбаць давялося. І гэты сталёвы бык не паляцеў на тарэадораў, на іх пурпуровыя посьцілкі, на іх гнюсны падман.

Ён стаў і пачаў матляць галавою, рыкаць і, узбрыкваючы, пачаў грэбсьці пясок. А потым ён ускінуў галаву, нібыта паслаў праклён несправядліваму небу і вежам сабора *Sagrada familia*. Ён — бык. Адзіны й сапраўдны Бог на зямлі. Ён выйшаў на змаганьне супроць узброенай зграі танцораў. Ён усьпеніў пясок і ўспароў рогамі неба. Ён кінуў сваё цела асілка на пурпуровае крыло гарэадора, а той, пагарджаны баязьлівец, схаваўся за дашчаты шчыт. Ганьба яму. І другому, які таксама паказвае пурпуровае крысо толькі з-за шчыта.

Выходзьце на сумленны бой! Не-е-е... Яны выяжджаюць на забраных у латы конях, у сваіх белых строях і белых капелюшах. Яны пазакрывалі коням вочы, каб тыя ня бачылі мяне — **БЫКА, БОГА**. І я лячу на гэтых ганебных падманшчыкаў і актораў. Я абіраю аднаго коньніка і, прыпаўшы на пярэдня ногі, ускідваю галаву. Рогі напорваюцца на жалезныя латы. Гострая дзіда ўпінаецца ў мой хрыбетнік. Які жахлівы паралюшны боль! Трэба адступіцца, выкараскацца з-пад дзіды. А ён, гад, у белым капелюшы, налягае на дзіду ўсім сваім слабым і нікчэмным цельцам бязрогага чарвяка. О, я бачу, як адрываюцца ад зямлі конскія капыты, як завальваецца на бок конскае тулава. Яшчэ рывок, і мае рогі распоруць конскае чэрава, і на пясок выпадуць гарачыя, бліскучыя, сьлізкія, як сярэзіна ракаўкі, маціцовыя вантробы. І я рас-

тапчу іх капытамі, я парву іх зубамі й рогамі на шматкі, а мой доўгі шурпаты язык зьдзярэ з конскіх бакоў скуру. Як я хачу пачуць сьмяротны хрып каня! О, неба! Які боль у хрыбціне. І полымя чырвані недзе збоку. Яно пячэ. На яго, на матадора! І раптам — млосьць і абыякавасьць накатваюцца на мяне й спыняюць. Пікадоры пакідаюць арэну. І няма жаданья кінуцца ім усьлед. Яны ўцякаюць з арэны. Баязьліўцы! Як горача, гэта кроў цячэ з маёй сьпіны, яна цячэ па левым баку, па левай пярэдняй назе. Які бліскучы й чырвоны ў мяне капыт. Крыкі! Яны крычаць, яны дражняць, яны раздражняюць. Яны ўбачаць маю моц. Тарэадор ускінуў руку з бундэрыльямі, зь мязотнымі палкамі. Зараз я дастану ягоны бок сваім правым рогам. Але ж войстры боль працяў сьпіну. Адна бундэрыля ўсё ж трапіла ў мяне. Усё ж ён пацэліў. Але ёсьць шанец адыграцца. Другі тарэадор крычыць «Ого-го-го-о!» і прытанцоўваючы пачынае бегчы на мяне. Ён бяжыць да сваёй сьмерці, і калі зараз ня я ўскіну яго на рогі, дык наступны бык абавязкова запора гада. Узмах. Зусім побач праляцелі мае рогі, але й ягоная бундэрыля ляжыць на пяску. І я тапчу яе капытамі, пакуль гнюсны баязьлівец хаваецца за сьцяною, ратуе сваё нікчэмнае жыцьцё. Я ня прагну крыві. Я вэгетарыянец ад прыроды. Я не забойца ў сутнасьці сваёй. Яны могуць зьесьці мяне, але я не магу

зьесьці іх. Трэці тарэадор глыбока ўганяе сталёвыя крукі ў маё цела. Неба, які гэта боль, якая пакута, зьнявага, здзек... Хто адпомсцьціць? Хто пашкадуе? Хто паспачувае? Няўжо ніводзін зь іх ня бачыць маіх сьлёзаў. Мне не стае паветра. Маё чэрава сутаргава ўздрыгвае. Але я бачу: як на арэну выходзіць матадор, як разгортваецца паўкружжа чырвонай тканіны. Рана на сьпіне пачынае пульсаваньне, кроў хвалямі сыцяе ў пясок тройчы праклятай арэны. Ён танчыць. Ён, улюбёнец публікі, танчыць. Ён хоча спадабацца. Ён хоча спадабацца і сягонья, і заўтра, і вечна. Так не бывае. Яго ўсё адно чакае сьмерць. І хай яе прыход паскораць мае рогі. Ён падманвае мяне, ён увесь час сыходзіць, ён спрытнейшы.

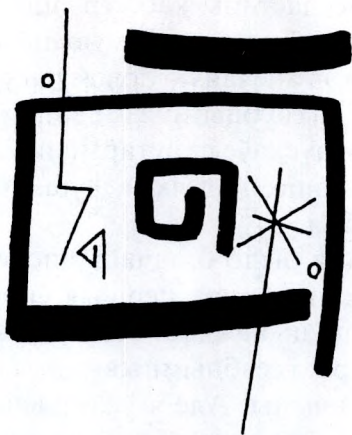
Кроў і чырвань засьцяць мне вочы. Мае ўдары не дасягаюць мэты. І вось ён памыляецца, матадор робіць недарэчны жэст. Ён выцягвае руку, каб пакласьці далонь на мой рог. Я б'ю. Рука ўзьлятае. Матадор губляе раўнавагу, падае на калені, а я накіроўваю ўсю сваю моц на вастрыё правага рога і б'ю. Неба! Пясок. Ён адскочыў. Уратаваўся. Трыбуны равуць. Матадор становіцца ў баявую пазыцыю. Цяпер ягоная чарга забіваць. І мы кідаемся насустрач адзін адному, насустрач сьмерці. Мае рогі ўздзіраюць праклятае паветра. Ягоная шпага трапляе ў костку хрыбетніка, выгінаецца й адскоквае. Мы зноў

стаім насупраць адзін аднога. З хованак павыходзілі тарэадоры. Вакол мяне чырвань, полымя, пекла. А самы чырвоны язык полымя апускаецца ўсё ніжэй і ніжэй. І я, зачараваны гульнёю крывавага колеру, нахіляю галаву. Недзе там далёка, дзе сканчаецца ўсё жыцьцё, матадор наносіць апошні несумленны ўдар у кропку паміж чэрапам і хрыбетнікам. Жалеза перасякае мае нэрвы. Ногі курчыць сутарга. Цела валіцца на арэну.

Мяне больш няма.

Дык чаму ж не чуваць радаснага рову на трыбунах? Чаму ніхто ня ўзмахвае белымі хустачкамі? На душы цяжка. Нецярпліўцы ўцякаюць з трыбуны. Але я першы, а можа стацца, і апошні раз на карыдзе, і мушу глядзець усё да канца. Духавы аркестар грае бравурны марш. Італьянская сям'я збіраецца сыходзіць. Акрамя шчакастай дзяўчынкі, тоўстай мамы й бацькі з цыгарэтай у зубах, зь імі яшчэ два бацькавыя браты. Адзін зь іх — інвалід на мыліцах. У яго ўсьмешлівы твар карліка. Разумныя й чулыя браты пад рукі выносяць яго з трыбуны. Дзяўчынка нясе мыліцы. А тым часам «пахавальная каманда» сьцягвае з арэны апошняга шэрага быка.

Нейкі разумнік кінуў з трыбуны на арэну скураны мех зь віном. Матадор падняў бурдзюк, выпіў віна і вярнуў бурдзюк гаспадару.

ГІСТОРЫЯ КАТА

Аповесць пра мужанасьць

Кат, кіт, кот, кут... Правільна. Пра іх і раскажу табе.

Толькі я гаварыў кіт і думаў зусім не пра акіянічную жывародную істоту, а пра замаску, якой замацоўваюць шкло ў ваконных рамах. У сутарэньнях дзевяціпавярховага дома, дзе я жыў, калі вучыўся ў школе й мастацкай вучэльні, былі зусім маленькія, на адну шыбу, акенцы. Кіт перасох і вылуш-

чыўся, шкло трымалася цьвічкамі, і яго лёгка можна было дастаць, каб стрэліць з рагаткі драцяным прабоём у дзявочую лытку. Ахвяра хапалася за апечаную болем нагу й пазіра-ла ўгору — на гаўбцы, яна ж не здагадвалася, што прабой пускаўся з сутарэньняў, праз маленечкае акенца, пад якім, душачыся сьме-хам, хаваўся я.

Так можна было б пачаць аповесьць пра першае каханьне, пра першыя спробы пад-летка зьвярнуць на сябе ўвагу супрацьлегла-га полу, пра ўсеабдымныя адносіны муж-чыны й жанчыны. Але я ўжо распавёў табе пра сваё першае каханьне. А цяпер раскажу пра мужнасьць, пра забойства. Менавіта ў прапахлых гнілой бульбаю сутарэньнях я забіваў ката. Але думка пра забойства, пра забіраньне жыцьця адной істотаю ў другога жывога стварэньня прыйшла ў іншым месцы — сонечным і залатым.

Кастрычніцкім ранкам я кіраваўся ў школу, каб у сваёй шостаі клясе разам з усімі чакаць на доўгіх уроках кароткіх перапын-каў. Я абмінуў сятчасты плот дзіцячага садка і ўбачыў на чырвоным маладым клёне, што рос каля белай сьцяны трансфарматарнай будкі, ката. Чорны, бліскучы, з доўгім пухкім хвостом кот вісеў на вяроўцы, перакінутай праз кляновы сук і заматанай на камлі. Вы-пручанае, зьдзервянелае цела ціха пагойдва-лася пад шалёсткімі вогненнымі шатамі. З

ашчэранага, белазубага рота тырчаў выса-
лаплены пурпуровы язычок.

Я доўга ня мог адвесьці вачэй ад чароў-
нага відовішча блізкай сьмерці. Думкі зблы-
таліся, цела ахапіў паралюш, пытаньні гру-
васьціліся ў маім школьніцкім розуме. Чаму
забілі ката? Хто набраўся сьмеласьці, каб на-
кінуць пятлю на шыю жывой цёплай істоце і
перапыніць дыханьне, каб адчуць асалоду
ката, пабачыўшы перадсьмяротныя курчы?
Нашто адзін забівае другога? Няўжо, калі я
не навучуся забіваць — забьюць, задушаць,
павесяць мяне? Мае вочы павылазяць з
вачніц, язык вываліцца з рота, а душа назаў-
сёды застанецца ў цялесным мяшку, яна ня
змога выляцець і ўзьняцца ў нябёсы. І трэба
вучыцца забіваць, а гэтаму ня вучаць у
школе, на жаль.

У кабінэце біялёгіі давлялося выслухаць ма-
лапрыемныя папрокі за спазьненьне. Сытая,
круглатварая настаўніца падкацілася да
мяне на сваіх кароткіх крывававатых нагах з
таўсьценнымі лыткамі. Ня ведаю хто, мусіць
муж, разразаў ёй халявы на ботах, каб хоць
неяк налезьлі на круглыя лыткі.

— Адам, няўжо нельга выйсьці з дому на
дзесяць хвілінаў раней? Няўжо трэба сто
разоў паўтараць, што спазьняцца на ўрокі —
гэта хамства й непавага да ўсіх нас?

Хіба я змог бы задушыць гэтую сытую
цётку са складчатай шыяй?

— Сядай і ведай, што ў наступны раз... —
Не змагу я задушыць... — ...пойдзеш да дырэктара! — ... яе, і ніхто ня зможа, гэтую гаспадыню біялягічнага кабінэта, дзе ў шклянках скурчыліся засьпіртаваныя гадзюкі й вужы, а на паліцах распасьцёрлі пыльныя крылы шклавокія пудзілы качак і соваў, дзе ў кутку шчэрыцца штучны шкілет, а на сьценах выставілі вантробы бясскурыя людзі. Які непрыемны гук нараджае пастукваньне ўказкі па вялізным жоўтым муляжы кветкі, што ўзвышаецца на стала маёй нялюбай настаўніцы паталёгіі.

Круп-круп-круп-круп-тр-руп... «Разгаворчы-кі!» Яна дужая, жорсткая, зможа схопіць мяне за горла, прыціснуць да свайго пукатага жывата й задавіць. Ёй варта толькі захацець. А я нічога зрабіць не змагу. Трэба купіць нож! І калі яна паспрабуе... Але спачатку... Навучыцца, пераадолець сполах, стаць мужным, стаць мужчынаю і ваяром...

Па-шчырасьці, я ніколі ня думаў, што табе захочацца слухаць пра чыста мужчынскія справы, пра забойствы й вайну, пра Шэкспірава «Быць ці ня быць?», якое для мужчыны гучыць інакш... Забіваць альбо не забіваць? А для жанчыны... Нараджаць ці не нараджаць? Пытаньне!

Асабліва жорстка мужчынскае пытаньне паўстала для мяне ўвосень на трэцім курсе вучэльні, калі пачалі цягаць у вайсковы камі-

сарыят, калі замест адной настаўніцы паталёгіі на мяне вызьверылася савецкае грамадства са сваім усеагульным вайсковым абавязкам. Як я ўзьненавідзеў усіх прасьпіртаваных палкоўнікаў Івановых, Пятровых, Мухіных зь іх аўтаматамі, кулямётамі, ордэнамі й пяцірогімі зоркамі, у якіх паблісквала залатая свастыка, складзеная зь сярпа й малатка. Што можа быць больш мярзотным за шматок паперы, на якім напісана: ты абавязаны зьявіцца ў вайсковы камісарыят, а калі ня зьявісься, дык пойдзеш пад суд?! Павер мне, нічога ў сьвеце не выклікае такой гідлівасьці, як позва ў войска. І таму мужчыны іх выкідаюць, рвуць, не прызнаюцца, што бачылі. І таму другія мужчыны грукаюць па начох у дзьверы й бяруць подпіс, што ўручылі гэты гнюсны шматок паперы з рук у рукі. А на раніцу даводзіцца плесьціся да прапаршчыкаў, лейтэнантаў і капітанаў, гадзінамі стаяць у калідорных чэргах, тлумачыць, што ёсьць іншы закон, які дазваляе студэнтам і навучэнцам атрымаць дыплёмы...

— Прэч на хрэн, мастак сраны!

Так здараецца ў лепшым выпадку, а ў горшым — даводзіцца лазіць уночы па чужых і малазнаёмых вуліцах, шукаць адрасы, грукаць у дзьверы, палохаць людзей, каб соннаму мужчыну ўсунуць у рукі позву. «У войску няма хворых! Ёсць жывыя й мёртвыя!» Мусіць таму я ні разу ў жыцьці не занес у

камісарыят даведку зь лякарні. Я інтуітыўна прыняў асноўны пастулят войска — жывы альбо мёртвы. І ня трэба мець вялікага розуму, каб зрабіць наступны крок. Супраць войска й грамадства можа супрацьстаць таксама войска, толькі зь іншымі ўяўленьнямі пра грамадзкі лад. Супраць чырвонасьцяжнага інтэрнацыянальнага савецкага павінна паўстаць нацыянальнае згуртаваньне.

Небясьпечныя высновы я зрабіў у цёплым сонечным парку «Рыўера» на ўзьбярэжжы Чорнага мора. Сядзеў на лаўцы, маляваў пальму з валасяністым камлём і раптам падумаў: у Раі растуць пальмы, і добра б было вярнуць на зямлю Рай. Я зачапіўся не за слова рай, а за слова вярнуць... Што вярнуць? Расейскую царскую імперыю? Турму народаў? Не! Вярнуць маленькую Народную Рэспубліку. Так! Аднавіць, ажывіць, рэанімаваць, адрадіць БНР — Беларускаю Народную Рэспубліку. Тсс-с-с. Ціха. Нікому ні слова, ні паўслова. Данясуць. Закладуць. Прададуць. А тады арыштуюць, засудзяць, пасадзяць. Тады — турма, катойні, сьмерць. І замест Рая атрымаеш пекла. І замест Каўказа будзе Сыбір, а замест пальмы — елка, у лепшым варыянце.

Страх — вызначальнае пачуцьцё ў паводзінах беларуса. Страх за сябе, за родных, за блізкіх і за чужых. Татальная ўсебеларуская баязьлівасьць. Як пазбыцца перапуду,

страхаў, прыэпалахаў? Ня ведаю, як рабілі іншыя, ведаю як рабіў сам. Пайшоў у краму і ў аддзеле канцылярскіх тавараў набыў тачку, у дванаццаць аркушаў, сшытак для арытмэтыкі. Схаваўся ў цёмны куток парку «Рыўера» і пачаў пісаць плян уласнага жыцця. Наіўна? Рамантычна? Па-юначы прымітыўна? Можна й так, толькі пляны мае рэалізаваліся, ці, як гавораць неаддукаваныя палітыкі: увасобіліся ў жыцці. І адбылося тое раней, чым я думаў. А самае крыўднае — не прадугледжаная мной зьмена парадкавых нумароў асобных пунктаў.

Да прыкладу, у маім сшытку абвяшчэнне незалежнасці йшло самым апошнім, а перад ім стаяла стварэнне войска й агульнай для беларусаў рэлігіі, ці лепей сказаць сьветапогляду, які сфармуецца мастацтвам, літаратураю, філзафіяй. На ўсе свае пляны я даваў пяцьдзсят гадоў жыцця. І ўсё ўсур'ёз, патаемна, ціха. Да маіх накідаў можна было б паставіць эпіграф: «Усё вартае робіцца ціха, ці хоць бы імкнецца рабіцца патаемна». Якая абуральная памылка! Цяпер бачу памылку ў сваёй нянавісьці да сьвятла. Гэта забойства робіцца ў цемрадзі, у страху, пад крыламі таямніцы й невыказнасці. Забойства, на якое я сьвядома пайшоў, калі вучыўся ў пятай класе зусім сярэдняй мікрараённай школы.

Я вяртаўся пасля заняткаў перапоўнены жаданнем набыць нож. Ён павінен быць

вялікі, з касьцяным брунатным тронкам, з шырокім люстраністым лязом, з войстрау дзюбаю й глыбокім крывасьцёкам. Ягоная сталёвая прахалода павінна захоўвацца ў чорных скураных похвах, прашытых з аднаго боку белай тоўстай ніткаю. Такі паляўнічы нож я бачыў у сваяка Болесья. Той пакручваў халодную зброю перад маім тварам і казаў, што з такім нажом можна й мядзведзю горла перарэзаць. Наконт мядзведзя Болесь хлусіў, бо такім нажом, калі й перарэзаць мядзведжую шыю, дык толькі ў тым выпадку, калі жывёліна будзе ціха ляжаць на кастрыцы з прастрэленай скроньню.

Іншая справа — Болесеў штых-нож, зроблены ў Нямецчыне. Вузкі, доўгі, як шчупак, цёмны, войстры штых захоўваўся ў пограбе, пад падлогаю, і даставаўся толькі каб зарэзаць парася. Болесь рэзаў парасят лепш за ўсіх на сьвеце, а потым піў з алюміневай конаўкі насоленую цёплую кроў і гучна сьмяяўся, скалячы акрываўленыя рэдкія жоўтыя зубы. «Бр-р-р!» — трос галавою Болесь і сплёўваў ружовую цягучую сьліну на ранішні блакітны сьняжок. Пра нямецкі штых-нож можна адно толькі марыць. Можна ўкрасьці, але такі ўчынак здаваўся мне задробным і гнюсным. Лепш ужо зьбіраць пустыя пляшкі ў парках і на могілках, здаваць іх, хаваць грошы, а потым прыдбаць у якога майстра з трактарнага завода нож. Ці

яшчэ лепш падыйсці да турмы й дамовіцца праз плот з зэкамі, яны за індыйскую гарбату давалі добрыя нажы зь яркімі, шматколернымі наборнымі тронкамі.

Мае летуценьні спыніў пільны позірк каціных вачэй. Кат, кіт, кот, кут... Ён чорна-брунатны, кудлаты, з войстрымі вушкамі й танклявым пацучыным хвастом сядзеў у кутку каля трубы сьмецьцеправоду й фосфарнымі вачыма паглядаў на мяне. Заб'ю. Я ўзняўся на ліфце дадому, шпурнуў ранец з падручнікамі на падлогу ў перадпакоі, не здымаючы чаравікаў, пабег праз залю ды бацькоўскую спачывальню на гаўбец, дзе ў белай гумбачцы маці захоўвала скруткі вярвак, на якіх сушыла бялізну. Рукі паабдзярэ сваімі зубамі й кіпцюрамі. Давялося шукаць скураныя бацькавы пальчаткі, чорныя з мэталёвымі кнопачнымі зашпількамі. Уцячэ! Убачыць мяне зь вяроўкаю, у пальчатках, усё зразумее, адчуе, шусьне паміж ног, і толькі яго бачылі.

Катлеты ляжалі на паніве, заплаўленыя ў блакітнаваты мутны тлушч. Я вырваў самую большую катлету і, заціснуўшы ў пальчатцы, адчуў якое сьлізкае ў яе цела. Каб толькі ніхто ня ўбачыў! Каб толькі ніхто ня ўгледзеў! Я баяўся, апускаючыся ў ліфце. Кот сядзеў на месцы й пастукваў па бруднай падлозе кончыкам тонкага хваста. «Кыцы-кыцы-кыцы!» Я выцягнуў насустрач каціна-

му чорнаму носу руку з халодным камяком катлеты. «Мяўр-р-р». Жывёліна ўзьнялася й затанчыла на прамых нагах.

— Якая смачная катлета, мама гатавала, купляла мяса, пракручвала праз мясарэзку разам зь белым хлебам, ляпіла, смажыла.

Кот пракаўтнуў вялікі кавалак і зазірнуў мне ў вочы, глыбока, да самай душы, на сподзе якой каламутна ўздымалася чарната. Ён нашаторыўся, поўсьць на сьпіне ўзьнялася, хвост апусьціўся, лапы сагнуліся. І ў гэтае ймгненьне мая рука схапіла ката за каршэль і ўзьняла ў паветра спаралюшаваную жывёлу. Жаласнае тонкае мяўканьне зазьвінела на ўвесь пад'езд. Давялося засоўваць ката запазуху, пад сінюю балёневую куртку й трушком, азіраючыся па бакох, бегчы ў сутарэньні. Жывёліна тузалася, драпалася, выдзіралася з балёневай задушлівай пасткі, я цела выкручвалася, уздрыгвала, білася, але я абедзьвюма рукамі прыціскаў ката да грудзей, як прыціскаюць найкаштоўнейшую, найдаражэйшую, найлюбімейшую рэч.

У сутарэньнях сьмярдзела пракіслымі сікунамі, капустаю й саладжавай леташняй бульбаю. Я стаіўся каля ўжо зачынених дзьвярэй, услухоўваючыся ў пыльную цямрэчу. А ці няма тут каго? А ці не засьпеюць мяне цікаўныя вочы за злым заняткам? У тоўстых, абматаных шклаватаю трубах глухавата булькатала вада. Кот, адчуўшы маю няўпэў-

ненасьць, паспрабаваў выдрацца, ягоная лапа з выпушчанымі кіпцямі высунулася з-пад курткі й апусьцілася на маю шыю. Мне перакрывіла твар сутарга болю, мае рукі выцягнулі драпежную жывёліну на паветра, бразнулі аб зямлю й прыціснулі да падлогі. Мярзотнай, кудлатай зьмяёю круціўся ў паветры каціны хвост, ён зьвіваўся ў самыя неверагодныя петлі, а мая правая рука ўжо выцягвала бялюткую вяроўку.

Што можа быць сымбалам чысьціні? Вядома, насычаная ветрам і холадам бялюткагалубовая прасьціна. І я ніколі не разумеў, чаму самагубцы выбіраюць у крамах менавіта вяроўкі, на якіх жанчыны сушаць кашулі, наўлечкі ды прасьціны. У мастацкай вучэльні быў вельмі папулярны матыў зь бялізнаю. Асабліва ўдалая кампазыцыя атрымалася ў Ігара Кашкура: навальніца ў мікрараёне, чорнае неба, крылы прасьцінаў, скручаныя жаночыя постаці, што, утаймоўваючы бялізну, скідаюць яе ў эмаляваныя місы. Мяне, па-шчырасьці, белыя сыцягі баязьліўцаў «рукі ўгору» не натхнялі, бо цікавілі іншыя штандары: у краязнаўчым музэі я перамаляваў сабе ў нататнік трохкутны сыцяг з пагоняю, пад якім змагаліся за незалежнасьць касінеры Кастуся Каліноўскага. Юначы экстрэмізм? Цалкам магчыма. Хто з нас задумваўся, пад якім сымбалам выходзіць на бой? Дарэчы, чорны квадрат зь белым чэрапам і пе-

ракрыжаванымі пад ім косткамі таксама ва-
біў мяне. Анархізм, індывідуал-анархізм ці,
лепш сказаць, эгаанархізм прыцягваў сваімі
набыткамі ў галіне мастацтва. Я зачытваўся
Альбэрам Камю, мяне натхнялі палотны
авангардыстаў 10-х гадоў, усе гэтыя хлопцы
«душа наросхрыст» з «Бубновых вальтоў»
дый «Сініх коннікаў». А вось нацыянальнае
ў мастацтве, як тады казалі, нацыянальнае па
форме й сацыялістычнае па зьмесьце, вы-
клікала пратэст. Я люта не прымаў саламя-
ных конікаў, кашулі-вышыванкі й розныя
андаракі. Да нэафальклярыстаў, што, зай-
меўшы вышэйшую гуманітарную адукацыю,
падрабляліся пад народных майстроў-сама-
вукаў, я ставіўся ня лепш, чым да нэанацыс-
таў. Ёсьць у іх нешта агульнае, роднаснае,
блізкае, і ня толькі прыставачка «нэа», а ко-
рань «нац». Іх яшчэ яднае разумовая абмежа-
ванасьць дый творчая няздатнасьць. Дра-
бната! А вось намеры — захапіць увесь сьвет
— ня меншыя. За гэтыя глябальныя намеры
мяне й ад камуністаў адварнула. Сацыялісты
зь іх недасяжнай выспаю Утопія, падабаліся
больш, але, прачытаўшы ўважліва Томаса
Мора, зразумеў: ягоная мадэль больш нагад-
вае канцэнтрацыйны лягер, чым свабоднае
грамадства дзеля свабодных індывідуалаў. З
блытанінаю «ізмаў» у галаве й плянам на ўсё
астатняе жыццё ў кішэні я патрапіў на дзень
нараджэння Сімачкі Кудлача.

Сімачка — чалавек інтэлігентны немаве-
дама ў якім калене, любіў свае дні нараджэнь-
ня, як чорт балота. Было ў ім эгаістычнае,
анарха-індывідуальнае. Мы палілі сьвечкі,
пілі сухое кіслае віно, ад якога ўвесь час мяне
насіла ў прыбіральню, закусвалі смажанай
качкаю й танчылі зь дзяўчатамі. Напіліся
моцна. Дзяўчаткі, а іх было трое, чамусьці
абвясьцілі, што яны полькі й адпаведна
маюць перавагу над намі, беларусікамі. Пра
веліч Польшчы я й дома мог наслухацца. Ня
ведаю чаму, але ў бацькі ёсьць сэнтымэнт да
заходнеславянскага народу. Можа таму, што
ён нарадзіўся ў Заходняй Беларусі, можа
таму, што недалёка ад ягонае вёскі жыў
першы чалавек Польшчы — Адам Міцкевіч,
а хутчэй з-за таго, што ўсе мы любім сваё
дзяцінства, там і сьнег мякчэйшы й хлеб
смачны. З бацькам ясна. А тут? І я драўляным
языком пачаў брахаць на пшэкаў і Пшэцыю.
Згадаў і лягеры для беларусаў, і закрыцьцё
беларускіх школак, і турмы, і Беластоцкі
край, які тэрмінова трэба адваяваць, вяр-
нуць, забраць, а ўсіх палякаў выгнаць к чор-
тавай матары, як зь Беласточчыны, так і зь
Беларусі наогул. Пра тое, што ў сваякох маю
сякіх-такіх палячкоў, вядома, ня згадваў.
Дзеўкі сьмяяліся... «Ну што ты можаш
зрабіць адзін?» Вось на гэты момант і высьве-
тлілася: я не самотны. На мой бок стаў імяні-
ннік. Сімачка Кудлач пашырыў кола на-

цыяналістычнай амбітнасьці — прапанаваў вярнуць спрадвечна-беларускія землі й гарады: Віленскі край і Вільню, Друскенікі, Дзьвінск, Краславу, Смаленск, Старадуб, Бранск...

Ён спыніўся недзе пад Курскам, бо жаданьне схадзіць да ветру было мацнейшае за ўяўныя заваёвы. На той момант наша кумпанія, пакінуўшы кватэру, шпацыравала па начным праспэктэ ў раёне дзяржаўнага цырку. Мы ўсе забеглі пад белую балюстраду, упрыгожаную вялізнымі вазамі, і цішыня сквэрыка напоўнілася плюскатаньнем перапрацаванага віна. Я касавурыўся на пшэччак, што сядзелі на траве, як тры вялізныя чорныя курыцы, з-за гэтага відовішча працэс вызвалення зацягнуўся. Узбуджанасьць. Спадзяюся, ты зразумееш. Дзяўчатак, самазваных шляхцянак, мы разьвялі па дамох, а самі дамовіліся сустрэцца праз тры дні, каб на цьвярозую галаву абмеркаваць нацыяналістычныя парывы.

Сустрэліся. Сумна згадваць, але без алькаголю размова не ляпілася, сыпалася, крышылася на драбнютка і аскепкі...

— Добра было б разам зьездзіць у Вільню.

— Даўно ня быў у Мірскім замку, пэўна яго канчаткова засэрлі галубы.

Каб не любоў да кніжак, перакананы, з нашых намераў выйшаў бы пшык. Сімачка

палез на антрэсолі й выцягнуў з-пад газэтаў томік Янкі Купалы, выдадзены ў 20-я гады. Мяккія знакі, слова «Менск» і трагічна-сьмяшлівыя сцэны «Тутэйшыя» леглі ў падмурак нашага гуртка з двух чалавек. Купалаўскія чытаньні мы пачалі ладзіць што-тыднёва. І празь які месяц надумалі пашырыць кола чытачоў забароненых твораў на аднаго чалавека. Сякеру бяруць пад лаваю. Я запрасіў да Сімачкі ў госьці Алесь Ласевіч. З'агітаваць чалавека зусім ня проста, асабліва на нешта антыдзяржаўнае. Ён баіцца, ты баісяся. Страх накладаецца і ўзрастае не ў арытмэтычнай прагрэсіі, дзе два на два чатыры, а павялічваецца ў разоў дзесяць-два-наццаць. Кніжку Купалы Ласевіч узяў, і гэта была першая перамога беларускага арганізаванага нацыяналізму ў кватэры Кудлачоў. Далей пайшло лягчэй.

Мы радаваліся: ніхто нікому нікога не заклаў. А наш купалаўскі гурток пачало моцна заносіць улева, да тэрарызму. Тэрор — вельмі прывабная рэч, як сьвежаніна. *Рэжце гітлераў паганых, каб ня ўскрэсьлі век яны! Біце ў сэрцы іх, біце мячамі, не давайце чужынцамі быць!* Але ад тэрарэтычнай да рэальнай агрэсіі, дзякуй Богу, досыць вялікая адлегласьць. Скажу адразу, каб ты не хвалявалася. Мы так і не дайшлі да падкладаньня выбуховых прыбораў у дзіцячыя садкі ці школы. Нашыя пошукі ў галіне гвалту спы-

ніліся значна раней, чым у нацыяналістаў Ірляндыі ці баскаў. Асабіста мяне да развагаў пра тэрор вельмі падштурхнуў адзін малюнак, зроблены на белых дзвьярах грамадзкай прыбіральні ў Палацы мастацтва. Нейкі гэбрэй накрэмзаў чорнай шарыкавай ручкаю шасьціканцовую зорку Давіда і напісаў: «Мы есьць». Не разважаючы, не раздумваючы дый не аналізуючы сытуацыі, я дастаў аловак і зрабіў работу над памылкамі. Пад гэбрэйскай зоркаю ўзьнік іншы надпіс — «Мы ёсьць», за якім чарнеў тлусты клічнік. У маім варыянце надпіс праіснаваў гады са тры, а можа й болей. Так ці йнакш, а першы крок я зрабіў, хай несьвядомы, але ж зрабіў.

Зрэшты, ці бываюць першыя крокі ў дзіцяці сьвядомыя й лягчэйшыя? Хутчэй не. Клэп-клэп-клэп. І пайшоў, пайшоў, упаў, узьняўся. Усьмешка бяззубая. І далей, далей. Клэп-клэп. Вось так, прыкладна, пачаў і я. Значна пазьней я ўбачыў сапраўднага тэарыста, лацінаамэрыканца Карліса, які расказаў пра Чылі.

Карліс быў у свае пятнаццаць гадоў перакананым камуністам, хаваючыся ў сутарэньнях, чытаў Леніна й Маркса, а калі да ўлады прыйшоў Піначэт — удзельнічаў у страйку. Бедная працоўная сям'я, вера ў лепшую будучыню, Чэгевара. Карліс панёс бомбу ў аўтобусны парк і падклаў яе ў машыну штрэйкбрэхера, як рабілі кніжныя й кіношныя рэва-

люцыянэры. Загінула чатыры чалавекі. Карліс уцёк у Эўропу. З Францыі яго прагналі за ўдзел у нейкіх там чылійскіх «чырвоных брыгадах». У Менску Карліс скончыў мэдыцынскі інстытут і працаваў... кім бы ты думала? Гінэколягам! Вось бывае.

Пры першым знаёмстве Карліс, зь якога Гена Цацкевіч маляваў партрэт, абазваў мяне Піначэтам. Ці ня сьмешна? Ну, які я Піначэт! Усё вайсковае я зь дзяцінства недалюбліваў. Я хацеў быць блазнам, а не генэралам. А тут раптам бэнц — і Піначэт. І за што? Назваў Фідэля Кастра тэрарыстам. Дык яно ж так і ёсьць, для ўсяго сьвету. Ну ды Бог зь імі. З Карлісам я памірыўся, і ён запрасіў на сьвята ў чылійскае таварыства. Ніколі ня думаў, што ў Менску так многа знойдзеца лацінаамэрыканцаў. Іх набегла поўная студэнцкая сталоўка. Жанчыны ў понча, а васьмужчыны, чамусьці, былі апранутыя па-эўрапейску, ім зусім не пасавалі гэтыя апранахі. Ім да твару былі б чорныя капелюшы, паходні й мачада. На вялізных пано я й маляваў на замову Карліса лацінаамэрыканскія твары й кулак і з паходнямі.

— Нам бы такіх мастакоў, паболей. Мы, калі вернемся на Радзіму, усе сьцены размалюем рэвалюцыйнымі карцінамі. Вось пабачыш! — сказаў Карліс і ўзнагародзіў мяне й Гену Цацкевіча дзвюма пляшкамі чырвонага віна, потым зьнік у натоўпе танцораў.

Ён зьнік назаўсёды. Казалі, Карліс паехаў у Карэю дабудоўваць камунізм. Можа й так, мне ўсё роўна. Я чамусьці не перажываю за чылійскага Карліса. Хто-хто, а тэрарыст-гі-нэколяг сябе ў крыўду ня дасьць. Калі каму варта паспачуваць, дык ягоным ахвярам з аўтобусага парку, якіх паразрывала на дробныя кавалкі. Карліс расказваў: тыя кавалкі зьбіралі ў празрысты плястыкавы мех, які завязалі белым матузом. Пэўна ж, такім, які я выцягнуў з кішэні ў сутарэньнях, калі намерыўся забіць ката.

Я паспрабаваў скруціць пятлю, але нічога не атрымлівалася, заміналі вялікія бацькавы пальчаткі, дый левая рука была занятая — ціснула жывёліну да падлогі. Я строс пальчатку з правай рукі й паспрабаваў перахапіць каціны карак, але ў гэтае імгненьне жывёла выгнулася й увагнала іклы ў маю далонь паміж вялікім ды ўказальным пальцамі. Я ўскочыў, узняўшы ката над зямлёю, і што было сілы сьціснуў яму шыю. Ён захакаў, разявіўся, я вызваліў руку й пачаў залізваць ранку. Болю ня чуў. Мяне ўсяго калаціла ад невядомай дагэтуль нэрвовай узбуджана-сьці.

Убачыўшы пустую скрынку, я ўзрадаваўся магчымаму перадыху й засадзіў ката пад яе. Павольна зьвіў пятлю, другі канец вяроўкі перакінуў праз трубу, што цягнулася пад бэтоннай стольлю. Пятля пагойдвалася

нібыта вялізная, намалёваная лініяй лямпачка. Каб дастаць ката з-пад скрынкі, давялося праламаць верх і зноў узьдзець пальчаткі. Потым я ўсунуў каціную галаву ў пятлю й пацягнуў за канец вяроўкі. Кот павіс. Ён уздрыгваў, круціўся, спрабуючы кіпцямі садраць з шыі пятлю. І раптам жывёліна аціхла, хвост і лапы выцягнуліся, цела зрабілася худое й нейкае пустое. Такімі вялымі й пустымі выглядаюць футраныя цацкі зь якіх высыпалася пілавіньне.

Вяроўку з павешаным котом я згадаю празь дзесяць гадоў у Маскве, на выставе чэскага графіка Густава Вары. Буду стаяць і глядзець на маленечкі малюнак тушшу — начное зорнае неба зь лімоннай костачкай месяца, сьветлая сьцяна, голая галіна, вяроўка, павешаны чорны кот. З усёй паездкі ў Маскву, дзе купляў эцюднік, палітру, фарбы й пэндзлі, застаўся ў памяці маленечкі малюнак. Можа я крыху блытаю мужанасьць з жорсткасьцю, але каб намалёваць павешанага ката, безумоўна, патрэбная была мужанасьць.

Гэта зьнітавана зь перакосамі ў афіцыйна прынятай маралі, што панавала на тэрыторыі сацыялістычнага лягеру. Мастакам дазвалялася маляваць трупы людзей, якія загінулі ў барацьбе. І чым больш было тых трупаў, тым большую павагу меў іх стваральнік. На палотнах і кінаэкранах ляжалі

горы трупаў, і нікога яны не хвалявалі. Былі свае й чужынцы, было апраўданьне крыві, дзеткі насілі кветкі да абеліскаў. Войны па-дзяляліся на правільныя й няправільныя, захопніцкія й вызвольныя. У падручніках па гісторыі змяшчаліся фатаздымкі часоў другой сусьветнай вайны: шыбеніца, вайсковец узьдзявае пятлю на дзявочую шыю, побач вісіць хлапец са зьвязанымі за сьпінаю рукамі, ці — местачковы пусты пляц, чатыры павешаныя мужчыны. Яны нам такое рабілі, дык мы ім зробім яшчэ й не такое! Заставалася растлумачыць, хто — яны й хто — мы. Мы — рускія, яны — немцы. Але гэтая схема падыходзіла да першаклясьніка й зусім не апраўдвала сябе сярод старэйшых. У дзедавай вёсцы расейскія казакі закатавалі, паадразалі мужчынам чэлесы шаблямі за нейкую ўяўную сувязь з расейскімі партызанамі. Таму схему дапрацавалі — увялі здрадніка. Ёсьць яны, ёсьць мы і яшчэ здраднікі, Юды. Але што рабіць з павешаным, закатаваным чорным катом? Дзе на малюнку вораг, а дзе свой? Кот не ўваходзіў ні ў якія лягеры, не ўступаў у партыі, ён ня мог здрадзіць, атрымаецца, што ён свой, наш. А той, хто павесіў, чалавек — вораг. Але чалавек — цэнтар сусьвету, так вучылі ў школе на занятках па біялёгіі. Чалавек — гучыць горда. Чалавек!

Вораг не чалавек. Вораг — мастак, інтэлігент, драбок праслойкі паміж сапраўднымі

людзьмі: пралетарам і селянінам. Толькі во-
раг мог намаляваць павешаную жывёлу й
тым абразіць як савецкага чалавека, так і
Чалавека зь вялікай літары. 1975 год, у СССР
ніхто не парушае ўсталяванай маралі, акрамя
вар'ятаў і паўвар'ятаў, якім лекары пась-
пешліва выдаюць даведкі. Ня любіш таталі-
тарны рэжым — вар'ят. Ня хочаш служыць у
войску, дык толькі скажы, і на сорок дзён
трапіш у вар'ятню. А тут раптам маленечкі
малюнак: павешаны кот. Прыстойная заля зь
мяккім сьвятлом, цішыня, зашклёныя рамкі,
малюнкi. У адной з рамак фотатвар мастака:
барадаты сярэдняга веку чалавек і зусім не
вар'ят, здаецца дзіўна, але чэскі мастак падт-
рымаў мяне вельмі моцна. Значыцца, можна
парушаць таталітарную мараль, бо ёсьць
шчыліны, нішы, закуткі, куды не трапляе
сьвятло цэнзурных ліхтароў. Ёсьць патаем-
ныя месцы, пра якія забыліся напісаць у
інструкцыях і цыркулярах. Іх трэба знайсці,
убачыць.

І я шукаў, спачатку адзін, потым шукалі
ўтрох — я, Алесь Ласевіч ды І Сімачка Куд-
лач. Нам пашанцавала, бо вельмі хутка мы
праскочылі ўласныя намеры стварыць тэра-
рыстычную суполку. Нават праз дваццаць
гадоў я здзіўляюся жудасьці сваіх прапаноў,
калі ў лесе каля вогнішча гаварыў: тэрор у
ідэале сваім ня мае адрасу, бо ахвяра павінна
быць выпадковая — на каго Бог пашле. І

адзінае, над чым варта задумвацца тэрарысту, як пры мінімальным затратах энэргіі зрабіць максымальнае разбурэнне грамадства й дзяржаўных інстытутаў. Да прыкладу: выбух у маленькім аўтобусе зь дзецьмі зрушыць грамадскую думку пра ўрад у сто разоў больш, чым пажар на бэнзаскладах. Матэрыяльная шкода мізэрная ў параўнаньні з маральнай. І хай сабе старажытныя гэбрэі сьцьвярджалі, што выбітае вока ці зуб можна кампэнсаваць грашыма, але кампэнсаваць сьмерць дзіцяці, як і любой іншай жывой істоты, немагчыма нічым, нават забойствам злачынцы. Таму дзяржава, у якой зьяўляецца тэрарызм, раней ці пазьней будзе вымушана зьмяніць свой грамадзкі лад, ці самой увесці тэрор, надзяліўшы міліцыянтаў правам забіваць.

Пры ўсёй наіўнасьці й рамантызме, мы ўсё ж разумелі і ўсьведамлялі, што ў 70-х у СССР быў толькі адзін шлях: аднаўленьне карнага апарату. Карацей, наш гурток так і не правёў ніводнай акцыі, бо, чытаючы клясыку, мы паверылі не Янку Купалу й Максіму Багдановічу, а Францішку Багушэвічу. *Знаць Чачота ўсе павінны і пра Зана дабрачыннасьць, пра Касьцюшку і Манюшку і пра песьняроў. Рукі ім падаўшы, знаю, зробім болей мы для краю, чымсьці разам ў бойках стойка праліваўшы кроў.* Можна было б не пагадзіцца з Францішкам, які ўпісаў у шыхты інтэлігенцыі Т.Ка-

сьцюшку. Але гэтая драбязя нас не засмуціла, накірунак — вось аснова. І я не шкадую, што яна прывяла да самазьнішчэння падпольнага таварыства аматараў беларускага слова. Былі ж набыткі: мы навучыліся чытаць беларускія кніжкі, навучыліся верыць адзін аднаму, што было самым цяжкім, навучыліся не саромячыся абмяркоўваць патаемныя жаданьні й памкненьні. І хай у ахвяру быў пакладзены эгацэнтрызм і ў нейкай ступені ягамосьць, але ж прыйшло разуменьне, што найвышэйшая пабудова ерархіі — роўнасьць, якая грунтуецца на даверы.

Юнацтва скончылася. Вядома, рэцыдывы са мною здараліся, вось адзін зь іх адбыўся ў кавярні «Рамонак». Яе столькі разоў перараблялі, што давядзецца расказаць, як яна выглядала на той час. На першым паверсе гандлявалі кандытарскімі вырабамі. Паліцы зіхацелі цукеркамі з фабрыкаў «Камунарка» й «Спартак». У зашклёных вітрынах ільсьніліся тлустымі бакамі тарты. Каля касавых апаратаў віліся чэргі тоўстых кабетак сярэдняга веку, якія так і не ўсьвядомілі, што ад салодкага набіраецца лішняя вага. Зграйкі школьнікаў падлічвалі капейкі на мармэляд і марозіва. Прадаўшчыцы раздражнёна пакрыквалі на шматлікіх пакупнікоў, што панаехалі зь вёсак і мястэчкаў. На другім паверсе панавала зусім іншая атмасфэра, бо не было дзябёлых жанчын з заводзкіх ускраін, не

было разявак з правінцыі ды гаманліва-вісклівай дзятвы. Там вакол вялікай стойкі, што стаяла пасярэдзіне літарай «О», фланіравалі дзяўчаткі й хлопчыкі, ахрышчаныя «залатой моладзъдзю». Яны знаёміліся адно з адным, пілі каву, віно й кактэйлі з прымітыўнымі й кідкімі назвамі: «Флямінга», «Паўночнае зьзяньне», «Рамонак». Яны слухалі музыку «АВВА» дый «Boney M». Яны любілі пагаварыць пра Швэцыю, Югаславію, ЗША, пра Альбэра Камю, Сальвадора Далі, Крыта-Мікенскую культуру, ангельскую мову, сэкс і абмежаванасьць усяго савецкага. Яны вучыліся піць каву бяз цукру й не напівацца алькагольнымі напоямі. Не ва ўсіх тое атрымлівалася, але я пра іншае, пра мужнасьць.

Разумею: мужнасьць у паўп'яным асяродку — справа недарэчная, і адзінае правільнае азначэньне майго ўчынку будзе — суцэльнае глупства. І ўсё ж. Я абыйшоў стойку, за якой увіхалася восем бармэнак. Як я не люблю, калі віно наліваюць жанчыны! Знаёмых мастакоў і хіпі не было. І я, узяўшы бутэльку белага сухога віна, уладкаваўся на высокае крэсла. «Рысьлінг» быў кіслы. Я разглядаў дзявочыя клубы, якія зманліва пагойдваліся пад міні-спаднічкамі. І ўжо намерваўся завесці гаворку з адной бялявай гаспадыняй крэпенькіх сьцёгнаў, як побач са мною ўсеўся сіне-бліскучы афрыканец. Без уступаў і пад-

рыхтовак, на благой расейскай мове ён пачаў прапаноўваць мне даляры, каб я знайшоў яму што-небудзь з цыцкамі на доўгіх нагах. Зразумела, былі ў «Рамонку» хлопцы з вусікамі й залатымі ланцужкамі на шыі, якія падшуквалі арабам і нэграм асобінаў жаночага полу, за што й атрымлівалі добры заробак. Чаму афрыканец прыняў мяне за «ката», за сутэнёра? Можа, для яго ўсе белыя выглядалі на адзін твар? Каб адразу ня крыўдзіць юрлівага чарнакурага хлюста, я запытаўся, зь якой ён краіны. Ён назваў нешта накшталт Камэруна, але зь ягоным вымаўленьнем можна было пачуць і Конга.

Пасьля напружаных дэбатаў я даведаўся: дзяржаўная мова ў ягонай краіне ангельская, сваю родную ён ведае, але пісаць і гаварыць на ёй не зьбіраецца, як не зьбіраецца вяртацца ў Афрыку наогул, яго вабяць Штаты й Лёндан. Віно ў мяне скончылася, і разам з жаданьнем выпіць яшчэ захацелася трупнуць па маленькай кучаравай галоўцы парожняй бутэлькай. Мяне да самых глыбіняў душы пакрыўдзіў касмапалітызм англамоўнага афрыканца. Я перайшоў на беларускую мову й пачаў лаяцца на зьбянтэжанага нэгра бруднымі словамі. Лаяўся я даволі гучна, і да нас падышлі хлопцы з вусікамі, яны хутка пангельску даведаліся пра юрлівыя намеры нэгрытоса й зьвялі яго, а мне, каб заткнуў зяпу, купілі бутэльку кіславатага «Рысьлін-

гу». І я заткнуўся. І пакрыўдзіўся на самога сябе. Як можна так апускацца? Як гнюсна выглядае мой патрыятызм сярод прасталы-так, студэнтаў і катоў. Самае лепшае ў гэтым здарэньні тое, што ў мяне знайшоўся яшчэ адзін вораг, і гэта я сам — п'яны, нястрыманы, нахабны. Трэба сачыць за сабою. Банальна й нудна, але неабходна. Так, як трэба дарасказаць табе гісторыю пра забойства ката ў сутарэньнях.

Калі жывёліна перастала ўздрыгваць, я адпусьціў вярхоўку, кот упаў на падлогу. Я схіліўся над скамянелай жывёлінай і пачаў абмацваць нерухомае цела. Ня ведаю, як я адчуў, што кот жывы, нейкі імпульс прабег па маіх пальцах, нешта накшталт ледзь чутных удараў току. Не памёр! Жыве! Прыкідваецца! Радасьць імгненна ператварылася ў жорсткасьць, у агрэсію. Утаплю! Занясу на будоўлю, дзе ў катлаванах стаяць глыбокія лужыны.

Кот не супраціўляўся, нібыта скарыўся свайму лёсу, ён важкім камяком ляжаў у мяне пад курткаю пакуль я бег праз мікрараён да будаўнічых пляцовак. Сьцямнела. Белаваты, падобны да тлушчу лёд зацягнуў лужыны. Пакідаючы за сабою чорныя сьляды, я зайшоў у ваду па калені. Акуратна, зь пашчотаю дастаў жывёлу з-пад курткі й апусьціў у сьцюдзёную цёмную ваду. Кот уздрыгнуў паспрабаваў выкруціцца з рук, як выкручва-

еца тоўсты мянтуз, але я нагою прыціснуў яго да дна. Можа хвіліну цягнулася барацьба. Заплюшчыўшы вочы, я чакаў калі кацінае цела перастане ўздрыгваць пад маім ступаком. Нарэшце кот супакоіўся, я расплюшчыў вочы і, здаецца, убачыў, як лёгкім клубочкам пары з густой вады ўзьнялася душа. Яна паплыла над малочным ільдом, а потым растала ў шчыльнай сінечы.

Я выйшаў на бераг і азірнуўся, па лёдзе расплывалася пякельная пляміна майго грэху. Я ня плакаў, але й не зьявілася пачуцьця ўпэўненасьці, я ня стаў мужным, я ня стаў ваяром, мной авалодала пустата, таму й не было сілы зьдзівіцца, калі пабачыў, як усплыў кот, як ён выпаўз на лёд, як хістаючыся, нібыта п'яны, пакульгаў на мяне. Ён прайшоў зусім побач, і я мог яго схапіць, разадраць, зьнішчыць. Але не варухнуўся.

Ня стаў я забойцам. Зразумеў: героем ня можа быць забойца. Чалавецтва робіць жахлівую памылку, калі ўзнагароджвае й шануе людзей, якія забіраюць жыцьцё ў іншых. Я ўзьненавідзеў войска, я неўзлюбіў вайсковых навукоўцаў. Ці можна называць чалавекам істоту, якая разразае горла сабаку, устаўляе туды трубку, а потым дае мяса па гадзінах, а потым не дае мяса й назірае як з трубка крапае сьліна й страўнікавы сок? Хто пракляне лягерных дактароў? Вядома, ня людзі, якія прыдумалі маральны кодэкс ву-

чонага, паводле якога можна забіваць пацу-
коў, катоў, сабак, толькі не на вачох у іхніх
суродзічаў. Няўжо сапраўды можна адра-
заць пацучыную галаву нажніцамі?!

Я вярнуўся дахаты й доўга стаяў пад
душам, разглядаў ружовыя шнары на жыва-
це. Можа й ліліся з маіх вачэй сьлёзы, але пад
душам сьлёз не заўважыш, нават сваіх.

Ты сама прасіла расказаць пра муж-
насьць, вось расказаў. Засталося скончыць.

Ката я ўбачыў на наступны дзень. Вяртаў-
ся са школы, а паперадзе йшлі дзьве мае ад-
наклясьніцы. Яны й заўважылі яго. Кот
ляжаў пад вадасьцёкавай трубою, абадраны,
з ашчэранай пашчаю. Нехта завалок яго на
дах і ўкінуў у вадасьцёкавую трубу. Кат, кіт,
кут... Кот быў нежывы.

Менск. 24.X.1984—23.II.1993

АМАРЫЛІС

Апавяданьне пра дзіцячыя страхі

Сьпяшаеся, бяжыш, спазьняеся. Губляеш уласнае «я». Трапечася, як той матылёк на асьветленай шыбе, б'еся ў нябачную сьцяну. А дзьверы? Яны зусім поруч — спыніся і ўбачыш. Не! Бясконцы рух, сьлізгаецьне на люстраной паверхні, бясконцае біцьцё, пакуль не патрапіш на злом, прагал, расколіну, пакуль не параніш крылцы, ня зломіш іх, не абцярушыш каляровы пыл. І тады адчуеш скразьяк, ён астудзіць розум; верне прытом-

насьць, адновіць яснасьць. І ўбачыш... Хутчэй за ўсё дзяцінства.

Стары дуб за зялёным плотам, той самы вялікі дуб, да якога цябе падводзіў бацька, калі вёў у дзіцячы садок. Зьбіраліся жалуды зялёна-балотныя ў каляных шапачках, карычнявата-алеіныя з рабрыстымі бакамі й вострай дзюбаю, вялікія, што жукі-насарогі. Поўныя кішэні жалудоў, такіх апэтытных на выгляд, такіх няўежных і горкіх, даўкіх, любімых. Жалуды ўратаўваюць ад маркоты. Яны маюць звычку звальвацца за падкладку палітона, і ня варта дакараць іх за гэта. А навокал позьняя восень, сьпіртавы дух палай лістоты, халаднаватае сонца, сьцюдзёная льдзістая раса. Бацька пакідае цябе каля вёсьнічак, тых самых дзятсадаўскіх вёсьнічак, побач зь якімі айчым Жэніка Хрушча наехаў на свайго пасынка заднім колам вялікага грузавіка. Жэнік загінуў. Айчым прывозіў Жэніка ў садок на машыне і ўсе зайздросьцілі, усім да трымценьня хацелася пакатацца на грузавіку, пасядзець за рулём, пасыгналіць, як сыгналіў Жэнікаў айчым, калі ўвечары прыяжджаў па свайго пасынка. А загінуў Жэнік з-за бяскрыўднай насоўкі. Калі ты зьяўляўся ў садок бяз чыстай адпрасаванай, складзенай у чатыры столкі насоўкі — каралі. А Жэнік забыўся хустачку ў кабінэ і ўспомніў пра гэта каля самых вёсьнічак. Ён падбег да грузавіка, а нябога айчым, каб

разьвярнуцца, даў задні ход і наехаў на па-
сынка і задушыў насмерць. Бацькі іншых
дзяцей закрывалі, загаласілі, залемантавалі,
спынлі грузавік, паказалі знявечаны коламі
труп знякавелама агаломшанаму шафёру,
які пачаў совацца між людзьмі і пытацца:
«Хто забіў майго хлопчыка?» І ніхто не адка-
зваў. Маўчалі. Спачувалі. Страшна. А ён ўсё
хадзіў і хадзіў каля весьнічак.

Тых весьнічак, якія я не любіў, бо празь іх
ішоў у садок, а з садка выходзіў празь іншыя.
Бег да маці ў бібліятэку, што мясьцілася ў
чатырохпавярховым шарым інтэрнаце, які
належаў будаўнічаму трэсту. У бібліятэцы
цішыня, пыл, кветкі на шырокіх падваконь-
нях. Прасіў маму не выкідаць чырвоныя
пялёсткі амарылісу, зьбіраў, засушваў, любав-
ваўся. Каля гаршчочкаў з кветкамі лепш за
ўсё вучыцца любіць кнігі. Але жыў у пустой
бібліятэцы і свой страх. Незьлічоная коль-
касьць стэлажоў. Шчыліны між паліцамі, за
якімі зноў стэлажы й шчыліны, шчыліны й
стэлажы.

Маці часам сыходзіла й зачыняла цябе ад-
ного. Даводзілася стойвацца ў кутку й пазі-
раць на варожыя ў сваім сухім, шорсткім,
прапыленым пакоі паліцы й шафы. Угляда-
цца ў цёмныя прагалы над кніжнымі карэнь-
чыкамі, зь якіх вось-вось павінна было нешта
зьявіцца, вырасьці, запоўніць прастору, аб-
гарнуць, задушыць... І як рэзка, варожа,

жорстка гучаў стукат у дзьверы. Нецярплівы чытач тузаў дзьвярную ручку й барабаніў косткамі сагнутых пальцаў у фарбаванае дрэва. Ён нахабна зазіраў у шчыліну, празь якую паштарка штодня закідала ў бібліятэку часопісы й газэты. Вочы знаходзілі цябе, а ты сьціскаўся, зьмяншаўся, залазіў пад стол, намагаўся не варушыцца й ня дыхаць. Сачыў з-пад стала за паштовай, абабітай бліскучым мэталам, шчылінаю, у якую засоўваўся вялікі глянцавіты чорна-зялёны ліст калідорнага фікусу. Ліст варушыўся, тузаўся, лапатаў, нібыта язык у роце нямога. А настойлівы чытач нешта неразборлівае гаварыў, мармытаў, насьвістваў там — за дзьвярыма. А тут важкі ліст ляцеў на пурпуровы ходнік, што расьсякаў чытальную залю напалам. Вечка паштовае шчыліны зачынялася. Чытач прападаў. І калі страх паціху пачынаў адпускаць, ты вылазіў з-за стала, застаўленага скрынкамі з фармулярамі, і бачыў у вакне голаў з распляскатым аб шкло белым мясістым носам, бачыў руку, што пачынала дзынькаць у шыбу. Ты стойваўся пад сталом і ўжо не вылазіў адтуль да прыходу маці.

Яна распакоўвала сумку, прынесеную з прадуктовае крамы, і між іншым пыталася: «Як ты тут адзін?» А ты ня згадваў пра чытача, які так упарта шчаміўся, лез, мкнуўся ў бібліятэку. Ты пазнаў яго ў вакне, але тады было ўжо сорамна за свае хованкі. Ты ж

нават ведаў, дзе живе гэты тоўсты, нязграбны ў сваёй паўнаце, бяскрыўдны дзяцюк, які глынаў адзін за адным французскія клясычныя раманы. Ён любіў зборы твораў... Бальзак, Заля, Мапасан, Флябэр, Гюго... Якіх ты так і не палюбіш. Сьпешка. Мітусьня. Твае жанры — навэля, апавяданьне, мініятура... А ў яго — раман. Ён сапраўдны стопрацэнтавы бібліятэчны чытач. А прозьвішча ён насіў — Сімаковіч. Яму дазвалялася браць па пяць-шэсьць тамоў, а іншыя выносілі зь бібліятэкі ня больш як тры кніжкі. А ты быў неабмежаваны, ведаў самыя патаемныя мясьціны, самыя заповітныя стэлажы й шафы, мог даставаць і гартаць найкаштоўнейшыя выданьні мінулых стагодзьдзяў, якія ахвяравалі расейскія бібліятэкі будаўнікам разбуранага сусьветнаю вайною Менску. Ты мог перабіраць кніжкі, якія чытачы прынеслі на зьмену згубленых. Нават тумбачка з забароненай уладамі літаратураю адчынялася для цябе. Што казаць пра розныя там бэлетрыстычныя й модныя аповесьці. Бібліятэка цалкам належала толькі табе. Усе астатнія — супрацоўнікі й наведнікі, вартаўнікі й госьці, а гаспадаром быў ты. І меў магчымасьць, уладу, права не адчыняць нават бяскрыўднаму аматару клясычных і раманаў, які насіў такое папярова-шапаткое прозьвішча — Сімаковіч.

У бібліятэцы ніколі не адчуваеш сябе самотным. Там перажываньні іншага кшталту.

Жаданьне навучыцца чытаць дзье кніжкі адначасова. І колькі гадзінаў марнавалася на гэтую навуку! Але якое потым салодкае паветра, калі выйдзеш зь біліятэкі на вуліцу! І нават дзіцячы садок, і нават будынак школы не выклікаюць адразу непрыемных успамінаў, не абуджаюць страху... Але ты сьпяшаеся, ледзь не бяжыш уздоўж цэмэнтавага паркану, за якім чарнее апусьцелы зімовы сад. Школьныя яблыні, якія паліваў і ты, і твой малодшы брат. Ён не любіў школу. У яго былі вечныя канфлікты з настаўнікамі й вучнямі. Аднаго разу яго пабіў старшаклясьнік. І брат, седзячы на кухні, сказаў, што ў школу больш ня пойдзе. І ты можа з гадзіну выпытваў у яго прычыну. А потым прапанаваў паслугі сваіх кулакоў. Брат дакляраваў, што ведае дом, дзе жыве крыўдзіцель.

Нараніцу вы ўсталі яшчэ зацёмна і прыйшлі да таго панэльнага пацяпавярховіка, дзе жыў старшаклясьнік, які разьбіў і скрывіў нос твайму роднаму брату.

На вуліцы — мароз, сьнег, люты, вы чакалі ў пад'ездзе, каля гарачай батарэі. Ты сказаў брату, што, як толькі зьявіцца вораг, абавязкова трэба крыкнуць, той або ня той. Паўз вас выходзілі на мароз нявыспанья й таму злыя людзі. А вы кожны раз, як толькі ляпалі дзьверы, напружваліся, зьбіраліся, спынялі дыханьне. Нарэшце на сходах зьявіўся школьнік з партфэлем пад пахаю.

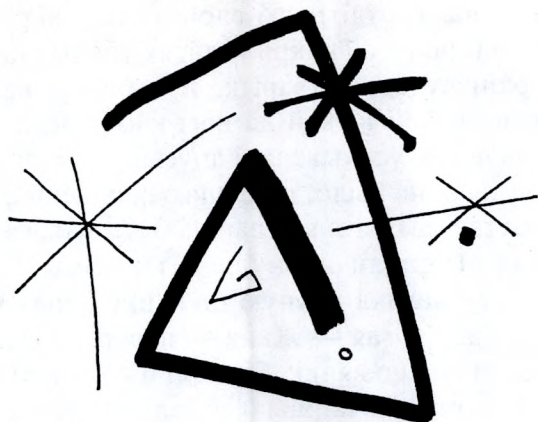
Брат выкрыкнуў чамусьці тваё імя. Пераскокваючы празь дзьве прыступкі, ты кінуўся на хлопца з парфэлем. Ударыў у нос. А калі ён пачаў падаць, схапіў за куртку й прыціснуў да паштовых скрынак. Біў трапна, моцна, жорстка. Пакуль ня ўчуў братаў крык, зь якога праступіла — ня той. Тады выцягнуў хлопца на двор, на мароз, на сьнег...

Кроў падала з носу на сумёт, а ты хапаў чырвоны сьнег і прыкладаў да разьбітага твару — хацеў зрабіць, як было, сабраць, зьляпіць, аднавіць... Цябе апанаваў страх. Школьнік паслухмяна стаяў, схіліўшыся над акрываўленым сумётам. Ты павярнуў ягоны твар да сябе й сказаў, гледзячы ў спужаныя шырокія вочы: «Прабач, паблыталі».

Ты з братам пайшоў, а хлопец застаўся. У настаўнікаў ты дазнаўся, у якім кабінэце знаходзіцца кляса, дзе вучыцца сапраўдны крыўдзіцель. Настаўнік фізкультуры зь непрытоенай садысцкай радасьцю дазволіў табе вывесці з залі дзябэлага хлопца, які насіў траскучае, як пусты гарэх, прозьвішча Шкробат. «Будзеце біць?» — спытаў ён у школьным асьнежаным садзе. А ты сказаў, што першы раз абыйдзеця безь біцьця. Цябе ўсё яшчэ калаціла ад выгляду акрываўленага сумёту. Шкробат паабяцаў, што больш ня чэпіць брата і больш за тое — будзе яго бараніць. Ты прайшоў тады пад яблынямі, такімі ж крохкімі, голымі, чорнымі, як і

цяпер, калі сьпяшаецься на работу. Ты бяжыш празь дзіцячыя і юнацкія страхі, яны падпільноўваюць за кожным рогам, на кожным скрыжаваньні... Ты так хацеў бы збавіцца ад іх, уцячы, забыцца... Але ці магчыма ўцячы? Навокал бясконцыя люстраныя лябірынты дзіцячых страхаў, у якіх губляецца нават уласнае «я».

Менск. 19.II.1992

МЛОСЬЦІ

Аповесць пра гідкасьці

Гідка. Ну, калі хочаш, тады раскажу, як пачуцьцё гідлівасьці перапаўняла мяне...

На летняй практыцы пасьяя другога курсу. Мы жылі ў вёсцы Латыголь. Елі ў школьнай сталойцы, а ўвечары куплялі малако. Выдатная вячэра — малако з лустаю хлеба. Дзяўчаты з нашае групы таксама прыносілі сабе слоікі з малаком. Выйшаўшы на ганак, я ўбачыў, як з прыступак у траву скокнула жабка. І зьявілася думка: укінуць жабку

ў слоік з малаком. Так і зрабіў, укінуў жабку ў поўны трохлітровы слоік і ўжо закрываў яго капронавай накрыўкай, як убачыў на паверхні лупавокі тварык. Я вылавіў жабку, прывязаў ёй ніткай да нагі каменьчык, каб гадаўка не ўсплывала, і апусьціў у малако. І ў думках не было, што яна захлынецца, выпрастае свае тонкія лапкі. Заставалася чакаць. Першай вярнулася з вуліцы Галя. Наліла малака поўную шклянку і спакойна выпіла. Другая — Жана — пасьпела выпіць толькі паўшклянкі, бо калі Галя налівала сабе чарговую порцыю, у малацэ паказалася здохлая жабка. Жана папярхнулася, малако палілося праз нос. Асабіста ў мяне жабка ў малацэ, нават нежывая, не выклікае агіды. Мусіць, таму я адзін мог піць з таго слоіка.

На той самай практыцы было яшчэ адно здарэньне, якое выклікала амаль ва ўсіх пачуцьцё гідкасьці. А галоўным пэрсанажам выступіў маленькі кудлаценькі сабака. Я так і ня ведаю, ці меў ён якога гаспадара. Мусіць, меў, бо ў вёсках меней валачашчых сабак, чым у мястэчках і гарадах. Гэта на гарадзкіх і местачковых сьметніках сабачая гайня — зусім ня дзіва.

Але што я ўсё пра сабачае, калі паабяцаў пра млосьці...

Сабака колеру вільготнага пяску пачаў штовечар прыходзіць пад школьны ганак і выпрошваць чаго паесьці. Дзяўчаты кідалі

яму скарынкі. Ён чвякаў, ускідваў галаву, каўтаў хлеб, а потым пачынаў зноў віляць закручаным у абаранак хвостом. Вострая лісіная пыска зіркала чорна-фіялетавымі вочкамі лісьліва й хітра. Сабачка меў і сапраўды нейкую кемлівасьць, бо праз колькі дзён ён ужо сам ведаў расклад нашага практыканцкага жыцця й як з-пад зямлі вырастаў перад намі, калі мы выходзілі са сталоўкі. Хутка прайшла першая радасьць, як і цікаўнасьць да закіданьня ў ружовую ікластую пашчу кавалкаў хлеба. Карміць сабаку зрабілася абавязкам. Кінулі каля ганку што-небудзь і пайшлі. Спраў хапала. Усім трэба было тэрмінова скончыць партрэт цёмнай, як зямля, бабулі. Партрэты маляваліся ў старой на панадворку, мэтраў трыста ад школы. Мы ціхамірна пэцкалі палотны, калі пачулі голас Алесья Агафончыка. Ён бег ад школы й нешта крычаў, слоў не разабраць, але па ўзмахах рук мы зразумелі, што трэба дапамагаць. Хто кінуў пэндзаль на палітру, а хто й з пэндзлем у руцэ, пабеглі насустрач. Задыханы Алесь пачаў, зьбіваючыся, тлумачыць: нейкі гад укінуў сабачку ў прыбіральню, сабака яшчэ плавае, але вось-вось захлынецца й загіне. Дзяўчаты адмовіліся ратаваць улюбёнца, хлопцы таксама ня выказалі вялікага жаданьня дапамагаць Алесю.

У бок школы пайшлі мы ўтрох: Алесь Агафончык, Алесь Ласевіч і я.

— Я б яго выцягнуў, але ён баіцца — уцякае. Я руку ў дзірку апушчу, а ён у другі канец ямы плыве, — расказваў па дарозе Агафончык, і ягоныя вочы плавалі за тоўстымі павелічальнымі шкельцамі акульяраў.

У Агафончыка была піянэрская звычка глядзець субяседніку ў вочы, таму ён ішоў на паўкрока паперадзе, не раўнуючы, як той сабака...

— Ну й смурод! — Алесь Ласевіч спыніўся мэтраў за дваццаць ад пабеленага будана прыбіральні. І сапраўды цяжкі дух хвалямі разыходзіўся ад доўгай шара-срабрыстай прыбіральні, на сьцяне якой чарнелі два вялізныя павукі літараў «М» ды «Ж».

— Ён там яшчэ плавае... — Агафончык першы зайшоў у смуродлівую хвалю. Па звычцы мы памкнуліся ў мужчынскае аддзяленьне. Чатыры цёмныя адтуліны заважылі мяне. Агафончык апусціўся над адной і прыняў такую позу, нібыта ў спартовай залі зьбіраўся адціскацца ад падлогі. Агафончык — чалавек спартовы, і ўсе практыкаваньні рабіў нібыта дзеля ўзору, дзеля прыкладу — рабі як я. Пераадольваючы млосьць, я зазірнуў у адтуліну. Па-над алейнымі пералівамі густой жыжкі ўзвышалася адно сабачая галава.

— Не дастанем адсюль, трэба ў жаночае аддзяленьне йсьці.

На слушную прапанову Ласевіча заструменіўся гук падзеньня сікуноў.

— Хто гэта там? — Агафончык ускочыў і ўтаропіўся на дашчаную перагародку, што сымбалізавала наяўнасьць процілеглых полаў.

— Я!

Мы ўтрох паглядзелі на дошкі, з-за якіх прыляцела такое самаўпэўненае, ну проста экзыстэнцыяльнае «я».

— Што за я? Хто там?

Вялікія вочы Алеся Ласевіча выказвалі непаразуменьне.

— Я — Ларыса Данількевіч! А ты, Лось, калі прыйшоў у прыбіральню, дык рабі сваю справу ціха й не перашкаджай іншым. — Ты раду суправаджаў шорах апранахаў. — Дурань!

Агафончык, Ласевіч і я выскачылі на двор. З жаночага аддзяленьня выплыла чырвоная Ларыса, дзябёлая дзявуля.

— Вар'яты. Я ўсё раскажу Кіму Тодаравічу!

— Там сабака захлынаецца, — Агафончык наставіў на Ларысу лінзы акулераў.

— Ну, і хай сабе захлынаецца. — Ларысіны пальцы з абгрызенымі пазногцямі аправілі клятчастую спадніцу.

— Пайшлі выцягнем! — я накіраваўся да жаночага аддзяленьня. І чаму ў жаночых прыбіральнях заўсёды чысьцей? Мусіць, з-за таго, што слабейшая палова чалавецтва ўсе патрэбы робіць седзячы.

Сабачая галава з прыціснутымі да шыі вушамі цяпер пагойдвалася пад мужчынскай паловаю, але доўгая рука Ласевіча ўсё ж схапіла сабаку за поўсьць. Сабака нават не завішчаў. На двары ён стаяў у траве і калаціўся. Ягоны некалі закручаны хвост звісаў з худога азадку роўненькім прутком. Агафончык прынёс вядро вады і вывернуў на перапалоханага сабаку. Сабака страпянуўся, прысеў на ўсе чатыры лапы, падскочыў і кінуўся ўцякаць. Ён больш не приходзіў на ганак і не выпрошваў хлеба.

А праз тыдзень, зусім выпадкова, я даведаўся, што кінуў сабаку ў прыбіральню вясковы вар'ят Юрачка, клышаногі пераростак, зь якім нават малыя дзеці не хацелі гуляць. Юрачка хадзіў па Латыголі ў вялікай картовай кепцы і ўсьміхаўся ўсім сустрэчным, агаляючы ружовыя, нібыта плястмасавыя дзясны. Крыўдаваць на такога грэх. Хоць я, вядома, азьліўся.

Васемнаццаць гадоў — такі ўзрост, калі ледзь ня ўсе праявы жыцця выклікаюць у душы гідкасьць. Юнацтва скончылася, цыннізм і максымалізм адыішлі ў мінулае, а ім на зьмену прыйшло непрыняцьце існага, і ўсё навокал зрабілася агідным. Нават каханьне стала іншым, біялягічным. З плятанічных, мройных, летуценных адносінаў яно трансфармавалася ў матэрыялістычнае вывучэньне й дасьледаваньне аб'екта. Такім аб'ектам

стала для мяне Жана Шук — высокая, паўнацелая, белая дзяўчына. Яна была белая ўся і паўсюль, нават смочкі на поўных грудзях былі ружовыя, сьветлыя, амаль белыя. Мы бралі эцюднікі, кардонкі ды йшлі нібыта пісаць краявіды. Мы нават разыходзіліся ад школьнага цэмэнтовага ганку ў розныя бакі, а потым сустракаліся дзе-небудзь на ўзлеску ці каля рэчкі. Мы шукалі зацішнае месца, кідалі ў траву мастакоўскі рыштунак і, цалуючыся, распраналі адно аднаго. Мы ня ведалі нават самых простых рэчаў. Кожнае набліжэньне, дотык, ласка зьнітоўваліся з пераадольваньнямі сораму, скутасьці, уяўных маральных нормаў. Пацалункі... Бясконцыя, ненатольныя, балючыя... Яна ўкусіла мяне за ключыцу. Тыдзень я саромеўся распрануцца перад хлопцамі.

Гадзінамі мы ляжалі распранутыя побач... Пакуль не пачынаўся дождж ці не цямнела, ці не надыходзіў час палуднаваць... Мы разглядалі адно аднаго так, нібыта адкрывалі таямніцу сусьвету. І ў той дзень мы распрануліся й ляжалі ў жыце, і я выпадкова патрапіў у яе. Яна раскінула рукі, выгнулася ўсім сваім доўгім целам насустрач майму целу й закрычала. Крык разляцеўся на ўсё поле й пад самае белае неба. А я спалохаўся й здзівіўся, убачыўшы, якое ў яе ружовае паднябеньне. Такое ж ружовае, як дзясны вар'ята Юрачкі. што хацеў утапіць у прыбіральні сабаку.

— Нехта крычыць?! Пайшлі паглядзім!

— Ай, пэўна ж, дзеўка з хлопцам забавляюцца...

Увушшу яшчэ стаяў крык, і празь яго выплылі галасы вясковых жанчын. Мы апра-нуліся, стоячы на каленях, саромеючыся ўстаць і сустрэць позіркі чужых, варожых нам людзей.

Жана не кахала мяне, яна кахала Алеся Ласевіча. Зь ім яна гуляла па вёсцы Латыголь доўгімі цёплымі вечарамі. Яны трымалі адно аднаго за руку, гэтак, як некалі й я трымаў за руку Вольгу Пакроўскую. Жана, як і Вольга мне, расказала Алесю пра ўсё, што здарылася на жытнёвым полі. Алесь прыйшоў у школу, я чытаў, лежачы на ложку, і ён папрасіў пайсьці на вуліцу й пагаварыць... Мы стаялі каля прыбіральныхі.

— Я кахаю яе, і яна мяне кахае. Нашто ты нам перашкаджаеш? Паабяцай, што *гэтага* болей ня будзе!

Тады я першы раз у жыцці паабяцаў, што *гэтага* больш ня будзе, і зразумеў, як лёгка паабяцаць, і ўсе застаюцца задаволеныя. Мне даводзілася шмат разоў абяцаць, што *гэтага* ці *таго* больш не паўторыцца. А яно паўтаралася, множылася, і я перастаў сур'ёзна ставіцца да сваіх і чужых абяцанняў. Ну, чаму я павінен адмаўляць сабе й Жане ў зямной любові? Чаму дваім трэба слухаць аднаго? І мы ня слухалі. І я не папракаў Жану

за тое, што яна ўсё расказала Алесю. І ўпэўнены, што яна не папракне мяне за тое, што я ўсё расказваю табе. І ня трэба казаць пра мараль. Варта гаварыць пра пачуцьці, пра гідкасьць, якая ў васемнаццаць гадоў так востра адчуваецца.

Мне было агідна стаяць у перадпакоі менскай кватэры Кіма Тодаравіча Жэрдкі. Ягоны доўгатэрміновы запой пачаўся яшчэ ў Латыголі. Кім Тодаравіч піў з дырэктарам школы, дзе мы жылі. Пілі яны чарніла, таннае пойла. Язык не паварочваецца сказаць — віно! Набіралі ў крамцы па дзесяць-дванаццаць пляшак, зачыняліся ў дырэктарскіх апартамэнтах і жлукцілі бурачковую бурду да пасіненья твараў. Дырэктар — лысы біцюг зь вялізным, што зьвісаў праз пас, жыватом і азызлым, колеру сьвежага мяса твараў, увечары заходзіў да нас і казаў толькі адно слова. Забярыце! Я не хадзіў забіраць Кіма Тодаравіча. Яго валаклі па школьных калідорах Генадзь Чэх і Валодзя Паненка, бо іх часам запрашалі на папойкі, а астатнім не прапаноўвалі. Вось хлопцы й адпрацоўвалі. Дырэктар тым часам ішоў дамоў. Унурыўшы галаву, зь якой зьвісалі доўгія белыя пасмы, якімі, калі быў цьвярозы, ён спрабаваў прыхаваць лысіну. Дырэктар цяжкім крокам сунуўся па вуліцы і ў гэты момант рабіўся надзіва падобны да майго роднага дзядзькі, бацькавага брата Юзіка, які таксама быў ды-

рэктарам вясковай школы й выкладаў фізыку.

На пахаваньні сваёй маці, маёй бабы Броні, дзядзька Юзік, расчырванелы й размяклы ад гарэлкі, курыў каля незачыненай хаты.

— А мне што? Маё жыцьцё яснае. Грыбы, ягады, рэчка. Набяром харчоў паболея і на рэчку. Паляжу на сонцы, апаласнуся, паем смачна. Што мне трэба! А нічога ня трэба! А бацька ваш усё нечага дамагаецца, некуды лезе, нешта ўсё давесьці хоча... Каму? Вось ты мастак, правільна, і думаеш, што будзеш маляваць што захочаш. Хвігу! Вось глядзі. Цукерка. А на абгортцы напісана «50 год БССР». Што партыя скажа, тое й будзеш маляваць. Яны там пасядзяць у кабінэтах, прыдумаюць, і табе толькі застанеца заданьне выконваць. А не захочаш, нагою пад сраку. Галодных мастакоў хапае.

У нечым дзядзька Юзік меў рацыю. Бо дырэктар школы ў Латыголі за тое, што мы месяц у яго жылі, запатрабаваў зрабіць пано. Зь нейкага часопіса, накштальт «Палітінфарматар і агітатар», ён выскуб малюнак: тры постаці, два мужчыны й адна жанчына, якая аддалена нагадвала Мікелянджэляўскую сібілу. Камуністычная троіца трымала ў руках сымбалі прагрэсу. Сібіла ўздымала макет спадарожніка, на якім сабакі лёталі ў космас. Адзін мужчына трымаў цыркуль, чамусьці вялікі, нібыта зьбіраўся крэсьліць

крэйдавыя кругі на школьнай дошцы, а другі трымаў транспарцір, таксама вялікі, школьны. Лепшай рэчы не прыдумаеш. І градусы ёсьць. Шкада, што ня тыя, якія так любілі дырэктар з Кімам Тодаравічам. Праз гэтае кандовае пано я ледзь не атрымаў па мардасах.

Ёсьць дурная завяздзёнка ў беларускай вясковай моладзі — біць-таўчы нетутэйшых. І робяць вяскоўцы сваю непрыгожую справу ў апошні вечар перад ад'ездам чужынцаў. Хлопцы нашыя былі вучаныя, таму й падманулі вясковых даўбакоў. Сказалі, што зьедуць першага, а аўтобус прыйшоў на тры дні раней. Усе пагрузіліся, і бывай, гасьцінная вёска Латыголь. А я з Кімам Жэрдкам застаўся, каб скончыць агітацыйнае пано. Скончылі й пакостам пакрылі, каб блішчэла, як начальства любіць. Прымацавалі да сьцяны. Бляск, здалёк відаць! У дырэктара ўзьняўся настрой, і ён павёў Жэрдку ў апартаменты, а мне сказаў, што я павінен быць цвярозы, каб затарабаніць свайго выкладчыка ў Менск.

— Мяне б не давёз. Ува мне шэсьць пудоў жывой вагі! А ваш Кім, камуністычны інтэрнацыянал моладзі, драбната, кіляграмаў пяцьдзесят. Ты яго да самай сталіцы данесьці зможаш. Але не сумуй. Дам я вам каня, каб раніцай да чыгункі падкінуў.

Каня ён даў, не падмануў.

Але да раніцы трэба было ноч перажыць. Мае рэчы паехалі ў Менск, і мне зусім не было чаго рабіць, я бадзяўся па апусьцелай і гулкай, як бочка, школе. У незачыненым п'я-нэрскім пакоі знайшлася цэлая падшыўка часопіса «Беларусь». На адной з каляровых крэйдаваных уставак я ўбачыў рэпрадукцыю Кіма Тодаравіча. «За родную зямлю» — так узьнёсла называўся жывапісны твор. І мне зрабілася ясна, чаму так любіў паўтараць Кім Жэрдка: вучыцца ў ранніх італьянцаў. Конь белы, здаровы, асьветлены вечаровым, а можа й ранішнім, карацей, нізкім сонцам. Скаун быў яўна ў сваяцкіх адносінах з канём 1456 года нараджэньня. Праўда, замест Ніколы да Таленціна на ім сядзеў будзёнавец у вострадзюбай шапцы, азоранай пяціканцовым чырвоным знакам. А-а. Вучыцца ў ранніх італьянцаў. Мелася на ўвазе — перамалёўвайце з твораў Паола Учэла. Ясна. Выдатна. Не дарма прагартаў стос часопісаў. Я мог бы, пад настрой, зрабіць яшчэ некалькі адкрыццяў, каб ня грукат у шыбу.

— Выходзьце!

У думках я яшчэ згадваў бітву пад Сан-Рамана. Коні, Вершнікі. Дзіды. Сьцягі. Мячы. Сякеры. Іржаньне. Ляскат. Труп у ракурсе...

На ганку мяне чакалі. Матацыклы. Ланцугі. Боты. Дзецюкі. Нахабства. Лаянка. Зьдзіўленьне. Запытальныя позіркы. Загад.

— Кліч астатніх!

— А я адзін.

— Як адзін?

У школьныя дзьверы ўскочыў дробненькі падшыванец з пысаю ўслужлівага пацука.

— Нікога!

— А дзе ўсе?

— У Менску.

Бойкі не адбылося, біць аднаго вясковага бэйбусы не захацелі. Яны запрасілі мяне выпіць. І я ўліў, увагнаў у сябе тры стограмовікі сівой самагонкі. Закусвалі салам, шырокім, на чатыры пальцы, і цыбуляю, якую тыцкалі ў насыпаную на газэціне соль.

Як мне нараніцу было кепска! Жах! І яшчэ сонца. Бязьлітасная гарачыня. І конь, які ня йшоў, а валокся. Мёртвы ад п'янства Кім Тодаравіч ляжаў у саломе на возе. А мы з фурманам ішлі побач. Я маліў Бога, каб фурман перастаў гаварыць, і безь ягонай балбатні галава пухла. На станцыі я зьбегаў па квітку, і мы разам з фурманам завалаклі раскіслае цела выкладчыка ў вагон.

— Да Маладэчна працьверазее! — абнадзеіў мяне фурман на разьвітаньне, і дарма. Не ачомаўся камуністычны інтэрнацыянал моладзі да Маладэчна, дзе давялося лягнуць яго па шчацэ, каб хоць з вагону выпаўз. Дзе там! Вывалак я яго на пэрон і паставіў каля плоту. А сам пабег па квітку. Прыбгаю назад, а ён ляжыць на зямлі, скруціўся, як кот, у клубок, сьпіць, а над ім два міліцыянты спрачаюцца,

каму зь іх весьці п'янога ў выцьвярэзьнік. Яны, мусіць, крышачку ўзрадаваліся, калі я падыйшоў і пачаў прасіць не чапаць майго выкладчыка. Каму ахвота з п'яным валэндацца.

— Каб праз хвіліну вас тут не было!

Міліцыянты сыйшлі, а я пад пільнымі позіркамі пасажыраў павалок утрупянелага настаўніка ў электрычку. На дашчанай лаўцы я ўздыхнуў з палёгкаю. Людзей было мала, і Кім Тодаравіч мог ціхамірна храпсьці, адзін на цэлыя тры месцы. Толькі чым бліжэй да Менску, тым пасажыраў больш, ты ж ведаеш. І вось у Заслаўі Кім Жэрдка ўжо спаў седзячы, прыціснуты маім плечуком да сьцяны, каб не паваліўся на кабет, што злосна касавурыліся на нас. А ў Зялёным адбылося «уваскрашэньне зь мёртвых». Імгненнае цудадзейства. Кім лыпнуў вачыма, здрыгануўся і ажыў. Лепш бы ён спаў, лепш бы ён нарабіў сабе ў порткі, чым пачаў заляцацца да румяных таўстух, што кпілі зь яго й мяне.

— А праўда, вы мастак? Гы-гы!

Жывёліны. Раскормленыя, непадмытыя скаціны. Я ня буду казаць, чым патыхала ад Кіма Тодаравіча, але ад істотаў у спадніцах цягнула іржавым селядцом. Калі б Кім Жэрдка курыў, я б выйшаў зь ім у тамбур. Але ён не курыў. «Лепш выпіць сто грамаў, чым каўтаць дым». Сэнтэнцыя, пастулят, якога, дарэчы, прытрымліваўся яшчэ адзін выклад-

чык з нашае мастацкае вучэльні, Уладзімер Бароўка. І што? Згарэў! Самым натуральным чынам згарэў у майстэрні. Адчышчаў ацэтанам уфэнданую ў алейную фарбу калашыну. А быў ужо вечар, і прапала электрычнасьць, і Бароўка пасьвяціў сабе запалкаю. Ці адчысьцілася калашына? Паходня! Крык! Не пасьпелі ўратаваць. Судмэдэкспэртыза пацьвердзіла развагі пляткароў. Бароўка быў нецвярозы. Вось табе й лепей сто грамаў.

Лепш бы яны курылі, тады б я прапанаваў Кіму Тодаравічу цыгарэту. Натуральна выглядала б. Толькі й я тады не курыў, я чырванёў ад брыдкасьці гэтых беспэрспэктыўных заляцаньняў аж да Менску-пасажырскага. З вакзалу мы пайшлі ў гастраном і набылі дзьве пляшкі «Вермуту». Ня змог я нічога зрабіць! Калі такім вермутама абліць нагавіцы, дык ніякі ацэтон ня возьме. З чаго яго рабілі? З нафты? А чаму не. Штучную чорную ікру рабілі з нафты. І елі людзі, і я еў... Плястмасай крыху аддае, але, калі пасыпаць буйной сольлю, можна й заглынуць, як той вермут. Заплюшчваеш вочы і, не адрываючыся, уліваеш у сябе бутэльку цалкам. Ня дай Бог, спынісься, другі раз ня зможаш да роту данесьці — фантан пусьціш, выверне. Так і вывернула Кіма Тодаравіча Жэрдку. Ну, і бываюць жа прозьвішчы! Жэрдка! Ну, якое ён мае дачыненьне да жэрдкі? У ім жа росту ўсяго якіх паўтара мэтра з хвосьцікам.

Не пайшло! Кім выцер насоўкай рот і з сумам паглядзеў на цёмную лужыну, якую ўсмоктваў пясок прывакзальнага двара. А ў мяне зайшло. І толькі час ад часу спрабавала выйсьці, пакуль, спатыкаючыся, мы брылі да дому Кіма Тодаравіча.

— Якая ў мяне жонка? Камень, не чалавек. Мы аднойчы кілямэтраў трыццаць прайшлі. Яна калі разулася, дык у чаравіках поўна крыві было, і не паскардзілася нават.

Жонка Кіма Жэрдкі — шэрая сухая жанчына з пляскатым выцівілым тварыкам адчыніла кватэру.

— Ізноў!

На яе канстатацыю факта я замест прывітальных сказануў разьвітальныя словы.

А вось дамоў я пайсьці ня змог. Куды ў такім выглядзе пойдзеш? Маці шкада! Месяц дома ня быў, а тут зьявіўся й ледзь стаіш. І смурод з роту верне.

— Які ты зялёны! — у інтэрнацкім пакоі мяне сустрэў Паненка.

— Я тут пасплю.

— Сьпі, вунь ложак Карповіча вольны.

А пасярод ночы я прахапіўся. Са сьцяны на мяне сыпалася шкло ад пабітых шклянак і пляшак. Ігар Дручко гуляў. Ён вучыўся на афарміцельскім аддзяленьні, ім ужо выставілі адзнакі за практыку, таму Дручко з чыстым сумленьнем мог пусьціцца ў загул. Ён і пусьціўся; набраў піва, гарэлкі й шам-

панскага, напіў Генадзя Чэха, Валодзю Паненку й напіўся сам. Мяне не дабудзіліся. Як піць-гуляць, дык не змаглі раскатурхаць, а як бутэлькі аб сьцяну лупіць — Адам, уставай. Дручко — барадаты дзяцюк, быў старэйшы за мяне гадоў на дзесяць, і ягоная творчая біяграфія складалася ня толькі з чаканак і малюнкаў. У школе гэты бык займаўся боксам і нават заняў другое месца ў Гомельскай вобласьці. Колькі ж трэба натаўчы ў чалавечы нос?! А пасья кінуў бокс, пачаў чаканкі дзяўбсьці, паступіў у маскоўскую мастацкую вучэльню, але там чамусьці ўспомніў папярэдняе захапленне й раскрышыў выкладчыцкую пашчэнку. Пасья турмы Дручко ня змог аднавіцца ў Маскве, а ў Менску яго пашкадавалі. Калі папраўдзе, чалавек ён добры, але як залье за каўнер — магіла, чорныя вочы. Дручко станавіўся на галаву, каб злосьці набрацца, а потым крушыў усё, да чаго дацягваліся яго кулакі. З засыпанага шклом ложка я ўскочыў, але сварыцца ня стаў. Хай лепш бутэлькі разьбіваюцца аб сьцены, чым аб маю хворую галаву. Паненка неяк угаварыў Дручко легчы спаць, у яго быў талент угаворваць, асабліва дзяўчат. А мне з Чэхам давялося прыбіраць пакой. Чэх не хацеў класьціся, і мы па пустым праспэктце пашыбавалі ў мастацкую вучэльню.

Вахцёрка ўставіла пратэз верхніх зубоў і, не адчыняючы дзьвярэй, прашамкала нам не-

цэнзурнасьці ў зашклёныя твары. На праспэктце запрашальна разявіліся дзьверы цырульні. Чэх прапанаваў, а я хітнуў нячэсанай тры дні галавою.

— Маладыя людзі, і ці можна так не глядзець на сваю галаву.

Чэх не расчэсваў і ня мыў доўгія, у сасулькі, валасы, мусіць месяц. Зь ім такое здаралася. Бзік? А можа, сілу волі й моц духу выпрабуйваў? Ён быў чалавек замкнёны ў сабе. Яго справа. А вось гіпсавая пасьмяротная маска Пушкіна й гіпсавая прыжыцьцёвая маска Генадзя Чэха, што віселі каля ягонага ложка, мяне раздражнялі, бо на абодвух тварах чырвонай фарбаю былі намалёваныя прышчы. Брыдота несусьветная, асабліва гідка было глядзець на прышчаватага Пушкіна.

Псаваць гіпсы ў мастацкай вучэльні было справаю гонару. Колькі іх, мёртвых галаваў, стаяла на паліцах у кладоўцы, якую ахоўваў адстаўны вайсковец у мышыным халаце — Тырдан. Прозьвішча такое. Ён выдаваў іх пад росьпіс старасты групы. І бедныя старасты расплочваліся з Тырданам за адбітыя насы й вушы, за размаляваныя вочы й вусны. Вэнэры, Сакраты, Давіды, Вальтэры, Гатамэлаты, гудонаўскія торсы бяз скуры, галовы лупавокіх коней... Гіпс — сымбаль мастацкай вучэльні. Мёртвы акадэмічны матэрыял! Ад яго зыходзіць эфірны халадок сьмерці. Што можа быць больш антыэстэ-

тычнае за гіпсавую галоўку Нэфэрціці? Хіба што толькі маска Апалёна.

А былі ж, былі аматары маляваць гіпс. Не, не шары й піраміды з торамі, а менавіта галовы й торсы. Іх натхняў мастак-спартовец Луцэўскі, загарэлы, каротка стрыжаны, жорсткі. Ён патрабаваў на праглядзе ставіць двойкі ўсім, хто не любіў маляваць гіпсы, а потым ехаў на ровары займацца каратэ, прынцыповы чалавек. Толькі ў нашай групе ён не выкладаў, і мы не любілі гіпсавага раба Мікелянджэлё. У знак пратэсту я чырвонай фарбаю пакрыў рабскі чэлес і машонку. Луцэўскі вішчаў.

— Знайсьці й выгнаць, выключыць бяз права аднаўленьня!

Як жа, знойдзеш... А каб хацелі, маглі б і знайсьці. *Малюю блакітныя вочы гіпсавым галавам, і гіпс — жывы.* Быў жа такі вершык, зьмешчаны на старонках «Маладосьці» пад маім набычаным фотаздымкам. У маладосьці я чамусьці, калі хацеў зрабіць сур'ёзны выгляд, набычваўся, як набычваўся і ў цырульнях.

З-пад ілба я глядзеў, як абстрыглі маю й Чэхаву галовы «пад нуль». Пагладжваючы й пачэсваючы нязвыкла круглыя галовы, мы вярнуліся ў вучэльню.

За практыку і я, і Генадзь атрымалі пяцёркі. Хоць пра эцюды лепш ня згадваць, звычайная брудна-зялёная алейная фуза на

маленькіх кардонках і палотнах. Кусты, дрэвы, хаты, царква, каза, конь... Не пішыце сьветлыя нябёсы. Гляньце, каза ўсё ж сьвятлейшая за аблокі. П'янькі Кім Тодаравіч тыцкаў канцом алоўка ў бок недаравальна белага казьяляняці, таму на большасьці эцюдаў неба атрымалася сьвінцовае, а дробны й буйны рагаты скот — гіпсавы.

Іншыя эцюды мы прывезлі з Раўбічаў пасья трэцяга курсу. Замест Кіма Жэрдкі нам прызначылі ў выкладчыкі Галіну Гласаву — мастачку-маржа. Раніцамі, да заняткаў, Гласава ў любое надвор'е бегла на рэчку й апускала сваё неабдымнае цела ў хвалі Сьвіслачы. Яе сувязі ў спартовым сьвеце й дазволілі нашай групе пасяліцца ў Раўбічах, у двухпавярховым акуратным гатэлі, вокны якога пазіралі на высозныя лыжныя трампліны й на шыкоўны, пад чырвонай дахавіцаю, другі гатэль — для абраных. Гласава, вядома — абраная, жыла пад яркай дахавіцаю, а мы, неабраныя, пад рубэроідным пляскатым дахам. Праўда, абедалі мы разам у рэстарачыі, ва ўтульнай залі з камінам і дубовымі сталамі. Мурзатыя афіцыянткі нас не любілі, але трывалі, як ня самае вялікае зло на сьвеце. Мастакі — не трактарысты, якія часам завітвалі пасмактаць піва ў рэстарачыі для абраных. За сталы трактарыстаў не садзілі, яны, стоячы ў фае, смакталі сваё піва з рыльца й незадаволена паглядалі на нас. А

мне было з найвышэйшай трампліновай прыступкі напляваць на хабельскую незадаволенасьць раўбіцкіх пралетарыяў. Я іх не хацеў бачыць і рабіў выгляд, што ня бачу й ня чую народных жартаў.

— Любка, а ці праўда, што мастакі ўчора каля рэчкі тваю голую дупу малявалі?

— Ты ў мяне піва папросіш. Сцыкунамі сваімі апахмеліся заўтра...

Каля рэчкі мы малявалі, але зусім не аголеную афіцыянтку Любу, мы пісалі партрэт асьветленага сонцам бадзягі па мянушцы Кілім. Ён прыбіўся да нашае групы ў Менску. Жыў Кілім бяз пашпарту. На якія грошы? Ніхто ня ведаў. Пасяліўся ў інтэрнаце. Дзяўчаты яго шкадавалі, а ён іх біў. Сьвеце Цыпко, якая папрасіла яго на вуліцы, каля дваццатага гастраному, вярнуць пазыку, Кілім надзеў на галаву сьметніцу, поўную недакуркаў і пляўкоў. Такі быў Кілім. А з хлопцамі ён не канфліктаваў з-за слабога здароўя. Кілімава маці пісала зь Берасьця ў менскія вайсковыя камісарыяты, каб сына забралі ў салдаты, а камісары не маглі знайсці Кіліма. Хто ж здагадаецца, што прызыўнік працуе натуршчыкам у Раўбічах і сумленна, па тры гадзіны ў дзень, сядзіць каля рэчкі? Увесь астатні час Кілім лавіў рыбу й прыставаў да нашых дзяўчат.

Яму адмовілі ўсе, акрамя Марыны Шурман. Пра іх полавы кантакт ніхто бі ня ведаў,

каб ня пільнасьць Агафончыка, які, выйшаўшы на вечаровую прабежку, вымушаны быў спыніцца на мосьце праз чыстую, нават ракі вяліся, рачулку без назову. Марына Шурман упіралася рукамі ў парэнчы й вохала, яе аголеныя ногі былі шырока разьведзеныя, а на белых клубках цямнелі загарэлыя лапы Кіліма. Агафончык схапіў каханка за кашулю на сьпіне й адарваў яго ад Марыны. Тая апусьцілася на калені й заплакала.

— Мы... Яна сама ўгаварыла... Я з гэтай малпай не хацеў!

Кілім пераступаў нагамі ў спущаных нагавіцах. Змагар за сацыяльную чысьціню палавых зносін пабіў Кіліма. Страцілі ўсе. Група згубіла натуршчыка. Жахліва непрывабная Марына Шурман — пацучыныя зубкі, тонкія ножкі й шырачэзны пляскаты азадак, чырвоныя й падсьлепаватыя вочы — страціла каханка. Мусіць, таму па вяртаньні ў Менск яна завяла кабяля-баксёра й наталяла страсьці садоміяй. А сам Агафончык, сапсаваўшы трэніроўку, цэлую ноч ня мог заснуць, садзіўся на ложку й гаварыў на ўвесь пакой.

— Амаральна! Я на такое глядзець не магу! На мосьце! А ўсім — усё роўна. Гвалт! Разбэшчанасьць!

Хлопцы маўчалі. Ніхто не хацеў чапаць дурачка, чыя творчая кар’ера скончыцца на керамічнай фабрыцы, дзе Агафончык будзе

ваяць бідэ й унітазы. На ўсё воля Божая. Мяне зусім не кранулі гэтыя страты. Партрэт Кіліма ў пілотцы я скончыў па памяці. Вінныя ім пяць рублёў сьпісаў на ўласную разьватасць. А з Марыніных сьлёз пасьмяяўся разам зь Сіўчыкам, можна было пасьмяяцца і з Чэхам, і з Паненкам, але яны не паехалі ў Раўбічы. Яны пацягнулі свае палотны ў родныя вёскі да дзядоў. З астатнімі аднагрупоўцамі сьмяяцца над брыдкай сытуацыяй было небясьпечна.

Ну, хіба можна было сьмяяцца разам з Кулікоўскім — сквапным кабанчыкам, які мог набыць у кнігарні танны альбом Пабла Пікаса, а потым тры дні чакаць, каб той альбом раскупілі, каб павыхваляцца — у мяне ёсьць, а ў вас няма й ня будзе. Што да Пікаса, яго я палюблю пазьней; а на практыцы пасьля трэцяга курсу я захапляўся Эдвардам Мункам, хваравітым скандынавам, з чыіх палотнаў здзіўлена пазіралі на сьвет твары тапельцаў. Я спрабаваў падрабляцца пад халоднага паўночнага экспрэсіяніста, маляваў азёры й нявестаў у блакітных доўгіх сукенках, маляваў бясколерную Жану Шук, яе блякла-шарыя вочы й доўгую шыю. У маіх эцюдах панавала маркота й мэлянхолія. Бадзёрай Гласавай мае пошукі не падабаліся, але яна абмяжоўвалася выразамі «фармальныя пошукі» і «юначы пэсымізм». Яна не чапала мяне, і дзякуй ёй за гэта. Дзякуючы

Гласавай, я даведаўся, што ў менскім тэатральным інстытуце вучыўся Алег Цалкоў, чые морды-дупы ўсхвалявалі нават парыскіх калекцыянэраў. За пляшкамі чырвонага сухога віна, якіх накуплялі з нагоды заканчэньня практыкі, Гласава й расказала пра Цалкова. Ён вучыўся з Галінай у адной групе, на аддзяленьні станковага жывапісу.

Цалкоў насіў пад пахаю францускі альбом з рэпрадукцыямі Ван Гога і ўсім тыцкаў яго пад нос. Вось як трэба пісаць! Шышкін і Рэпін — ідыёты! Алег пісаў пад Ван Гога — і яго выгналі зь менскага інстытуту пасля другога сэмэстру. А самае дзіўнае ня гэта. З Цалковым адразу было ўсё ясна й зразумела. Разам з Алегам у наш інстытут паступіў яшчэ адзін масквіч — ціхі хлопчык Ігарок. Ён хадзіў у Цалкова за ад'ютанта, але на працах гэтае сяброўства зусім не адбівалася. У Ігарка былі крэпенькія акадэмічныя пастаноўкі й чацьвёрачныя малюнкі. Ігарок скончыў інстытут і вярнуўся ў Маскву.

— Я ня бачыла яго гадоў пятнаццаць, а тут раптам сустрэла на вуліцы Горкага каля рэстарана «Валдай». Да мяне падыйшоў салідны зь сівой барадой джэнтэльмэн у шэрым строі. «Галя? Няўжо не пазнаеш?» Пазнаць ціхага Ігара было проста немагчыма. Быў хлопчык, даволі бяздарны хлопчык, а тут зўрапейскі дыплямат, ня менш. «Я — Ігар. Мы ж разам шэсьць гадоў правучыліся».

Зайшлі ў «Валдай», і ён за каньяхком раска-
заў, што жаніўся з нашай агульнай знаёмай,
натуршчыцай Ірэн, што ўвесь сацыялістыч-
ны рэалізм ён забыў і малое фантастычныя
краявіды, прадае іх замежнікам, купіў майс-
тэрню й мэрсэдэс, а цяпер думае перабрацца,
як і Цалкоў, у Парыж.

Мы ўсе слухалі і, разявіўшыся, глядзелі на
Гласаву, пілі сухое віно й закусвалі «пыжамі»
— кулінарнае вынаходніцтва Галіны. Зваран-
ныя ўкрутую яйкі абіраюцца й разразаюцца
роўненька напалам. Жаўток вымаецца, у
лунку накладаецца гарчыца й накрываецца
жаўтком. А ў роце адбываецца бабах. Можа,
ад кіслага віна, можа, ад гарчычных бабахаў,
а хутчэй за ўсё, — ад аповедаў пра Ігарка й
Алега ў мяне разбалеўся страўнік. Усю апош-
нюю ноч у Раўбічах я прасядзеў на ўнітазе
пад фіялетавай лямпачкай, другіх у пакаёўкі
не знайшлося. У прыбіральні й скончылася
мая трэцяя практыка.

Калі хочаш, я магу расказаць і пра першую
практыку, толькі яна менш рамантычная, бо
праходзіла на ўскраінах Менску. Адзіным за-
даньнем, якое паставіў перад намі сухенькі
акуратненькі мастак-плякатыст Трахім Ігна-
цэвіч, было маляваньне акварэллю камля.
За два дні я вымаляваў сасновую кару на
невялікім аркушы, атрымаў ухваленні Ігна-
цэвіча й заняўся сваімі ўлюбёнымі аб'ектамі:
старымі хатамі й хлявамі, брамамі й платамі,

а таксама бульдозэрамі, трактарамі й экскаватарамі. Любоў да вялікіх землекапалак праявілася ў гіпэррэалістычным вымалёваньні ўсіх зубоў на вялізным каўшы. Экскаватар стаяў пасярод поля, на беразе сьвежае канавы. Канава пясчаным шнарам расьсякала зялёную прастору, на ўскраінах якой з аднаго боку бялелі цукровыя кубікі новабудоўлі раёну Зялёны Луг, а з другога — шарэлі дахі асуджанай на зьнішчэньне вёскі.

Жанчыну я згледзеў ужо на паўдарозе ад новабудоўлі, яна бегла праз поле, трасучы цяжкімі сумкамі. Яе твар быў белы й перакошаны ці то злосьцю, ці то пакутаю. Мой сполах ператварыўся ў цікаўнасьць, калі ў правай руцэ замест алоўка апынуўся важкі камень. Жанчына даляцела да экскаватара, пакідала сумкі каля бліскучага каўша й толькі тады ўгледзела мяне.

— А-а-а, глядзі! Я сраць хачу!

І не пасьпеў я адварнуць галавы, як яна ўскінула спадніцу, сьцягнула майткі і, сагнуўшыся, нават ня сеўшы, абрадавала навакольле траскучымі, нібыта нехта ламаў сухое дрэўца, гукамі.

З каменем у руцэ й пляншэтам пад пахаю я хутка пайшоў у бок вёскі. Малюнак давялося скончыць па памяці, вяртацца да экскаватара не хацелася. Трахім Ігнацэвіч, праўда, сказаў, што малюнак занадта схематычны й варта было б папрацаваць над ім. Але ж я ня

мог расказаць пра жанчыну, у якой схапіў жывот. Трахім быў чалавек тактоўны, ён не прымаў ірацыянальнага ў жыцці й мастацтве. Для яго йснавалі пэўныя каноны, якія ніхто ня меў права парушыць.

Цень на самай белай рэчы заўсёды цямнейшы за сьвятло на самай чорнай! Цень, які падае, цямнейшы за ўласны цень! Паміж сьвятлом і ценем, нават на гіпсавым шары, ёсьць канкрэтная вызначальная мяжа! Кантраст паміж сьвятлом і ценем слабне ў залежнасьці ад аддаленасьці аб'екту! Паралельныя лініі ў пэрспэктыве сыходзяцца ў кропку!

Пералічыць правілы, якія Трахім Ігнацэвіч убіў мне ў галаву на занятках па малюнку, я не адважуся, бо замест аповесьці пра пачуцьцё гідкасьці, атрымаецца падручнік «Як навучыць маляваць». Калі я кажу, што правілы мне «ўбілі» ў галаву, дык маю на ўвазе, што ў Ігнацэвіча была звычка пастукваць алоўкам, ён гаварыў і пастукваў, гаварыў ціха й стукаў зусім ціха-ціхенька. Ён стукаў па пляншэтах, папках, сьценах, зэдліках, мальбэртах, гіпсавых кубах і пірамідах... Тук-тук-тук... Трахім Ігнацэвіч пастуквае алоўкам, на ягоным сухім жоўтым запясьці сінее вытатуіраваны ў канцэнтрацыйным нямецкім лягеры нумар. Тук-тук-тук... Ігнацэвіч скончыў мастацкі інстытут у Вільні. Ён вучыўся зь вядомым літоўскім графікам Красаўскасам.

— Красаўскас быў заўсёды знэрваваны. Ён таму й плаваньнем заняўся, каб нэрвы супакойваць. Стаім зь ім, на практыцы, пішам эцюды. Поле, дрэвы, касьцёльныя вежы... Падыходзіць пастух. Во, і падобна выходзіць, як у жыцьці. Красаўскас зрывае аркуш з пляншэту, шкамутае, ірве на дробныя кавалкі, топча... Пастух пудзіцца, уцякае. У Красаўскаса нэрвы слабыя.

Тук-тук... Ігнацэвіч Трахім Дзянісавіч памёр улетку. Зусім выпадкова я зайшоў у Палац мастацтва і ўбачыў ягоную вальтэраўскую ўсьмешку, забраную чорнай тлустай рамкай. Блага, калі выкладчыкі паміраюць на пачатку лета, усе студэнты на практыцы, і няма каму правесці іх у апошні шлях. І робіцца млосна, калі пачуеш...

— Тут адзін памёр, ты яго ня ведаеш, але, можа, пастаіш каля труны. І на кветкі, пакладзі, быццам знак павагі.

Усё гэта непрыстойна, як і ўвесь Палац мастацтва, як і ўсе, хто там працуюць — непрыстойныя, як і ўсе, хто вывешвае на мёртва-гіпсавых сьценах свае мёртванароджаныя карцінкі — гідкія.

Божа, даруй беларускім мастакам грахі. Асьвяці іх святлом сваім! Раствлумач ім, што цень на саборным крыжы цямнейшы за святло на труне. Малюся за іх, бо люблю іх. І малю Цябе, стваральнік сусьвету, даруй ім, бо не ад сатаны памылкі іхнія й няздатнасьць

іхняя, а толькі ад неразумнасьці, наіўнасьці ды бязьмежнай тупасьці! Аман!

Тук-тук... тук-тук... Менавіта алоўкам я пастукваў у касаватае акенца карчмы «Шынок у Лявона». Была гарачыня, я вяртаўся з працы дамоў праз Камароўскі рынак. І мне захацелася зьесьці шашлык. Дым і водар смажаніны над стракатым натоўпам, што ўсё набывае і ўсё прадае. Куплю валюту! Прадаецца падстаўка пад тэлевізар. Кава замежная. 100 г. — 100 р. А мне захацелася мяса. Страўнік сьціснуўся й падпоўз пад сэрца. Давай есьці! Давай жэрці! Мяса, мяса, мяса хачу! У рабрысты сподак бліскучымі ад сала пальцамі мне паклалі мясных камякоў. Трэба хваліць тое, што ясі! Цудоўнае, сакавітае, добра прасмажанае... І пякоткі ня будзе, ад поліўкі я пасьпеў адмовіцца. У гандляркі шашлыкамі тоўстыя лыткі ў рагах гразі. Павярнуўся ў другі бок і разглядаў вітрыны мэблевай крамы.

— Смак дзіўны!

— А ў мяне адны жылы!

Суседзі па сталу — пралетарыі. Іх не навучылі хваліць тое, што ясі. А мяне навучылі, і таму я...

Няма дрэва, каб пастукаць і не сурочыць. Смак сапраўды дзіўнаваты, салодкі... Шпурляю сурвэтку на зямлю, а мог і ў сьметніцу. Маленькае паскудзтва. А вось і вялікае: жабрак сядзіць на прыступках падземнага пера-

ходу, грэца на сонцы, падкасаў нагавіцы й нібыта крычыць... «Глядзіце ўсе на мае распухлыя ногі ў гнілых струпах! Я не магу хадзіць! Я — інвалід! Гной цячэ ў мае чаравікі! Грошы давай, беларускія, расейскія, амэрыканскія — усе давай!»

А я наеўся чалавечыны! Бліскавіца працяла патыліцу. Дакладна. Паскудзіна з бруднымі лыткамі накарміла мяне вялым чалавечым кумпяком. У яе такія востранькія іклы й шырачэзны рот. Такая ўсё зможа. Разьбярэ мужчыну, як кабана, і ня скрывіцца. Трэба дэзынфэкцыю правесці. Сьпірт толькі літрамі, таму гарэлка, сто грамаў, больш чым дастаткова.

Вось і «Шынок у Лявона», тук-тук-тук... Квіток за сорок рублёў, і я ў прахалодных сутарэньнях. Гарэлкі няма, ёсьць каньяк. Даплочваю й праводжу санітарную апрацоўку вантробаў. Хух, можна супакоіцца, пасядзец на лаўцы за аблітым півам сталом і згадаць Галіну Гласаву. У апрацаванай сьпірытусам сьвядомасьці ўзьніклі белыя й крапачныя нацюрморты нябожчыцы Гласавай. Як хутка мае настаўнікі адыйшлі за чорную мяжу! Але п'яному лягчэй і нават прыемна згадаць нябожчыкаў. Вось і Гласава зь яе нацюрмортамі, якія некалі даўно віселі на сьценах «Шынка ў Лявона» й радалі нецвярозых менчукоў і гасьцей сталіцы. Гладышы. Кветкі. Гронкі арабіны.

Ручнікі з узорами, крыжамі й пеўнямі. Дзе яны? У цьвілых складах, за склізкімі скрынямі з-пад гнілых памідораў? Гэта ў горшым выпадку. А можа, нацюрморты Гласавай пасья сьпісанья ўпрыгожваюць сьціплы дамок на лецішчы дырэктара «Шынка ў Лявона», якога, даю гарантыю, не завуць Лявонам, бо ў набрынялым расейшчынай Менску ён можа быць толькі Леанідам. А хутчэй за ўсё, нацюрмортаў няма, яны аблушчыліся й абляцелі, як букеты ў цёплым пакоі. Яны толькі ў маёй маладосьці засталіся яркія й лякіраваныя, сьвежыя й жывыя. У тых гадах, якія вызначыліся словам «гідлівасьць».

Ты сама прасіла расказаць, і споведзь будзе няпоўнай, калі не згадаць яшчэ два выпадкі, якія я стаміўся насіць у сабе.

Мяне калоціць, калі ўспомніцца даглядчыца зь дзіцячага садка. Як я ненавідзеў яе! Даглядчыца цягала за сабою цэлыя аблокі смуроду: вострае тхненьне хлёркі, ліпучы дух закарэлага посуду, салатжавая пякучасьць распушчанай у вадзе гарчыцы... Пакамечаны халат, упрыгожаны бурачковымі плямінамі ад вінэгрэту, сядзеў на ёй коса. Муціць, гузікі прышываліся не на тое месца. А здаралася, што даглядчыца наогул не зашпіляла халат. Тады паміж заплямленых маннай кашаю фалдаў ружавела нясьвежая сарочка, пад якою цягнулася ў міжножжы валасяное пакрыцьцё. Каламутныя, зусім бяз зрэнак,

вочкі ўвесь час за кімсьці сачылі, некага падпільноўвалі, яны ўвесь час круціліся, як маленькія глёбусы мёртвых плянэтаў, на шырокім фактурным тварку, пабітым струпкамі. Але самае агіднае было бачыць не зеленкаватыя галоўкі восьпінак, а вялізны апёк на кароткапалай руцэ. Ад самай далоні й па локаць рука даглядчыцы нагадвала самаробную сялянскую каўбасу, нібыта нехта сквапны напхаў у танюткую плеўку кішкі аднаго сала.

— Хто ня сьпіць? Павярнуцца ўсім на правы бок! Адам Глёбус і Васіль Шыш-Дударга зараз пойдучь стаяць у прыбіральні!

І мы стаялі на скразняку ў дашчанай прыбіральні, каля аднапавярховай раўбіцкай сярэдняй школке. О, гэта ж тыя самыя Раўбічы! Так, тыя самыя, куды наш садок вывозілі на лета. І дзе за тое, што ня сьпіш, мусіў стаяць басанож у прыбіральні. Васілю Шыш-Дударгу пашанцавала — ён падхапіў запаленьне лёгкіх, і яго забралі бацькі. А я застаўся давіцца маннай кашай у Раўбічах, застаўся, каб прачынацца ад слоў даглядчыцы.

— Хто ня сьпіць?

Застаўся, каб хаваць за шчакою варанае сала, бо даглядчыца правярала талеркі.

— Хто ня зьесьць, ня ўстане з-за стала!

І як жа карцела, хай толькі выйдзе ў другі пакой, ускочыць на стол з нагамі, і як потым

не хацелася тлумачыць маці, чаму ад мяне патыхае хлёркай і прыбіральню.

— Хто ня сьпіць?

Я ня сплю. Я позна кладуся, я позна ўстаю, бо люблю начны Менск, пусты й чысты, вымыты й падмецены. Самае вялікае сьмецьце ў горадзе нясе з сабою пасажыра-плынь у час пік. А ўночы яны сьпяць, яны паслухмяныя, іх навучылі зьядаць варанае сала, спаць на правым баку, паважаць выхавацеля, старшыну, старшыню, загадчыка, начальніка й камандзера. А мяне навучылі стаяць у прыбіральні й ня гідзіцца, калі астатніх ванітуе. Мяне навучылі любіць ноч. А гаварыць тое, што думаю, я навучыўся сам, бо заўважыў — можна апавядаць пра самыя вясёлыя рэчы й выклікаць сум, а можна гаварыць пра непатрэбшчыну й будзе цікава слухаць.

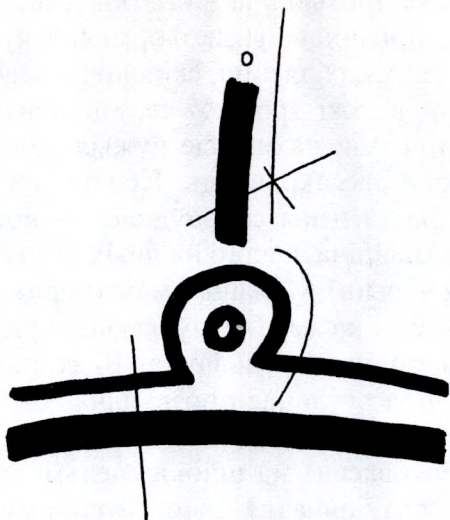
Толькі цяпер гаворка пра іншае пачуцьцё.

Згадалася пра гідкасьць востра й нечакана, калі ўночы праходзіў паўз катэдральны касьцёл, упрыгожаны бел-чырвона-белымі сьцягамі дый харугвамі зь Ісусам ды Божай Маці. У гэтым будынку яшчэ школьнікам я займаўся вольнай барацьбою. Заняткі праходзілі на самым верхнім, дабудаваным паверсе. У майго аднаклясьніка, Барыса, падчас трэніроўкі ад вялікай напругі пачаў вылазіць з рота даўжэзны гліст. Спачатку паказаўся самы кончык. Мы абступілі Барыса, бо ня ўцямілі, што зь ім робіцца. Чаму гэта

ён на карачках папоўз з барцоўскага кіліму? Барыс рукамі выцягнуў белаватага чарвяка й шпурнуў на дашчаную падлогу, побач зь сінім кілімам. Пасьля зьяўленьня гліста народу Барыс саромеўся хадзіць на вольную барацьбу й запісаўся ў сэкцыю боксу. Баксёры трэніраваліся ў тым жа будынку, толькі на першым паверсе.

Можа, таму з усіх чатырох менскіх касьцёлаў ты незалюбіла менавіта катэдральны. У ім яшчэ доўга будзе сьмярдзець спартовым потам...

Ракаў. 7.VII.1992

ТОЛЬКІ НЕ ГАВАРЫ МАЁЙ МАМЕ...

Раман пра здзіўленьне

А-а-а... Ну вядома, пра здзіўленьне, пра сустрэчу зь дзівам, пра шырока раскрыты рот. Слухай.

Ну, што можа здзівіць больш за супадзеньне? Паводле розных тэорыяў верагоднасьці, такога быць ня можа, таму што ня можа быць. А яно ёсьць! Яно, дзіва, існуе.

Вось у самалёце «Менск-Варшава» нахіляюся да сьцюардэсы – стрункай, насаценькай паветранай правадніцы. Я гарнуся, каб пра-

чытаць яе прозьвішча на цэтліку, што цяляпаецца, прышпілены да форменнага штрыфэля. А яна адхіляецца, сьцюардэса ня ведае пра мой кепскі зрок. У яе ўзьніклі іншыя думкі пра мой нахіл, але чужыя думкі я не зьбіраюся расакрэчваць. Кожнаму сваё. А тутака раз, і дзіва сапраўднае: ня кожнаму сваё прозьвішча, а адно на дваіх чужых людзей. Ня верыш? Можаш у майго брата перапытаць, ён таксама бачыў на сьцюардэсавай картцы роднае прозьвішча. Брат нават ёй сказаў, пра агульнае прозьвішча. Дзяўчына заружавела. Люблю, калі дзяўчаты чырванюць. Ружовасьць на шчоках вельмі эратычная праява, пячатка сэксу й сораму, знак узбуджанасьці. Як і драпіны, пакінутыя на дзявочых руках кацінымі кіпцямі, я таксама залічваю да любоўных адзнакаў. У сьцюардэсы былі падрапаныя рукі, і мне зрабілася сумна ад выгляду лілёвых пісягоў і ад успамінаў.

Я згадаў сваю котку, тоўстую кацяру па мянушцы Плюс. Проста, калі яна куплялася за тры рублі на кірмашы, дык была маленечкім чорным кацянём з слаба вызначанымі полавымі прыкметамі. А калі кацянё падрасло, дык аформілася коткаю, а вось мужчынская мянушка засталася. Якая ў рэшце рэшт розьніца? Для мяне як гаспадара аніякай прынцыповасьці няма, ці котка па кілімах ходзіць, ці кот. Гэта для жывёлы была пра-

двызначаная розьніца, і Плюс скокнула з гаўбца на сакавіцкі сьнег, яна паляцела зь пятага паверху ў начную цямрэчу на покліч ката-спакушальніка. Плюс няўдала прызямлілася й зламала заднюю лапу. Дзесяць дзён праляжала мая любая, злосная котачка на кіліме ў перадпакоі і адыйшла. Толькі гладзіць сябе больш нікому ніколі не дазваляла. Плюс зрабілася аскеткаю, і ў значна большай ступені, чым можна падумаць. Бо нашую Плюс мая цешча па жончынаму даручэньню знасіла пад пахаю ў вэтэрынарную лякарню. Там котка пакінула свой нараджальны ворган. Вэтэрынар як бы ўзаконіў бясполавасьць жывёлы. Плюс зрабілася нікагага роду, і вясновае скавытаньне спакушальнікаў болей не кранала яе маленькую драпежную душу.

А вось паводзіны суседзкай кудлатай коткі страшэнна раздражнялі Плюс. І бясполая істота нападала на гаўбцы на чужынку, у неба ляцела поўсьць. Чужынка ўцякала на свой гаўбец, дзерлася па сьцяне й залягала на дзьвюх вярвачках для сушкі бялізны. Котка вісела на вярвачках, пакуль на гаўбец не выходзіў гаспадар і не праганяў Плюс, якая сычэла на вуграватага хлопца, як атрутная зьмяя. Толькі вуграваты сусед не баяўся ні сычэньня, ні ўзьнятай дыбарам поўсьці. Ён спакойненька браў сваю котку на рукі й сыходзіў. Са мною сусед ніколі не вітаўся.

Чаму? Ня ведаю. Праўда, і я зь ім не вітаўся, больш за тое, я рабіў выгляд, што ні яго, ні ягонае кудлатае коткі наогул не існуе ў прыродзе, а таму й праблемаў нуль. Пра чортаў нуль я прыдумаў пазьней, калі Плюс прапала. Я шукаў, шукаў, шукаў. Пад канапамі, за плітою, за ваннаю, на шафах, на буфэце, на калідоры, пад гаўбцом, у сутарэньнях, у суседніх дварах. Клікаў: “Плюс, Плюс, Плюс... Котачка мая... Плюс, Плюс, Плюс...” Нуль. Усе мае, жончыны й доччыны пошукі, сплюсаваныя разам, далі нуль, пусты, як вечнасьць. Плюс прапала назаўсёды. Я ня буду нагаворваць на суседа й ягоную котку, што спакойненька гуляе па маім гаўбцы. Я скажу толькі іншае: амаль паўгода на маіх руках няма лілёвых пісягоў ад каціных кіпцяў, такіх жудасна жывапісных драпінак, якія былі у сьцюардэсы з маім родным прозьвішчам, што паслужліва ўсьміхалася на борце самалёта «Менск-Варшава».

У польскай сталіцы я заўсёды транзытнік, як на станцыях Баранавічы, Ворша й Дно. Таму нічога дзіўнага ў Варшаве ня бачыў, толькі чуў – прыемны жаночы голас у мужчынскай прыбіральні. Я ціхенька выціраў вымытыя рукі папяровым ручніком, калі зпад столі на маё прычасанае цемя паліўся лагодны галасочак з паведамленьнямі, што трэба выбірацца з прыбіральні хутчэй, калі ёсьць жаданьне вылецець у Амстэрдам.

Мільганула думка: прапанаваць вакзальным і паветраным службам рабіць абвесткі мужчынскім голасам, але я адкінуў прапанову разам з пакамечаным папяровым ручніком, бо мужчынскі голас у жаночым ватэрклязэце – яшчэ большая недарэчнасьць.

О, гэтая прырода, зь яе падзелам палоў! О, гэтае паўсюднае штоімгненнае разьдзяленьне на чорнае й белае, на «інь» ды «ян». О, гэты фундамэнтальны выраз: “Пол гэта – лёс!” А я прыхільнік шарага колеру, і мой час паміж папярэднім і наступным, паміж днём і ноччу – час шарай гадзіны, час спакою й цішыні, час сталёвых штандараў і ціхіх размоў. Але жыцьцё не складзеш з ланцуга сутонлівых нірваных імгненьняў. На жаль.

Намеры паспаць у самалёце «Варшава-Амстэрдам» скончыліся знаёмствам з суседам, які таксама спрабаваў заснуць і ня мог. Гэта быў ветлівы амстэрдамец польскага паходжаньня зь беларускім прозьвішчам Сакалоўскі. Ён служыў кансультантам пры міністры ўнутраных спраў Польшчы й дапамагаў у стварэньні на берагах Віслы паўна-вартаснай, узброенай кампутарамі й пісталетамі сацыяльнай паліцыі. Ва ўнутраных дзяржаўных справах я зусім недасьведчаны прафан. Таму гутарка перавялася на пабытовы ўзровень. Што колькі каштуе ў сьлінным Амстэрдаме? Кошты вялікія. Нідэрляндзкі гульдэн роўны зь нямецкаю маркаю. Знаём-

ствы з кансультантамі бяспрэчна каштоўныя. Разьвіталіся мы цёпла, сардэчна, інтэлігентна. Але памылка была зробленая: я не спытаў пра выйсьце з аэрапорту.

Амстэрдамскі аэравакзал досыць вялікі, ну і крамы прывабныя, люстраныя, танныя. Каб выйсьці з аэрапорту, давалося спусьціцца на эскалятары ў пусты, цалкам бязлюдны хол. Ні душы. Ні чэргаў, ні мытнікаў, ні тых, хто чакае, ні тых, хто сустракае. Нікога. Пустэльна. Сьцюдзёны бляск турнікетаў. Гэта насыцярожыла й зьбіла з тропу. Я з братам зрабіў яшчэ адно кола гонару па аэравакзалу, каб потым вярнуцца ў той самы бязлюдны хол і падыйсьці да турнікетаў. У момант з бакавых дзьвярэй выскачыў гнуткі чакалядны мурын, каб ружовымі падушачкамі доўгіх пальцаў выхапіць мой пашпарт і, зірнуўшы ў вочы фотакарткі, праштэмпляваць візу краін БэНіЛюкс. Тое самае адбылося з братавым дакумэнтам, і праз імгненьне мае лёгкія прагна ўцягвалі начное вільготнае паветра Нідэрляндаў.

У гатэль мяне везла, канешне, таксоўка. Можна было на аўтобусе ці электрычцы, што таньней. Але калі ты ў Амстэрдаме й для цябе замоўлены нумар у пяцізоркавым гатэлі «Краснапольскі», дык мусіш ехаць на таксі, бо швэйцар цябе не зразумее, хоць і ўмее вітацца на ўсіх больш-менш вядомых у сьвеце мовах. Дарэчы, калі хочаш ведаць, так-

соўкі лётаюць у Амстэрдаме з хуткасьцю сто дваццаць кілямэтраў у гадзіну. Так што начным незнаёмым горадам я любаваўся праз таксовачнае шкло зусім нядоўга.

Мне больш спадабалася любаватца пляцам Дам праз вакно гатэльнага нумару тры тысячы трыццаць тры. Вакно выходзіла на каралеўскі палац, той самы велічны палац, у якім павінна жыць каралева Нідэрляндаў. Толькі Яе Вялікасьці там не было. І ніводнага разу мне не давялося пабачыць, каб туды заходзіла каранаваная асоба. Зрэшты, на маіх вачах у шыкоўны, з рабрыстым купалам і стрункімі пілястрамі, эўрапейскі палац ніхто не заходзіў. А з надыходам паўночнай золкай цемры на ўсім шматваконным фасадзе загаралася толькі адно вакенца, нехта, пэўна, тоўсты ахоўнік, глядзеў тэлевізар.

Мне ж глядзець, хай сабе й трыццаць тэвэпраграмаў, зусім не захацелася. Які, ё-маё, тэлевізар, калі ты самым натуральным чынам у Амстэрдаме? І можна спакойненька выйсьці на пляц Дам, што азначае не асобаў жаночага лёсу, а дамбы, канструкцыі для затрымкі вады, дзеля засьцярогі мясцовасьці ад затапленьня. А выйшаўшы, можна тут жа пачуць: “Кока, кока, гашыш?!” Амстэрдам – горад вольных, свабодных і не славянскіх нораваў. Хочаш какаін? Купляй, нюхай, кайфуй... Не жадаеш какаіну? Набывай гашыш, купляй анашу, ужывай алькаголь... Можаш

з рук у мурына, на пляцы Дам, не адыходзячы ад гатэля «Краснапольскі», прыдбаць любы (бяз націску) кайф. А калі ты, як я, гідзісься вулічных гандляроў наркотыкамі, дык можаш з пляца Дам павярнуць на вуліцу Дамрак і рушыць у бок чыгуначнага вакзалу. Дамрак будзе зіхцець і пераліваць вітрынны бляск, а ты будзеш спакойна й самаўпэўнена ісьці й думаць: Вось іду па Амстэрдаму, проста, бязмэтна. Дзеля ўласнага лёгкага задавальненьня шпацырую сабе па вуліцы Дамрак. І ўсім прадаўцам кайфу зноў і зноў кажу: “Ноў і ноў”. Мне і так выдатна.

Адно мне яўна назаляла: брудныя гандляры наркотыкамі. Пакуль дайшоў да вакзалу, у мяне ледзь галава не адкруцілася ад бясконцых “не”.

У першы амстэрдамскі вечар мне цалкам хапіла караценькага шпацыру, каб сьмяротна стаміцца і, праглынуўшы гарачую канапку ў «Макдональдзе», вярнуцца ў гатэль і заснуць, каб прысьніць эратычны сон..

Нібыта прыехаў я не ў сталіцу Нідэрляндаў, а ў горад на рэчцы Прыпяці, слынны Мазыр, да сваёй даўно пакінутай жанчыны – Тамары. Яна сустрэла мяне на аўтобусным прыпынку. Стаяла жахлівая сьпёка, і Тамара скардзілася, што доўга чакала й стамілася ад гарачыні, а я чамусьці не захацеў ісьці да яе дамоў, каб у цяньку папалуднаваць, а загадаў цягнуцца на будоўлю, дзе Тамара зрабіла

мазаічнае пано. Мая жанчына мела мастацкую адукацыю й выкладала з каляровых каменьчыкаў постаці будаўнікоў лепшай, сьвятлейшай, справядлівай будучыні. Толькі ў дадатак да самавітай адукацыі Тамара мела наравісты характар і мужчынскую, жывёльную, казіную ўпартасьць. Паказваць пано яна адмовілася. І мы, як бывае ў сьне, вока-мгненна апынуліся ў лесе, дзе не было сьпёкі, а стаяла цяплынь і ціша, і можа было распра-нуцца й пазаймацца тым, чым захпляюцца ён і яна, калі вельмі кахаюць адно аднаго. Тамара ўзьняла спадніцу, легла на падасланы швэ-дар, разьвяла блакітныя сьцёгны й пра-шаптала: “Толькі давай хутчэй, я саромеюся ў лесе”. Мне зусім не спадабалася абразьлівае “хутчэй”, але я ня стаў удакладняць, наколькі моцна маёй жанчыне не падабаецца інтым у лесе. Я ўвайшоў у маленькую мышыную ад-туліну, каб хутчэй забыцца на ўвесь нава-кольны сьвет. І я забыўся. І апынуўся, так бывае ў сьне, у кватэры Тамарыных бацькоў. Я сядзеў на маленькай варэльні й з апэтытам еў дробныя, добра прасмажаныя катлеты. Тамара стаяла ў кутку зь белаю вярэўкаю ў руцэ. На ёй быў адно празрысты халацік, пад якім тырчалі вялікія, поўныя малака грудзі, а там, дзе смочкі дакраналіся да тканіны, распаўзліся дзьве вільготныя пляміны. “Зараз, даем катлеты і нацягну тваю вярэўку для сушкі пляюшак”. Тамара не адказала,

толькі ўздыхнула цяжка, як па нябожчыку, і сыйшла ў пакой да нашай трохтыднёвай дачкі. Дакаўтаўшы катлеты, у дзіцячы пакой прыцягнуўся і я. Тамара карміла Вольгу, а я глядзеў і здзіўляўся – якія вялікія цыцкі парабіліся ў маёй жанчыны. Пакарміўшы, яна пачала спавіваць дзіця, і я спытаў: “Чаму ў нашае Вольгі ўвесь живот выпакцаны зялёнкаю”. “А вось такія мастакі працуюць у мазырскай радзільні, ня могуць акуратна пафарбаваць пуп”. Мы не засьмяяліся. Мы апынуліся ў Менску на Прывакзальным пляцы. Ішоў сьнег. Было дванаццаць гадзінаў ночы. “Мне трэба бегчы, інакш спазьнюся на цягнік”. Я паспрабаваў быў утрымаць Тамару, але марна, яна вырвалася, і хуценька пабегла ў асьнежаную цемрадзь.

А прагнуўся я ў Амстэрдаме, на пляцы Дам, на трэцім паверсе гатэля «Краснапольскі», у мяккім шырокім ложку. Нумар залівала цёплае жаўтаватае сьвятло, якім падсьвечваліся фасады будынкаў, каб начны горад не губляў урачыстасьці. Я сеў на ложку і ўтаропіўся на вялікі шклянны стол, на якім красавалася залацістая лямпа. Стол і лямпа адбіваліся ў насыценным люстэрку й зіхацелі прыцішаным бляскам. Багацьце дадае ўпэўненасьці, але не дае весялосьці. Я маркоціўся, седзячы ў ложку найшыкоўнейшага эўрапейскага гатэля. Над маёй галавою вісела квадратная карціна, вышытая залатымі ніткамі і

ўпрыгожаная штучнымі пярлінкамі. Такі зграбны акуратны жаночы палавічок, выштукаваны ўмелымі рукамі й прымацаваны да сьцяны. Сумна. Я павалокся ў душ і гарачай вадою спрабаваў змыць маркотны настрой, і змыў.

Напіўшыся гарачае кавы, я расштурхаў брата, і мы рушылі ў ранішні Амстэрдам. У ягоня срэбныя туманы, што ўздымаліся над каналамі й плылі праз вузкія вулкі, паўз цагляныя казачныя дамкі, у якіх ужо паадчыняліся крамкі. У адной з крамак прадавалася шэсьцьдзесят тры мільёны скураных вырабаў: пасаў, партманэтак, похваў для акулераў і похваў для ключоў, тэчак, валізаў, чамаданаў і дыпляматаў. Чорных, чырвоных, залацістых, зялёных, брунатных, шарых і папяловых. І усё можна пакратаць, узважыць, памацаць, адчыніць, каб зазірнуць у духмянае скуранае нутро, куды так і хочацца схавачь чароўную скарбонку з дыямэнтамі. І сапраўды, калі ты ў Амстэрдаме, сусьветнай сталіцы дыямэнтаў, дык чаму ж не набыць скураны партфэль? А таму, што ў мяне ёсьць і партфэль і валіза, зробленыя з скуры барсэлёнскага быка, што згінуў на карыдзе. Але гэта ў мяне, а вось у брата не было скураной валізы, і я ўгаварыў выбраць і набыць лепшую з найлепшых.

Мы вярталіся праз туман і імжу, калі нам насустрач выйшла прастытутка ў чорных

ботах на высокіх тонкіх абцасах. Акрамя ботаў на ёй блішчаў скуруны купальнік і сьвяціўся плацінавы парык. Яна паліла цёмную цыгарэтку праз доўгі муштук і відавочна радавалася жыцьцю. Яна ўсьміхнулася й кінула “хэлоў”. Мне зрабілася няёмка за сваю футравую куртку й братава паліто, а яшчэ за шыкоўную валізу, а яшчэ за пудру й танаж, якімі прастытутка пакрыла ня толькі твар, шыю й вушы, а сьцёгны і грудзі. Я паружавеў ад першага блізкага спатканьня зь немаладой амстэрдамскай жанчынай туманых паводзінаў. А потым была разгубленасьць. Нібыта мяне падманулі, замест сапраўднага чалавека паказалі акторку, якая выконвае ролю цацкі.

Толькі ўсё мяняецца, забываецца й згладжваецца вельмі хутка, калі ты ў Амстэрдаме, і навокал усё паўсапраўднае й крывое, як руль у ровара. У Амстэрдаме крывыя вуліцы, нахіленыя дамы, няроўныя фасады, хісткія адлюстраваньні. У Амстэрдаме, як у казцы, няма мяжы між сапраўдным і штучным, сном і рэальнасьцю, падманам і праўдаю. І ты можаш пачуць, як у канале стогне амстэрдамская пачвара-людажэр, які высмактаў кроў з трыццаці шасьці прыгажуняў, і стогн крывасмока цябе ня здзівіць.

Цябе ўразіць літоўскі жабрак у пальчатках з адрэзанымі пальцамі. Ён прынясе ў кавярню цэлую процьму смуроду. Ён сьцягне з

талеркі недаедзены гамбургер і кінецца ўцякаць ад разьёшанага гаспадара. Літовец зьнясе ў ранішні туман ня толькі бадзяжны дух, а і зялёную шапку з вайсковай кукардаю. Спачатку я падумаў, што на ваўнянай шапцы беларускі герб «Пагоня», які носяць міліцыянты, але прыгледзеўся, пазнаў літоўскі, і на сэрцы зрабілася крышачку весялей. Хай сабе злодзей ганьбіць дзябёлую суседку Літву, абы радзімую Беларусь не чапаў бруднымі пальчаткамі. Вось так выяўляецца дробны патрыятызм. Ну й што? У Эўропе ўсё дробнае. Гэта ў Азіі з Амэрыкай усё вялікае. Вялікая нацыя. Вялікая мова. Вялікая будучыня. Для Эўропы празьмерная веліч – ненавісная, а ўсялякія загусьценьні – антыпатычныя. Таму яна ўсё чыста дзеліць, разьнімае, рассмоктвае й памяншае да чалавечых памераў. Пасьля эсэсэраўскіх імпэрскіх маштабаў нармальныя прапорцыі выдаюць за дробнае, за няважнае, за нявартае ўвагі. Але да чалавечага імгненна прывыкаеш, яно ж сваё, роднае, эўрапейскае, забытае, але сваё. І калі ты ў Амстэрдаме, дык выразна разумееш, што ў Расейскай імпэрыі ты працуеш, а ў Эўропе жывеш, бо нарадзіўся беларусам.

Вядома, у Амстэрдаме шмат амэрыканскага, шмат азіяцкага, але яно падпарадкавана эўрапейскім законам, яно пасечана і ўстаўлена ў невялікую раму. На галяндзкай зямлі не збудуеш хмарачос.

Калі ты ведаеш Менск лепей за астатнія гарады сьвету, дык я скажу так: Амстэрдам падобны да Траецкага Прадмесьця. А розьніца толькі ў тым, што калі ты набудзеш дыямэнт у Траецкім Прадмесьці, дык не атрымаеш ніякага дакумэнта. На прас, на вэнтылятар, на магнітафон і на электрычную брытву выдадуць пашпарт, а на дыямэнт – толькі чэк. І калі па вяртаньні з Галяндыі я зайшоў у «Антыкварную лаўку», што на вуліцы Максіма Багдановіча, я спытаў, ці сапраўдныя на вітрыне дыямэнты, а гандлярка сказала, што, вядома, сапраўдныя, а я запытаўся, ці ёсьць на камяні дакумэнты, а гандлярка азьлілася й сказала, што яна ні разу ў жыцьці ня бачыла, каб да каштоўных камянёў прыкладаўся нейкі там пашпарт. Тады я сказаў у атынкаваны танажам і пудраю твар, што яна, у такім разе, ніколі ў жыцьці ня бачыла сапраўдныя каштоўнасьці. Ня верыш? Можаш спытацца ў майго брата, я ніколі ня хлушу. Думаю, што й гандлярка з Траецкага Прадмесьця не падманвала, яна сапраўды ведаць ня ведала пра пашпарты на дыямэнты.

Зрэшты, я й сам быў у музэі дыямэнтаў толькі адзін раз, але гэта зусім не азначае, што не хачу туды трапіць паўторна. Тое-сёе ў дыямэнтавым бляску для мяне засталася таямніцаю і пасья наведаньня музэя, бо кола ведаў павялічылася й адпаведна ўзрасла

колькасьць кропак судакрананьня зь невядомым. Празь невядомае, дарэчы, лягчэй прабірацца з павадыром. Быў у Амстэрдаме ў мяне павадыр-экскурсавод-перакладчык-армянін-таўстун-пустаслоў-Анд- ранік. Ён нагаварыў цэлую гурбу рознае лухты, вычитанай у таных геаграфічных даведніках. Зь яго сыпаліся лічбы й назовы, як соль зь дзіравага меха. Ён выціраў сіні нос бруднай хустачкай і скардзіўся на падатковую інспэкцыю, якая можа арыштаваць грамадзяніна Нідэрляндаў нават на аўстралійскім пляжы, і той не пасьпее схаваць дакумэнты. Андранік вельмі хутка надакучыў, але давалося трываць, грошы ж заплочаны.

Нарэшце армянін прывёз мяне з братам у музэй дьямэнтаў. Калі ты думаеш: там палац у сто дзьвярэй, дык памыляеся. Чатыры чатырохпавярховыя дамкі, але ў гэтых дамках на дьямэнты я нагледзеўся.

І куды толькі глядзяць розныя рабаўнікі? Праўда, Андранік раскажаў нам пра аднаго амстэрдамскага злодзея. Той, апрабаваўшы краму, трапіў на мушку паліцыянткі, але не разгубіўся, забраў зброю й навешаў паліцыянтцы кухталёў, забіваць ня стаў, адно памясіў кулакамі, дзеля навукі. Пасьля сеў у машыну і ўцякаў, але яго злавілі і, дзеля навукі ўсім астатнім непаслухмяным крымінальнікам, увагналі ў сьмяротнае цела васьмнаццаць куляў. Журналісты паспраба-

валі разгарнуць кампанію пра парушэньне
правоў чалавека, але з такіх памкненьняў
нідзе нічога не выгарае. У апавяданьні ар-
мяніна мяне здзівіла ня колькасьць куляў у
рабаўніковым целе, а пазыцыя апавядальні-
ка. Андранік заўсёды заставаўся на баку дэ-
макратычнага друку. Напэўна ўсе наро-
джаныя на берагах СССР ня любяць міліцы-
янтаў, паліцыянтаў, цэнтурьёнаў і ніколі не
займаюць іх бок, нават у тых выпадках, калі
паліцыянт – жанчына. І яно мне зразумела. А
паглядзеў бы я на таго ж армяніна, калі б ён
меў уласны музэй дьямэнтаў. Які б бок ён
займаў?.. Вось і я пра тое думаў, заходзячы ў
музэй.

На першым паверсе стаяў станок па апра-
цоўцы каштоўных камянёў узору сямнацца-
тага стагодзьдзя. Высокі лысаваты бляндын
з марскімі галяндзкімі вачыма сказаў, што
станок каштуе столькі, колькі машына «фэ-
рары» апошняй мадэлі. Я ня ведаю, колькі
каштуе «фэрары», але, думаю, шмат, калі
гэтым хочуць здзівіць наведніка музэя
каштоўнасьцяў. Станок быў відавочна стары
й цёмны, як лёс прыгоннага беларуса. А вы-
глядаў ён, як непрыстасаваная да жыцьця ў
цывілізаваным сьвеце пачварная жывёліна.
Станок мяне крануў. На гэта й быў тонкі
галяндзкі разьлік, я паверыў у сапраўднасьць
убачанага. Побач з старажытным станком
гулі восем сучасных, за адным зь якіх сядзеў

зусім сівы майстар і апрацоўваў камень. Сучасныя станкі ніякай эстэтычнай каштоўнасці не ўяўлялі, таму вельмі хутка я апы- нуўся на другім паверсе, за доўгім шкляным сталом з празрыстымі кубачкамі ласкава прапанаванай гарбаты. Сьветлавокі амстэрдамец маляваў на вялікім белым аркушы розныя формы дыямэнтаў, а потым даставаў з скрыначкі капэрты, а з блакітных капэртаў выкочваў дыямэнты й раскладаў іх пінцэтам на малюнках. На тупаватае пытаньне “А колькі каштуе самы вялікі, самы блакітны, самы чысты дыямэнт з тых, што ляжаць на аркушы?” я пачуў даволі важкую лічбу – дваццаць пяць тысячаў гульдэнаў. Праўда, ня самы найлепшы, а зусім жоўты камень, каштаваў яшчэ на пяць тысячаў даражэй. Я склаў у думках кошты раскладзеных на сталі каменьчыкаў, і атрымалася чвэрць мільёна ў гульдэнах, а ў беларускіх рублях яшчэ ў сем тысячаў разоў болей. За жыцьцё не патраціш, калі ня будзеш таўчы ў ступе й сыпаць вострыя аскепкі ў стравы ворагаў.

Жаданьня схапіць камяні і ўцячы не ўзьнікала. Розум вельмі ясна падказваў: схапіць можна, уцячы нельга. Пэўна адсюль і прарасло памкненьне пагаварыць пра набыцьцё каменя. Крыў Бог, я не пачаў з прапановы – давайце я набуду жоўты дыямэнт. Я ціхенька, па-жыдоўску спытаў: “А хто на-

бывае такія каштоўныя й дарагія камяні?”
“Японцы!” Можна было й здагадацца.

У Амстэрдаме куды ні пойдзеш, паўсюль японцы. У іх маленькія выспы, мала месца і няма дзе захоўваць грошы, а тут раз і мільён гульдэнаў у адной скураной пудэлцы. Кампактна, па-японску і па-нідэрляндзку, дарэчы. У нідэрляндцаў і японцаў ёсць агульны вораг – мора, і яны стагодзьдзе за стагодзьдзе змагаюцца зь ім. На першы погляд, у беларусаў ні зь японцамі, ні зь нідэрляндцамі ніякіх агульных рысаў няма, бо ў нас няма мора. Але, калі прыгледзецца, дык і ўбачыш. І японцы, і нідэрляндцы, і беларусы занепакоеныя станам, статусам, чысьцінёю роднай мовы, якую ўвесь час трэба ахоўваць ад хваляў суседніх моўных стыхіяў. У названых народаў нацыянальнае пытаньне абавязкова ўвязваецца з станам мовы. Таму і армяне і гэбрэі, якія пасяліліся ў Амстэрдаме, першае, што робяць пры сустрэчы з былымі суайчыннікамі, гэта заводзяць гутарку пра складанасьці ў вывучэньні тамтэйшых словаў, і пра ўласныя поспехі ў гэтай нялёгкай справе. Не раўнуючы менскія армяне й гэбрэі, што спрабуюць вучыць беларускую мову, якая ўпарціца, не даецца, трансфармуецца з адной граматыкі ў другую. І як яе такую неакрэсьленую вывучыш? А так як і японскую зь нідэрляндзкай, паціху-патроху. Эскурсавод Андранік, да прыкладу, склаў нідэр-

ляндзка-армянскі слоўнік і атрымаў званьне доктара, пра што паведамляў усім па тры разы, нават у музэі дьямэнтаў уставиў некалькі сказаў пра слоўнік. А пакуль ён пахваляўся слоўнікам, я сасьпеў, каб набыць дьямэнт.

Сапраўды, калі я ў Амстэрдаме – сталіцы дьямэнтаў, калі столькі ведаю пра камяні, калі... Толькі, я цябе папярэджаваю, не гавары пра гэта маёй маме. Прыйдзе час, і я сам усё раскажу.

“Я хацеў бы набыць два дьямэнты на тры тысячы гульдэнаў!” – сказаў я гандляру з марскімі вочкамі. Ён узрадаваўся. А вось Анранік папярхнуўся гарбатаю. “Ты што, сапраўды будзеш купляць дьямэнты на тры тысячы?” “А чаму б і не? Я ж у Амстэрдаме, у сталіцы каштоўных камянёў”. Вядома, можаш не паверыць, што так проста вырашаецца набыцьце дьямэнтаў. Можаш засумнявацца. Тады спытай у майго брата, які адразу прыняў прапанову, без усялякіх ваганьняў. Сапраўды, нашто тут вагацца, калі на белым аркушы паклалі два ясныя дьямэнты. Застаецца толькі дастаць грошы. Але ў Нідэрляндах прынята патаргавацца. “Таргуйцеся!” – засіпеў армянін і так выразна вырачыўся, што ў мяне мову адняло. Ну як я буду таргавацца? А галяндзец нахвальваў камяні. Яны й чыстыя, яны й іскрыстыя й каштуюць зусім танна, усяго толькі тры тысячы і васемсот

гульдэнаў, і залатыя пярсьцёнкі дадаюцца бясплатна. Ёсьць, ёсьць у Амстэрдаме крама, дзе золата даюць бясплатна! Нездарма Галляндзя з сваім багацьцем была ў эўрапейцаў правобразам раю зямнога. Золата бясплатна! Ня можа быць? Можа! “І яшчэ, калі вы вернецесья ў музэй дьямэнтаў, дык заўсёды можаце вярнуць камень, ці здаць, даплаціўшы, атрымаць лепшы, бо ўкладаньне грошай у дьямэнты ёсьць адна з найлепшых формаў інвэставанья”.

– Я, вядома, ня супраць такіх інвэстыцыяў, нават за, але ў мяне толькі тры тысячы і ні цэнта болей. А яшчэ я хацеў бы, каб дьямэнтны замацавалі не ў жаночыя пярсьцёнкі, а ў гузікі, якія можна прышыць на ўрачыстую кашулю.

Амстэрдамец саступіў васемсот гульдэнаў і замовіў залатую аправу ў выглядзе круглых гузікаў. Беларус не саступіў бы столькі, бо яшчэ ня ведае, як будаваць гандлёвыя пасткі, а галляндзец ведае. Ён ня проста прадаў дьямэнтны, а прадаў іх на экспарт, а таму й дзешавей, бо падаткі меншыя.

Праўда, давялося пасылаць з гатэля ксэракопіі білетаў «Амстэрдам-Менск» і плаціць за паслугу два гульдэны, ну ды Бог зь імі, бо гузікі з дьямэнтамі ляжалі ў нашых кішэнях. І можна было лічыць, што ўсе справы зробленыя, бо грошы сплылі. А няма грошай, і праблемаў няма.

Ідзеш сабе па вуліцы Молен, і ўсё табе – нішто. І хай розныя мурыны прапаноўваюць какаін і крычаць: “Італьяно кока!” А пачуўшы “ноў”, кінуць услед “албано”. Яны, наіўныя, думаюць, што абразілі, абазваўшы албанцам. Ці ня дзіўна, нэгар зьневажае славянiна, называючы албанцам. Ды хоць жыдам ці латышом называй, не пакрыўджуся. Я – беларус і маю трывалы імунітэт да нацыянальных зьнявагаў. І калі заклікальнік на ганку стрыптыз-тэатру закрычаў: “Рускі! Горпчофф! Епля! Пэрэстроіка!”, – я засьмяяўся і падумаў: праз тыдзень-другі гэты сыты заклікальнік пачне крычаць да беларусаў: “Рускі! Ельцын! Чэчня! Біг банан! Захоці-і!”

У Амстэрдаме зь мяне вельмі хутка выцяклі нацыяналістычныя, панславянскія і расісцкія настроі. Не скажу, што ў Менску я зацяты расіст. Зусім не. Але, каб ня быць расістам, трэба хоць бы зрэдзь часу сутыкацца з прадстаўнікамі іншых расаў. А то раз на год праедзеш з нэграм у трамваі, вось і ўсе міжрасавыя адносіны. А ў Амстэрдаме зусім ня так, бо на кожным другім кроку, у кожнай другой вітрыне пабачыш іншую ад сябе расу.

У сталіцы Нідэрляндаў ёсьць цэлы раён, дзе ў шкляных вітрынах выстаўляюцца жанчыны. Яны сядзяць на тонканогіх крэслах, яны стаяць на высокіх абцасах, яны прытанцоўваюць і аблізваюць языком паўадкрытыя

вусны, яны падміргваюць і заклікаюць зай-
мацца просьценькім задавальненьнем. Ві-
трыны асьвятляюцца чырвонымі й фія-
летавамі лямпамі. Таму раён называецца
«Квартал чырвоных ліхтароў». Таму белая
бялізна там выглядае як смарагдавая. Таму
на целе не відаць ні сінякоў, ні драпінаў, ні
кровападцёкаў. Усё нерэальнае, як у тэатры,
як на тэлеэкране, як у пекле. І можна гадзі-
намі хадзіць па вузкіх вулках паўз каналы й
разглядаць жанчын. І кожны наступны
ліхтар будзе здавацца прывабнейшым. А
калі наважысься спыніцца на якой з жанчын,
дык не пасьпееш і вокам міргнуць, як цябе
апярэдзіць які-небудзь спрытны мурын. Але
ён ня выкліча хвалі расісцкіх перажывань-
няў, бо кожная трэцяя прастытутка ў амстэр-
дамскіх вітрынах належыць да жоўтай расы,
а кожная другая – да чорнай. Таму ты пой-
дзеш далей і панясеш сваё гарачае, па-юначы
моцнае хваляваньне ад вітрыны да вітрыны,
ажно пакуль не спахопісься й не зірнеш на
гадзіннік і ня ўбачыш, што распачаліся
новыя суткі, і варта спыняцца на любой жан-
чыне, або вяртацца ў гатэль «Краснапо-
льскі». А каб здзіўляць паказкамі сяброў, ты
выбераш мажную, на сем пудоў нэгрыцянку.
Яна пагодзіцца маркітавацца за дваццаць
пяць гульдэнаў і завядзе цябе ў маленечкі
пакойчык з ложкам, за якім на ўсю сьцяну
будзе глыбока цямець люстэрка. Цябе

зздзіваць жалезныя скрыні з навяснымі замкамі, там, пэўна ж, пахаваныя каштоўныя рэчы цёмнакрылых начных матылёў. Ты аддасі ружовую грашовую паперку й скінеш нагавіцы з майткамі. Ты ня будзеш гаварыць. Нашто? Ты падыйдзеш да рукамыніка, паслухаўшыся запрашальнага жэсту мажнай нэгрыцянкi. Яна памые твой прыўзьняты чэлес цёплай вадой, абатрэ яго папяровай сурвэткаю й нацягне кандом. На імгненьне ты адчуеш халодны водар адэкалёну, табе здасца, што навокал цырульня, у якой перагарэла верхняе сьвятло. Такая будзе будзённасьць, што нават ня зздзіваць паводзіны цёплай мурынкі, якая ляжа на сьпіну, распахне сьцёгны, але ня скіне стракатыя пантофлі. Вядома, у Амстэрдаме чыстыя вуліцы, таму можна класьціся ў ложак, не скідаючы пантофляў. Паразважаўшы, я, праўда, ня стаў абувацца і лёг на мурынку без чаравікаў. У цёмным люстэрку адбіваліся: праадэкалёнены пакой, шырокі ложак, засланы цёмнай посьцілкаю, шурпатая падушка, гарачая жанчына і цямрэча, у якой я, сьветлы й чысты, торгаўся, рухаўся, варушыўся, зьнішчаючы расавую цнатлівасьць. Раней ніколі не даводзілася маркітавацца з нэгрыцянкамі. І калі па вяртаньні ў Менск адна ружовашчокая бляндыначка сказала мне, што ў нэгрыцянак благія фігуры: шырокія плечы й вузкія сьцёгны з маленькімі сухава-

тымі клубамі, дык я шчыра прызнаўся, што й такая фігура прыдатная для сэксу наогул і мінэту ў прыватнасьці. Бляндыначка сказала: “Фу-у-у... І ўсё адно я не люблю нэгрыцынак”. А я паспачуваў ёй, бо яна ня знішчыла ў сабе расізм, ясная справа – не было магчымасьці пераштурхнуцца з мурынам. А я вось выціснуў у мурынскую, чарнаскурую похву порцыю сьветлага славянскага насеньня, і супакоіўся.

Пакуль я апранаўся, прастытутка зусім бессаромна набрала ў місу вады, падмылася, а потым гучна й дзынкна памачылася. Калі яна апаласквала ў чарупіне місу, у цемры ярка сьвяцілася яе ўсьмешка, поўная вялікіх зубоў.

Дарэчы, я заўважыў, калі выходзіш ад прастытуткі, дык вельмі рэзка паляпшаецца настрой. Выйшаў, забыў былое, уздыхнуў на поўныя грудзі нідэрляндзкага паветра, закінуў галаву, зірнуў у чорнае неба, і настрой паляпшаецца ў сто адзінаццаць і адну дзясятую разоў, і хочацца засьпяваць песьню: “Гары яно гарам, такое каханьне!” Але крычаць я ня стаў. У Амстэрдаме вар’ятаў і так хапае. Я ціха пайшоў на начоўку ў свой «Краспольскі».

Не пасьпеў я зайсьці ў нумар і запарыць кубачак гарбаты, як начную цішу падзёрла на шматкі аўтаматычная чарга стрэлаў. Я адчыніў вакно й высунуўся. Усё ж Амстэр-

дам, а не Тбілісі ці Грозны, і можна высоў-
вацца з вакна, пачуўшы аўтаматны трэск.
“Можа, нейкі рабаўнік зноў забраў у паліцы-
янткі зброю, і помсьлівыя калегі ўганяюць у
рабаўнікова цела сьмертаносны сьвінец?” І
тут у чарноцьце ўварвалася імклівая зьнічка
пэтарды, якая заскакала па пляцы, зазіхцела,
растрасаючы бліскавічныя пырскі, закруці-
лася й сыпнула ў неба аўтаматную чаргу.
“Ясна, нэгры балдзеюць!” Чаму падумалася
на мурынаў, ня ведаю. Але падумалася, і я
злавіў сябе на такой думцы якраз тады, калі
з-за фаласападобнага манумэнта выскачыў
лысы вар’ят і трасучы над галавою кулакамі,
паскакаў у завулак. Вось быў і доказ: вар’я-
таў і крыкуноў у краінах БЭНіЛюкс хапае
безь мяне. І добра, бо менавіта вар’яты скла-
даюць адметнасьць краін.

Ну хіба можна ў Менску ўбачыць чалавека
ў высознай цялесна-ружовай шапцы, пашы-
тай у форме чэлесы? А ў Амстэрдаме – калі
ласка. Ідзе сабе чалавек у белым палатняным
строі, а замест галавы – здаравенны муж-
чынскі ворган з бліскучай галоўкай. А чала-
век ідзе й спакойна размаўляе зь сябрамі,
вельмі цывільнымі спадарамі ў добрых да-
рагіх палітонах. Вось і адметнасьць, вось і
жывы экспанат з музэя эротыкі.

Ёсьць у сталіцы Нідэрляндаў і такая ўста-
нова – музэй сэксу. Зрэшты, ён расчараваў.
Чакалася большага, думаў, пабачу каштоў-

ныя творы мастацтва на зададзеную тэму, а сутыкнуўся з кепска зробленымі муляжамі. Ну хіба можа ўразіць плястмасавая дупа, якая вісіць на сьцяне й імітуе гук выпушчэньня газаў? Ці каго здзівіць гадкі манэкен стайрой прастытуткі, які выскачыць на цябе зь цёмнага кутка? Вялікія, блага зробленыя цацкі, і больш нічога. Чым уразіць чучала Мэрылін Манро, што прыціскае да сьцёгнаў падхоплены ветрам прыпол; ці пудзіла Маты Хары ў час расстрэлу; ці ўкленчаная мінэтчыца з плястмасавым чэлесам каля плястмасавых вуснаў? Парад разбэшчаных лялек. Збор пратэстаў. А вось на глядачоў цікава глянуць, асабліва ў залях з фотакарткамі, якія рабіліся аматарамі эротыкі выключна дзеля заробку. Амаль усе глядачы інстынктыўна папраўляюць рукамі свае полавыя органы, прыкладна так, як дэпутаты папраўляюць гальштукі перад выхадам на трыбуну. Ну, калі ты ў Амстэрдаме, дык можна й паправіць напяты чэлес. Нашто трываць? Нашто каб муляла? Нашто рабіць выгляд, што ў цябе няма органа, калі орган ёсьць? А так адварнуўся, паправіў, уздыхнуў і выйшаў з музэя эротыкі, хаваючы ў кішэню калоду парнаграфічных картаў.

А далей пашыбаваў у які-небудзь зацішны рэстаранчык-кабачок на два столікі, шэсьць месцаў. А там замовіў порцыю смажанай камбалы. І рудабровы кухар-гаспадар падс-

мажыць рыбіну найлепшым чынам і ўсьміхнецца, а ты пабачыш шырозы сьвішч паміж пярэднімі верхнімі зубамі. Такі шырокі, што празь яго можа праплысьці ня толькі камбала, але й каравэла, а за ёй і ўся гішпанская армада, якую так люта ненавідзяць галяндцы. О, гэтая сьвятая вайна за незалежнасьць! О, гэтая праклятая Богам каляніяльная вайна! Гішпанцы захапілі Амстэрдам і амаль усё шаснаццатае стагодзьдзе рабавалі і ўціскалі вась такіх рудабровых прадаўцоў камбалы. Але сьвет плыве, сьвет мяняецца. Імпэрыі руйнуюцца. Пясок сочыцца праз пальцы. Вада точыць камень. Нідэрляндзкія партызаны – гэзы – вызвалілі родны Амстэрдам ад гішпанскае навалы і вярнуліся ў свае крамкі гандляваць смажанай рыбаю. І калі сумна, а ты ў Галяндзі, дык пашукай у дамках, падобных да кухонных буфэтаў, маленькую рэстарачыю, зьеш сакаўны кавалак залатой камбалы, і стане ўтульней у гэтым сьвеце. Пад’еўшы, яно заўсёды спакайней.

Можна зноў прагуляцца вакол каралеўскага палаца, у які так і не завітала каралева. Яна любіць жыць у нейкай Гаазе. Вокны палаца цёмныя, як люстэркі за ложкамі прастытутак. Усё ж нельга надоўга пакідаць каралеўскія палацы.

Хай даруе Яе Каралеўская Вялікасьць усіх Нідэрляндаў, але *трэба дома бываць часьцей, трэба дома бываць ня госьцем, каб ня страціць*

павагу й любоў уласнага народу. Вось такое нахабнае пажаданьне выказалася нідэрляндзкай каралеве ў музэі мадам Цюсо. Ясна, калі ты ў музэі спадарыні Цюсо, дык каралева не сапраўдная, а цацачная. Ну й што?

Я й сам ведаю, што лепей было пайсьці ў дом-музэй найвялікшага з галяндзкіх жывапісцаў, чым да Цюсо. Але дом Рэмбранта, як высветлілася, адчыняюць толькі ў нядзелю. Пацалуй прабой і кіруй дамоў. Але ты далёка ад Менску, ты ў Амстэрдаме, ідзеш на пляц Дам і цябе ветліва запрашаюць у музэй бабулі Цюсо. Ідзеш.

“Русіш?” І атрымліваеш паперку з тэкстам, якую чытаеш у хуткасным ліфце, які імчыць на самы верх вялізнага будынка. Зь ліфта накіроўваеся ў цёмны, кепска асьветлены пакой. І тут успыхваюць пражэктары, у конусах промняў на цябе насоўваецца са столі вялікая чатырохмэтровая фігура Клааса Янсзоона, які нагадвае Якуба Коласа з аднайменнага менскага пляца, пераапанутага ў строй залатога для Галяндыі сямнаццаціга стагодзьдзя. Амстэрдамскі калос пачынае расказваць пра васьмідзсяцігадовую вайну за незалежнасьць. Леваруч ад яго высвеціцца дыярама бітвы. Сапраўдная гармата стрэліць сапраўдным колцам дыму, якое паляціць над табою нібыта ядро. А ты ўспомніш бронзавага партызана Дзеда Талаша з унукам, які цягне скрыню з патронамі.

Раней у праекце недалёка ад скрыні з патронамі каля коласаўскага чаравіка ляжаў вялізны капялюш, але бронза – рэч каштоўная, вырашылі эканоміць і не адліваць капялюш. Народны пясняр цяпер сядзіць на пляцы без галаўнога ўбору. А ягоны стрыечны брат Клаас хоць і ў памяшканьні, але пры капелюшы. Вядома, Клаас у Амстэрдаме, а Колас у Менску, і хай яны абодва калосы, але Бог ня роўна дзеліць.

Кожная няроўнасьць вельмі добра вымаляўваецца на геаграфічных мапах. Вось у музэі Цюсо ёсьць мапа Нідэрляндаў, падзеленая на правінцыі: Гелдэрлянд, Утрэхт, Паўночная Галяндыя, Галяндыя, Паўднёвая Галяндыя, Зэляндыя... І правільна, дарэчы, зрабіла, што падзялілася, што не йснуе адзінага й непадзельнага саюзу, няма адзінай партыі, якая са зброяю ў руках будзе змагацца за нейкае ўяўнае адзінства. Саюзу няма, а Нідэрлянды ёсьць, як і краіны БэНіЛюкс ёсьць, як ёсьць і дабраахвотна аб'яднаная Эўропа.

І хай працянуць мяне дробныя беларускія нацыяналісты, але ня бачу нічога кепскага ў палескім культурным сэпаратызме. Хай акрэсьліваюцца, хай вылучаюцца, хай Пінскі раён стане Палескім раёнам. Хай зьмяняюцца межы вобласьцяў Рэспублікі Беларусь. Хай усё дзеліцца й множыцца, асабіста я за жывы й мірны працэс зьмены межаў, бо

ніколі не ўціскаў геапалітычнае паняццё сваёй Беларусі й Радзімы ў рамкі, акрэсленыя Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікай ці Рэспублікай Беларусь. Мяжа – умоўнасьць, а зь яе зрабілі паласу сьмерці. Дык хай паадсыхаюць твая рукі, што на геаграфічнай мапе малююць палітычныя межы. Вось так, я ня толькі касмапаліт, а яшчэ й інтэрнацыяналіст, праўда, апрануты ў нацыянальны мундзір.

Аднойчы, мая жанчына Тамара сказала: “Глёбус, ты заўсёды зашпілены на ўсе гузікі”. Вельмі эратычнае назіраньне, праўда? Згадалася цалкам ідыёцкая Тамарына манера падыходзіць і падкрадацца ззаду. Яна любіла падыйсьці крадком на дыбачках і напалохаць: крыкнуць што-небудзь гучнае ў самае вуха, ці пляснуць чым-небудзь, ці яшчэ горш – ударыць. Аднаго разу на маю галаву абрынулася паўлітровая бутэлька. Тамара ўдарыла мяне бутэлкай па цемені. Зразумела, я пакрыўдзіў яе, усе людзі сварацца. Бывае. І мы пасварыліся з-за нейкай там фігні, з-за цюбіка з фарбаю. Рыштаваньні былі вузкія. Тома расклала фарбы на дошках, а я йшоў і наступіў, і зь цюбіка выскачыла ўся сіняя сінеча й паляцела з рыштаваньняў на падлогу. Тамара засталася безь нябеснае фарбы і сказала, што я няўключны і яшчэ нагаварыла рознага бруднага. Мне давялося ўзяць яе за ногі і саштурхнуць з рыштаваньняў. Яна вісе-

ла ўніз галавою на вышыні трэцяга паверху. Унізе была каменная падлога. Твар Тамары зрабіўся бурачковы, але яна не збіралася прасіць прабачэння. І я зразумеў, што можна Тамару забіць, але прабачэння я ўжо не атрымаю ніколі. Я ўсьцягнуў яе на рыштаваньні і пакінуў. Хай сабе робіць копію. Тамара капіявала фрэску «Сустрэча Марыі і Лізаветы». Вельмі кранальны сюжэт. Выгляд цяжарных жанчын зачароўвае. На жываце ў цяжарнай Марыі было маленечкае сонца са знакам Госпада Ісуса Хрыста. На фрэсцы, дарэчы, амаль не было нябеснага колеру. Я сеў у кутку касьцёла, на хорах і думаў пра цяжарную Марыю, пра яе велічны жэст. Рука Марыі была ўзнятая, яна вітала Лізавету. А тым часам узняла сваю мужнюю руку Тамара. Яна шарахнула бутэлькай мне па галаве і ўцякла. Я ня стаў яе даганяць. Падумалася, калі інтымныя ўзаемаадносіны будуць разгортвацца ў ваенным накірунку, адзін з нас загіне. І не было ніякіх перавагаў на маю карысьць. Наадварот, сьвядомасьць замуцілася й мяне званітавала. Страсеньне мазгоў я атрымаў. Страсьці напаяліся, але рэшткі рацыянальнага не далі загінуць ні мне, ні Тамары. Мы памірыліся ў той жа вечар. І расшпілілі ўсе нашы гузікі. Нам было добра. Павер мне.

Мяжы паміж праўдаю й хлусьнёю няма, як паміж вераю й сумневам. Вось ты йдзеш па

музеі бабулі Цюсо, а навокал людзі й лялькі, рэчы й адбіткі ў люстэрках, цені й плямы сьвятла. Вось жанчына падмятае брук, гэта лялька. А вось японец фатаграфуе жанчыну-ляльку, што падмятае брук. А вось мой брат, які назірае, як турыст-японец фатаграфуе ляльку зь венікам. А вось я, той самы Адам Глэбус, які бачыць усю вялікую карціну ў люстэрку. А вось ты, што слухаеш мой раман пра дзіва. А вось і ён, дарагі сябра чытач, які схіліўся над тэкстам. Ці істотная, у такім разе, неадухоўленасьць лялькі, якую зрабілі ў выглядзе падмятальшчыцы па-за-па-за-мінулага стагодзьдзя? Лялька вельмі добра затрымлівае на сабе промні сьвятла. Калі сфатаграфавалі побач зь ёю, дык на картачцы лёгка пераблытаць, дзе жывы чалавек, а дзе рукатворная цацка. Вось так з-за слабой здатнасьці адрозьніваць адно ад другога ты ня можаш выбрацца зь люстраных лябірынтаў. І ты натыкаеся на люстэркі, як экскурсант японец з фотакамераю. Ён усьміхаецца, у яго мэханічная ўсьмешка. Японец так выхаваны: атрымаў удар – усьміхніся, а толькі потым, паправіўшы акуляры, рэагуй – ці то ўдарам ці то прабачэньнямі.

Раптоўны жах, ты робіся сьведкам забойства братаў дэ Вітаў. Адзін зь іх, Ёхан, быў правіцелем Галяндыі на працягу дзевятнаццаці гадоў. Але ягоныя посьпехі выклікалі чорную зайздасьць у колах су-

праціўнікаў, якія здолелі справакаваць на-
тоўп на гвалт і самасуд. Пакутнікаў Ёхана і
Карнэліса ты пабачыш прывязанымі да
бязьлістага дрэва. З разьдзёртых жыватоў
будуць зьвісаць вантробы: сьлізкія, бэзавыя
й гарачыя. Ты жахнешся, падумаеш пра ча-
лавечыя цёплыя кішкі, пра незваротнасьць
учыненага – вантробы сямнаццатага ста-
годзьдзя нельга запіхаць назад, як сёй-той з
філэзафаў меркаваў. Ты адхісьнешся ад пач-
варных лялек і пабачыш шкло, за якім заста-
нецца сцэна гвалту. На шкле варухнецца
адбітак майго брата Міраслава. З-за Міра-
слававага пляча будзе паглядаць белы твар
вучонага гэбрэя.

Лялечны гэбрэй апусьціў вочы, ён ня хоча
глядзець на паталягічную сцэну. Пэўна, так-
сама апускаў веі й вучоны Сьпіноза, калі
забілі ягонага паплечніка Ёхана дэ Віта ў
тысяча шэсьцьсот семдзесят другім годзе.
Пабачыўшы разяўлены жывот сябра, цяжка
адстойваць пастулят, што трэба разглядаць
чалавечыя дзеянні й памкненьні так, як раз-
глядаеш лініі, паверхні й геамэтрычныя
целы. Каб абараніць такую тэзу, трэба
апусьціць вочы, разгарнуць кнігу, дзе замест
закладкі ляжыць найдаражэйшая нідэр-
ляндзкая купюра коштам у тысячу гульдэ-
наў, а на ёй, на глянцавай паверхні тонкімі
лініямі намалёваны твар сумнавокага матэ-
рыяліста Сьпінозы.

Доўгі, сплечены з смарагдавай павуты, твар філэзафа я абмяняю на каштоўную рэч – дьямэнт. І калі, седзячы за сталом у ювэлірнай краме, я буду круціць перад вачыма пярсьцёнак з матавага золата й любавацца колкімі жарынкамі марознага дьямэнтавага бляску, згадаеца сэнтэнцыя Сьпінозы: той, хто ў рэшце рэшт выходзіць у пераможцы, болей ганарыцца тым, што ён нашкодзіў іншаму, чым тым, што прынёс дабро сабе. Ці можна, растрыбушыўшы чалавечае цела, атрымаць задавальненьне? Няўжо натоўп, які зьнявечыў дэ Віта, меў палёжку? Мяркую, меў! Вось у чым жах. Я ціха апускаю вочы, раскрываю нататнік і вялікімі літарамі запісваю: “Вайна – грамадзкая шызафрэнія, сцэльнае вар’яцтва. Вайна – вельмі заразная, інфэкцыйная хвароба. Салёны водар крыві распальвае апэтыт...”

У мяне зьнікае жаданьне хадзіць у пераможцах, а тым больш залічыцца ў ахвяры. Хочацца цішыні, спакою... Рай падобны да бібліятэкі зь ненапісаным каталёгам. Рай падобны да музэя, дзе чалавечае сэрца можа быць гарачым толькі ва ўяўленьні, ну і, вядома, у жывых грудзях.

Ты калі-небудзь дакранаўся да музэйных масянжовых твараў? О, які сьмяротны холад працінае пальцы!

А ў музэі Цюсо я не чапаў лялек. Нашто? Я разглядаў у спэцыяльнай залі анатомію

экспанатаў: вока без павека, галава без вала-соў, ружовыя дзясны са счэпленымі зубамі. Нецікава. Не здзіўляе. “Захапленне механікай засталася для мяне ў дзесяцігадовым узросьце і ў васьмнаццатым стагодзьдзі”, – я так падумаў, абмінаючы фігуру сьмерці з касою.

Зрэшты, канструяваньне – адна з найцікавейшых забавак. І ня буду гэтага адмаўляць.

Я ішоў праз шэрагі лялек, зробленых у выглядзе знакамітасьцяў: Мэрылін Манро – сэкс-сымбаль дваццатага стагодзьдзя, Майкл Джэксан – чалавек-танец, які паспрабаваў зьмяніць расу й разбурыў твар, ператварыўшы ў маску з праваленым носам, Ленін – мумія, пастаўленая вэртыкальна, Гарбачоў – прэзыдэнт СССР, краіны, дзе я нарадзіўся... Чаплін, Нідэрляндзкі кароль на кані, Эйнштэйн, Шварцэнэгер, Мадона – тая, што безь дзіцяці й Лізаветы, Ціна Тэрнэр, Рэмбрант, Вэрмэер, гандлярка, пакупнік, чарга пакупнікоў, ахоўнік з рацыяй і пістале-там... Мы не ў музэі мадам Цюсо, а ў вялікай шматпавярховай краме.

Выход з музэя вядзе ў краму. Трэба, калі ты ў Амстэрдаме, памятаць: “Гандаль – душа Галянды!” І пяць параў шкарпэтак каштуюць таньней, калі іх набыць оптам. Толькі нашто пяць параў аднолькавых шкарпэтак? Ну хіба што падараваць брату, сыну, бацьку, дзядзьку і адну пару пакінуць сабе. Можа так

і трэба абыходзіцца з шкарпэткамі, якія заўсёды губляюцца па адной. Адна ёсьць, а дзе другая? На небе? Там збіраюцца ўсе шкарпэткі, пакрыўджаныя гаспадарамі. Мільёны, мільёны, мільёны аднаасобных сувэрэнных шкарпэтак, чысьценькіх, адпрасаваных, зацыраваных. І столькі ж, калі ня больш, пальчаток. Калі зьнікла твая шкарпэтка, ведай – яна пайшла да тваёй згубленай пальчаткі.

А я з музэя мадам Цюсо выйшаў праз краму на пляц Дам і пайшоў, пайшоў, пайшоў перакусіць у «Макдональд».

Такая лёгкая закуска: бутэрброд з катлетай і запіўка гарбатай. Усе замаўляюць кока-колу, а я гарбату. У чужых гарадах я п'ю выключна гарбатку, каб трымаць страўнік у тонусе. А то набухаеся кавы і захочаш у прыбіральню, а гэтае хаценьне стварае дадатковыя складанасьці. Асабліва калі ты ў амстэрдамскім «Квартале чырвоных ліхтароў», калі з-за шкляных дзьвярэй на цябе пазіраюць зманлівыя вочы прастытутаў, а пругкія языкі млява падрыгваюць паміж растуленых вуснаў, а пальцы прыпускаюць станік, каб на цябе зірнулі насцьцярожаныя музыкі. А ты ўзяў і нажлукціўся кавы, зь яе сікуновагонным эфэктам. І што тады, заходзіць да жанчыны й мачыцца ў рукамынік? Ці ў місу для падмываньня? Ці спытаць, як прайсці ў ватэрклязэт? Ці апрастацца ў амстэрдамскі канал? Усё не пады-

ходзіць. Застаецца адзін варыянт: вярнуцца ў гатэль, вызваліцца, і болей ня піць кавы.

Па дарозе ў «Краснапольскі» можна заскочыць у кавярню пад шыльдай, на якой намаляваная канапля ў выглядзе пальмы, гэта ўмоўны знак, сыгнал: тут можна набыць марыхуану. Зайшоў і прыдбаў. Заплаціў грошы й забраў пакецік з кайфам, і цябе ня схопіць за руку паліцыянт. Вольнаму воля, калі ты ў Амстэрдаме. Хочаш паліць дур? Купляй і куры. Толькі я кінуў паліць. Сабраў волю ў кулак і не куру паўтары гады. А брат паліць. Я старэйшы, ён малодшы, і яму не прыйшоў час кідаць курыва. Таму ён і купіў пакецік анашы, а я толькі стаяў побач. Я прывык. Усе кураць, а я прысутнічаю, усе п'юць віно, ром, віскі, каньяк, самагонку, гарэлку, лікёр і нават каву, а я стаю побач, і мне ня хочацца курыць і піць разам з усімі. Калі страшна закарціць выпіць ці закурыць, дык на адзіноце, гэта як складаць вершы, як пісаць літаратуру, як загахацца. І таму або гэта, або тое. Слушна спадар Гётэ заўважыў: паленьне й творчасць несумяшчальныя рэчы. І як ты іх сумясыш, калі выпаліш цыгарэтку з марыхуанай?

Вось і прыклад... Вярнуліся мы ў гатэль. Я сеў за шклянны стол, запаліў лямпу й пачаў апісваць амстэрдамскія дзівосы. А брат Міраслаў, які любіць пакурыць, дастаў пачак тытуню «Друм», які мае салодкі водар чар-

насьліва, перамяшаў тытунь з накрышанай анашою, якая пахне прахалодным палыном, і зацягнуўся, і запоўніў гатэльны пакой блакітнай смугою. І не пасьпеў я напісаць тры радкі, як мой дарагі брат, выцягнуўшыся, ляжаў на ложку й глядзеў у столь. Якая тут творчасць? Хіба што канцэптуальная, хіба што амэрыканская, як у Кэна Кізі пасья дозы ЛСД. Толькі я – зўрапеец з малой літары, як і трэба па правілах граматыкі. А таму, напісаўшы старонку на цьвярозую галаву, я вярнуўся ў «Квартал чырвоных ліхтароў».

Я доўга блукаў паміж вітрынамі й разглядаў розныя экзатычныя паставы. Мне спадабалася белая жанчына з плацінавымі кудзерамі, з важкім бюстам і з крутымі клубамі. Мне спадабалася жанчына, а да яе заскочыў віхлясты юнак. Усьмешлівая парачка схавалася за бурачковай занавескаю, пакінуўшы мяне любавацца пустым высокім белым крэслам. Давялося пайсьці далей і разглядаць штучны тавар. Запарк у чырвоным, пурпуровым, бэзавым, лілёвым сьвятле. Людзі – жывёлы. Жывёлы – людзі. Усе жанчыны на адзін афраэўраазіяцкі твар. Ні даўжыня ног, ні ўзрост, ні колер вачэй, ні колер скуры, нішто ня мае аніякага значэньня.

Незаўважна для сябе я апынуўся ў нізкім пакойчыку зусім маленечкай мурынкі. Яна ўсьміхалася, яна хіхікала – сьмех пырскаў зь яе, як сок з апэльсына. Яна вельмі спрытна

схавала гульдэны пад коўдру і, скінуўшы майткі, уселася на падушку. Малпаватая ручка ўзяла з паліцы ўпакоўку кандомаў. Мурынка пачала абмахваць твар бліскачай упакоўкаю нібыта вэрам. Боты нэгрыцянка ня зьняла і станік ня скінула. А я ня зьняў кашулю. Прастытутка яўна не зьбіралася мыць мой чэлес. Давялося самому правесьці водную праэдуру. Яна толькі выцерла маё пахавіньне мяккай сурвэткай, якую тут жа скатала ў шарык і шпурнула ў вядро. Усе нэгры народжаныя баскетбалістамі. У вядры было поўна сурвэтачных шарыкаў.

Валасы на мурынскай похве аказаліся пругкія, не раўнуючы капронавыя. Прастытутка апранула мой напята чэлес у тонкую гумку. Нават мінэт рабіўся праз кандом. *“Беражонага Бог беражэ!”* – сказаў пранцуз *Бэранжэ*. Я забаўляўся з нэгрыцянкай, а яна ўсьміхалася, уздыхала й зазірала мне ў вочы. І ўсё ж, за жывасьцю выразна прамацвалася ненатуральнасьць і лялькавацьць. Не я, а француз Лямэтры прыдумаў разглядаць чалавека як мэханізм, як машыну, як рэч. А мне давялося адчуць матэрыяльнасьць гэткае думкі.

Мурынка стаяла на каленях і локцях, калі зь мяне выцякала жаданьне знаходзіцца ў жанчыне, яно выцекла ў гумовы мяшэчак і было загорнута ў папяровую сурвэтку, скатана ў шарык і кунута ў вядро. Маё жаданьне

апісала вельмі прыгожую дугу ў цёмным паветры й трапіла ў лузу са сьмецьцем.

Каму трэба здзейсьненыя жаданьні? Нікому. Вось хацелася нечага да вар'яцтва, да самазабыцьця, да самагабства, да самазнішчэньня, і раптам дасягнулася, зрабілася, здзейснілася запаветнае жаданьне – спустошанасьць, разгубленасьць, расчараваньне. Было й няма. І як сорамна за мізэрнасьць жаданьяў?! Таксама прыкра бывае глядзець тэлевізар, ляжаць і зырыць на ідыётаў з напамаджанымі тварамі і ўстаўнымі думкамі. На інвалідаў глядзець сорамна. Ім трэба спачуваньне й спагада. Згодны. Але назіраць за калекамі не хачу. Лепей заглыбіцца ў сон. “О, каб глядзець сны па замове!” – усклікне ідыёт. Ён жа ня ведае, што гэта будзе ня сон, а пратэз сну, муляж. Ды фіг зь імі. Бог дапаможа ўбогім. А я буду спаць. Гэтак, заплюшчыўшы вочы, патану ў плынях невядомасьці, у хвалях бязьмежнасьці, у дыханьні вечнасьці. Патану і адчую няроўнасьць часовае плыні. Вось адчуваньне, што час марудна паўзе, як сьлімак, а вось ён зусім спыніўся, як сьлімак на попеле, а вось імкліва паляцеў кажаном улукаткі.

Мы – праявы часу, маруднага ці імклівага, рэдзенькага, як крынічная вада, і густога, як наварысты булён зь сьвініны. І якімі ж цацачнымі здаюцца гадзіннікі. Яны ня маюць амаль ніякага дачыненья да сапраўднага,

жывога, плянэтарнага, касьмічнага часу, таксама як лялька ня мае непарыўнай сувязі з правобразам. Час сьціскаецца, загусае, разьвейваецца, скручваецца ў зьмяіныя колцы й працінае прастору войстрым прутком. Ён жывы. Ягоная магутнасьць асабліва моцна праяўляецца ў снах, дзе час уладарыць бязьмежна. У такія сны я правальваюся вокамгненна, лячу ў мігатлівай цішыні, пакуль не прагучыць выбух: і шолахі, шоргаты, шэпты, крыкі, галасы, мэлёдыі запоўняць прастору. Гукавая хваля можа й выкінуць са сну ў рэальнасьць, асабліва калі ператомлены, перасычаны ўражаньнямі, перапоўнены здзіўленьнямі. Як у амстэрдамскім гатэлі «Краснапольскі», напрыклад. Толькі ня трэба нэрвавацца. Бяссоньне ня горшая з хваробаў, і яго можна ператварыць у нірвану, асабліва калі ляжыш у шыкоўным ложку й назіраеш за гульнёю амстэрдамскіх сьветлаценьяў на высознай столі.

Чалавек – назіральнік гульні ценяў і сьвятла. А што яшчэ трэба? Гульня сьветлацeni забавляе. Назіраю. Баўлю час. Жыву. Сапраўднасьць надакучвае. Выратаўвае захапленне друкаванымі тэкстамі.

Лісты Ван Гога. “Мне здаецца, калі я знайду яшчэ аднаго мастака, які захоча распрацоўваць тэму поўдня (а ў нашым варыянце Амстэрдама) і, так як і я, захопіцца працаю і пагодзіцца на жыцьцё манаха, раз у два

тыдні наведеае бардэль, а ў астатнія дні будзе неадрыўна працаваць і не губляць часу ўпустую, тады ўсё складзецца выдатна...”

А ў мяне ўсё й так выдатна, і магу табе паабяцаць: я не адрэжу вуха, як Ван Гог пасьля сваркі з працавітым сябрам Гагенам, які так шчыра запрашаўся на поўдзень Францыі ў Арль.

А я запрашаю ў іншае месца, на поўнач Нідэрляндаў, у цёмную Вэнэцыю, у найвялікшы музей Ван Гога. Пэўна ж, павінна і ў невяліччай Галяндзі быць нешта найвялікшае, хоць бы сховішча з найкаштоўнейшымі палотнамі першага экспрэсіяніста, найбуйнейшага постімпрэсіяніста, які ўзяў рэвалюцэр і застрэліўся ў жытнім полі. Ван Гог прастрэліў уласную скронь. У музеі спадарыні Цюсо постаць Ван Гога самая агідная. Ня можа вялікі мастак усіх часоў і народаў быць ніжэйшы за ідыёта-турыста. Я разумею: вернасьць ідэалам рэалістычнай школы і ўсё астатняе з дакумэнтамі і фотаздымкамі, з выкапаным чэрапам бязь ніжняй сківіцы, з дадзенымі ў мілімэтрах і дэцымэтрах зь мікронамі. Але хіба ня можна паставіць Ван Гога на подыюм? Хто-хто, а дзядзька Вінцэнт таго заслужыў. І справа ня ў кулі, выпушчанай у галаву, і ня ў стрэле, які спудзіў зграю груганой. Ісьціна ў іншым. І ты ня думай, што палотны вар’ята добрыя, бо каштуюць даражэй за золата, і не спадзявай-

ся, што людзі павар'яцелі, калі выкладаюць за вангогаўскія карціны шалёныя грошы. Усё ня так. Таямніца ў фокусе, у аптычным эфэце, у пераламленьні промняў сьвятла, у гульні сьветлаценьяў. Ты йдзеш уздоўж сьценаў, завешаных палотнамі маладога дзядзькі Вінцэнта. Ткач тчэ палатно. Сяляне ядуць бульбу. Жанчына йдзе па восеньскай алеі. А ты йдзеш па музэйнай гладзенькай падлозе. Ідзеш і думаеш. А чаму Ван Гог вялікі? Чаму яму пабудавалі музэй? Ты падыходзіш да палатна з сланечнікамі, да знакамітай карціны, да шэдэўра, да сутнасьці. Табе робіцца добра. Як? Чаму? У якое імгненьне? Ня ўловіш.

Ты згадаеш, як у дзяцінстве засушыў сланечнік, і як сухі сланечнік праз усю зіму пах мёдам. Ён стаў цёмны, скурчаны, касьцяны, але пах мядовым летам, ён захаваў ліпеньскае паветра, ён дыхаў лёгкай сьпёкаю.

Ван Гог застрэліўся летам. І можаш уявіць, як каркалі над ім груганы, як кружлялі, мітусіліся, віравалі ва ўльтрамарынавым густым небе. Ад карканьня, шолаху, ляманту падлаедных птушак можна звар'яцець, як і ад глядзеньня на карціны Вінцэнта Ван Гога. Такі зрух у розуме здарыўся з адным маім аднакурснікам у мастацкай вучэльні.

Ён днямі й начамаі разглядаў альбомы з малюнкамі вялікага экспрэсіяноляга, ён капіяваў вангогаўскія палотны да страты пры-

томнасьці. Ён ездзіў у Эрмітаж і ад раніцы да закрыцця прастойваў перад творамі самазабойцы. І ён стаў Ван Гогам. На яго так і казалі: “Вось пайшоў Ван Гог”. “Дзе там Ван Гог?” “Ты Вінцэнта ня бачыў?” Ён не крыўдаваў, калі называлі Вінцэнтам. Ён успрымаў гэта з удзячнасьцю. А на сваіх накідах, малюнках, эцюдах ён ставіў у кутку вангогаўскі аўтограф. Зьдзіўляў мяне толькі адзін момант: эцюды, малюнкi, накіды былі зусім не падобныя да твораў вялікага экспрэсіяніста. “А яны не павінны паходзіць на кампазыцыі Вінцэнта Ван Гога, – цывроза разважаў аднакурснік, – Ван Гог жыў у дзевятнаццатым стагодзьдзі, а я живу ў дваццатым. І калі б ён жыў цяпер, дык маляваў бы так, як я!” Пярэчаньні ў дадзеным варыянце недарэчныя. Я нават не пытаўся, чаму Ван Гог, жывучы ў нашым стагодзьдзі, не падпісвае свае палотны прозьвішчам Руневiч. На такія патаемныя тэмы з аднакурснікам гаварыў доктар ў псыхіятрычнай лякарні. І ён пераканаў Руневiча не пісаць на малюнках прозьвішча Ван Гога. І Руневiч не пісаў. Ён адно ўсьміхаўся. Ён распаўнеў, шчокі ягоныя заружавелі, голас зрабіўся лагодны. І ніхто ня бачыў ультрамарыну, які загусаў і цягнеў над руневiчавай чорнай кучаравай галавою. А можа ніхто не хацеў гэтага разумець і бачыць?

Тым часам скончыўся наш тэрмін навучаньня. Усе разьехаліся з вучэльні, хто куды.

Усе забыліся пра Вінцэнта Вангогавіча Руневіча. А ён ціхенька ўладкаваўся ў Дзяржаўны Мастацкі музэй простым рабочым – перастаўляць скульптуры і перавешваць творы старых майстроў. Ён ціхенька перастаўляў і перавешваў карціны і таксама ціхенька набыў каля крамы «Філятэліст», што якраз насупраць музэя, маленькі шасьцінабойны пісталет. Вінцэнт Вангогавіч Руневіч-Менскі выехаў за горад на электрычцы, зайшоў у жытняе поле і стрэлам напалохаў груганоў. Вось так. Груганы каркалі й шархацелі ў пачарнелым ультрамарыне. Майго аднакурсніка знайшлі з прастрэленай скроняй. А чалавек, які прадаў шасьцінабойны пісталет, сказаў: “Я й думаць ня думаў пра самазабойства!” Прадавец, вядома, падманваў. Усе гандляры – падманшчыкі.

Любы прадавец какаіну скажа, што ён ня думаў, прадаючы наркотык, што непаўналетні пакупнік будзе той парашок нюхаць. Так мы з табой і паверылі. Набыў наркотык, каб высыпаць ва ўнітаз, каб зьнішчыць зло, каб зрабіць сьвет дабрэйшым, каб запанавалі свабода, роўнасьць і нірвана. А мне, дарэчы, ня трэба наркотык, мне й так добра ляжаць на ложку й глядзець у сьветлую столь і думаць пра Амстэрдам і пра шолах вугальных крылаў, пра малады экспрэсіянізм, пра мадэрн, пра белыя крылы, пра палёт, пра Тамару...

Я пазнаёміўся з Тамарай на бульбяным полі. Не, мы ведалі адно аднаго, але пазнаёміліся, зьбіраючы бульбу. У той верасень мяне залічылі ў інстытут. Як кожны савецкі студэнт, я павінен быў дапамагчы калгаснікам сабраць ураджай. І я прыехаў на вёску. Мяне пасялілі ў старой кабеты разам з разьбяром Віктарам, які зрабіў кішэнны арбалет і ганарыўся ім, і мог паўночы раскажыць, як робяцца арбалеты. Віця быў волатам з выгляду й падлеткам па разумовым разьвіцці, таму зь Віцем было нецікава. Мне хацелася не страляць з арбалету па катах і прабіваць іх наскрозь зробленымі зь цвікоў сталёвымі стрэламі, а жадалася знаёмства зь цёплымі, як коткі, жанчынамі. Менавіта з-за цяпла, з-за холаду, з-за тэмпературнае розьніцы я й пазнаёміўся з Тамарай. Яна сядзела на кукішках і выбірала зь зямлі бульбу. Тамара кідала бульбіны ў вядро. А я стаяў і глядзеў на яе сьпіну ў паласатым швэдры. На Тамары былі швэдар, джынсы й гумовыя боты. У джынсах не было паса. Яны адставалі ад сьпіны. Швэдар крыху задраўся. У Томы была блакітная скура. Значна пазьней яна так і напісала ў лісьце: “Сягонья парэзала пальчык. Высьветлілася, што кроў у мяне чырвоная, як і ва ўсіх, а я была перакананая, што у маіх жылах цячэ блакітная вадкасьць”. Я глядзеў на паласу блакітнае скуры, што сьвятлела паміж цёмна-сінім джутам і шэрай воўнаю.

Пазіраў і думаў: пра знаёмства, пра словы, якія варта сказаць, пра дождж, які пачаў сыпацца на палоску аголенага цела, пра холад і цяпло. Я сказаў глупства: “Давай паднясу вядро да трактара”. Тамара адрэзала: “Ай, ня трэба, я сама”. Мы пазнаёміліся.

У дзяцінстве я прачынаўся рэзка, лёгка і з добрым настроем. У Амстэрдаме я проста выскокваў з сноў, і бег прымаць душ; і шпурляў на падлогу ручнік, і галіўся, і распырскваў адэкалён «Кальвін Кляін», і спускаўся на ліфце зь люстранымі сьценамі ў рэстарачыю зь дзесяцімэтровай стольлю. Такая высьзная столь проста здзіўляе ў лялечнай Галяндзі, дзе ўсё вымяраецца прапорцыямі буфэта. Толькі да большай прасторы прывыкаеш хутчэй, чым да каменнага меху. А сплеченыя з лазы крэслы нагадваюць пра хатнюю варэльную ўтульнасьць. І ты можаш хадзіць па шахматнай падлозе як кароль, і прыносіць на свой стол любую з трохсот трыццаці трохстраў. Асабіста я сьнедаў наступным чынам... Аўсяныя мусьлі зь вяршкамі еліся пасля салаты са сьвежае гародніны, розныя агуркі, памідоры, крышку цыбулі, зусім крышку, каб ня пахнуць. Цыбуля вельмі добра дапаўняла смажаны бэкон з амлетам. Да бэкону варта дадаваць скрылік лімону, выціснуць дзьве-тры кроплі на ружаватае, крышку падсушанае мяса. Я ж не француз, каб запіваць сьняданак шампанскім, таму на-

ліваліся семдзесят грамаў грэйпфрутавага соку. Мне падабаліся стограмовыя гладкасьценныя шклянчкі для соку. Выпіў і наліў яшчэ. Бэкон у галяндцаў чэрстваваты, перасушаны, занадта хрумсткі, а таму піўся грэйпфрутавы сок, а не апэльсынавы, таму і кропля лімоннае кіслаты не зашкодзіць страўленьню, і цыбуля, і гурок. Пасьля бэкону добра пакаштаваць якую-небудзь грунтоўную салату, лепей мясную ці курыную, тунца ці іншую рыбу лепш не чапаць. Рыба кепска паводзіць сябе ў малацэ. Калі ўзяў крабавыя палачкі, дык забудзься пра вяршкі з муслямі. Раніцай я рыбу ня ем. Рыба ня любіць вяршкі. А я люблю. Яшчэ дыня вяршкі ня любіць. Толькі амстэрдамскае дыні я ня бачыў. І таму мой страўнік пазьбегнуў спакусы. Я шкадую страўнік. Раней не шкадаваў, а цяпер шкадую, і каву п'ю толькі на працы.

У Амстэрдаме чорная моцная кава была без патрэбы. І я піў крыштальна-бурштынавую гарбату і еў ківі. Я вельмі зграбна магу абабраць ківі. Беларус добра абірае ківі. Кожны беларусзь дзяцінства прывучаны абіраць бульбу, гэта нацыянальнае, гэта ў крыві, гэта вышэй за асобу. А таму нават тупаватым нажом я зграбна зрэжу варсістую скурку. Галяндцы таксама спрытна распраўляюцца з ківі. У іх таксама абіраньне бульбы – старажытны нацыянальны спорт. І

менавіта ў Амстэрдаме вісіць самая беларуская з усіх сусьветных карцін «Ядакі бульбы» Вінцэнта Станіслававіча Іван Гога. Такая цёмная-цёмная-цёмная карціна. Такая смачная-смачная-смачная пара сыходзіць ад сопкай бульбы. Што можа быць смачнейшае за добра звараную, пасоленую шчопцямі бульбіну? Ну хіба што смарагдавы скрылік ківі з срэбнага двухдзюбага відэльца. Дэсэрт заўсёды выклікаў у маёй душы хвалю лагоды. Пасьля сьняданьня чалавек дабрэйшы ўтрая.

Выгляд старых расеек, што панабіралі па тры бананы кожная, мяне пасьля сьняданьня не раздражняе. Наогул, расейцы ў Амстэрдаме – гэта букет сюрпрызаў. Расейцаў, савеціка, русаў, рускіх відаць здалёк. І не скажу, што вельмі прыемна зь імі сустракацца. Ня ведаю як ім са мною, а мне ня ў кайф. Ну хто гэта на сьняданак з трохсот трыццаці трохстраў выбера тры бананы? Толькі руская жанчына, яе подзьвіг можа паўтарыць украінка. Беларуска ня зможа, два бананы яшчэ сьжак-так зьесьць, а трэці не агорае. А расейкі лёгка зьелі па тры. І ў «Квартале чырвоных ліхтароў» гэтыя дзьве кабеты ў андатравых мужчынскіх шапках-вушанках мяне вельмі здзівілі. Яны хадзілі ўздоўж вітрын з прастытуткамі й гучна абураліся праявамі тамтэйшай этыкі. Яны шпацыравалі й голасна перагаворваліся, а за імі цягнуўся шлейф дур-

нога водару. Ад іх патыхала танным сьмярдзючым мацаваным вінцом. Дзе яны знайшлі пладоваягаднае віно ў Нідэрляндах? Таямніца. Ну хіба з сабою прытарабанілі з роднай тартараніі. Прыцягнулі, нажлукціліся й насьмярдзелі на ўвесь Амстэрдам, на ўсю Галляндую, на ўсе Нідэрлянды надыхалі перагарам, як цмокі Гарынавічы. Толькі рускія могуць напусьціць такога духу. Толькі рускі можа выйсьці ад прастытуткі, а потым вярнуцца й моцна ўзасос пацалавацца, і толькі пасья, адмілаваўшыся, пусьціць сыязу й зашпіліць порткі. Ды Бог зь ёй, зь незашпіленай прарэхаю, абы чалавек быў добры. А рускі трапіўся добры. Ён пачуў наш сьмех і не пакрыўдзіўся. Ён падыйшоў і сказаў майму брату Міраславу: “Рэкамэндую! Выдатная цётка! Проста кляса!” А потым павярнуўся да прастытуткі й паабяцаў, што абавязкова заўтра зойдзе. А як толькі дзявуля прычыніла празрыстыя дзьверы, сказаў, што буйныя грошы лепей прасталыткам не паказваць, а даваць драбязу і за кожную дадатковую паслугу накідваць асобна. Рускі раптам плаксіва скрывіўся й паскардзіўся: “На гэтую суку сплыло сто гульдэнаў!” А за сотню ён намерваўся “атадраць” як мінімум дваіх дэвак. Вось такія добрыя парады даў нам рускамоўны дарадца. Зрэшты, гэта ня самае кепскае, што ён мог зрабіць. Мог пайсьці наймітам у войска й зьнішчаць каўказцаў, а

ён ціха-мірна трахаўся зь белатварай дзяўчынай. Ён мог бы на сто гульдэнаў накупіць патронаў і паслаць іх у горную Ічкерыю. Мог да сотні гульдэнаў дакласьці яшчэ сотню і набыць агнястрэльную зброю, выправіцца ў Грозны й не пабаяцца, што на аднаго забітага чачэнскага баявіка прыпадае сотня забітых рускіх салдацікаў. Але ён так не зрабіў. Ён адно паабяцаў, што заўтра зноўку прыйдзе маркітавацца. І я яму веру. Бо рускіх у «Квартале чырвоных ліхтароў» бадзьецца шмат. Таму запрашальнік са стрып-бару, пабачыўшы славяніна, радуецца й крычыць: “Рускі! Епля! Перэстройка! Горпчофф! Хашыш! Кайф!” І ты праходзіш паўз запрашальніка й ціха гаворыш: “Рускі, рускі!”

Ты йдзеш у чорную ноч Амстэрдама, ты крочыш насустрач невядомым кайфам, і табе да ліхтара, да чырвонага ліхтара ўсе расавыя й нацыянальныя канфлікты. Ты больш ня хочаш ведаць ні пра землятрус у Японіі, ні пра вайну індзейцаў за незалежнасьць у Мэксыцы, ні пра эпідэмію пранцоў у сталіцы роднай Рэспублікі Беларусі. Ты плывеш насустрач жаночкай прывабнасьці. І ўспамінаеш чарнаскурую жанчыну ў высокіх ботах. І хочацца кантрасту, жадаецца зьмены ўсіх каштоўнасьцяў на сто адзін працэнт. Трэба шукаць белую жанчыну. І жаданае знайшлося хутка. Высокі рост. Белыя валасы. Напампаваныя сыліконам цыцкі. Шырокі крыж.

Крутыя клубы. Праўда, кошт запрошваўся адпаведны – шэсьцьдзесят гульдэнаў. За выкананьне жаданьяў неабходна трэсьці машыною. І я заплаціў у вялікім дагледжаным пакоі, які, у адрозьненьне ад мурынскіх апартамэнтаў, не нагадваў вэтэрынарню. Шырокі ложак пакрывала па-афрыканску яркая посьцілка. Яе геамэтрычным арнамэнтам можна было палюбавацца ў цёмна-сінім люстэрку. Сваю скураную куртку я акуратна разьвесіў на плечыках. У таёмнай кішэні маёй італьянскай зімовай марынаркі ляжаў куплёны за паўтары тысячы гульдэнаў залаты гузік з дыямэнтам. І хоць кішэня была прыхаваная і зашпільвалася на мэталёвую маланку, усё адно ледзяны скразьнячок сполаху прайшоўся ўздоўж хрыбетніка.

“Хо-о-оладна! Быр-р-р!” Напудраны нос наблізіўся да мяне й чыркнуў па шчацэ. Я панакідаў апранахі на куртку, нібыта гэта выратоўвала каштоўны гузік. Якога чорта не пакінуў камень у гатэлі? Чаму я не аддаў дыямэнт брату, які пацягнуўся ў шматпавярховую краму выбіраць сабе ў падарунак чарговую кашулю? Становішча малапрыемнае. Выйсьце напрошвалася само сабою – хуценька зраблю заплянаванае й зноў надзену марынарку. Чамусьці такія паводзіны здаліся найразумнейшымі.

Я лёг на посьцілку з афрыканскімі малюнкамі. Лёг на сьпіну. Зрабіў так, каб не заста-

лося варыянтаў, акрамя пазыцыі “конна”. Сапраўды, за выплачаныя гульдэны можна крышку й разнастаіць пачатак.

Кандом шчыльна абхапіў чэлес. У Амстэрдаме ўвесь час мне трапляліся прэзэрватывы малых памераў. Зрэшты, не такіх малых, каб стварыць вялікія праблемы. Проста я ня вельмі люблю сэкс праз гумку, але з прастытуткай раманіца без кандома – тое самае, што адпачываць у халерным бараку. Наступствы непрадказальныя. Таму гумовыя сродкі перасьцярогі ўплываюць толькі на даўжыню акту, без кандома фінал значна бліжэйшы да пачатку.

Ёсьць у мяне яшчэ адно сэксуальнае захапленьне: люблю хутка мяняць пазыцыі. Але, ня ведаючы нідэрляндзкае мовы, рабіць гэта было складана. Толькі, памятаеш, жэст быў раней за слова? І спачатку было ня Божае слова Бог. Спачатку быў Жэст. І Жэст быў у Бога. І Бог быў Жэстам. А потым – было слова, і далей па тэксту...

Абыходзячыся бяз слоў, я гуляў з чужым целам, нібыта зь лялькаю, і, мяняючы пазыцыю, натрапіў рукою на чэлес. Я намацаў пэніс, і нічога дзіўнага ў гэтым не было. Я зусім не здзівіўся, пакуль не ўсьвядоміў, што сьціскаю ў руцэ чужы мужчынскі палавы орган. Знайшоў тое, чаго не шукаў. Атрымаў бясплатны дадатак да аплочанага дзеяньня. Сюрпрыз. Сюрпрыз. Приз сюррэалістыч-

ны. Надрэальны твор. Агаламшальная рэч. Узрушанасьць. Выбух пачуцьцяў.

Вось ён – гермафрадыт, сымбаль і ўвасабленьне Эўропы, яе культуры, яе цывілізава-насьці, пачуцьцёвасьці й рацыянальнага канструяваньня. Невялікі, ледзь узбуджаны чэлес у маёй скамянелай руцэ. Сьвет пера-куліўся, нібыта лебедзь у люстраной вадзе. Так перакульваецца сьвядомасьць, трапляючы зь сьвету рэлігіі ў сьвет эротыкі. Толькі вяртаньне ў зыходны стан вельмі хуткае. Чырвоныя ліхтары адбіваюцца й множацца ў нафтавым тлушчы амстэрдамскіх каналаў. Вечнасьць нязьменная.

Я прымусіў сябе ўявіць: у маёй руцэ заціснуты мой чэлес. Маленькі юначы стручок, якія насіў дваццаць пяць гадоў назад. Нічога страшнага не адбываецца.

Гермафрадыт вельмі спрытна крутнуў клубамі. Маленькі пэніс высьлізнуў зь няспрытнай рукі, а мой чэлес застаўся ў гермафрадыце. Варта захапляцца эратычным майстэрствам Эўропы. Варта вучыцца сэксуальнай разьняволенасьці.

Вялікі жоўты Кітай падзяліў сьвет на “інь” і “ян”, драбок “інь” увайшоў у цела “ян”, а кропля “ян” не размылася ў “інь”. Эўропа раструшчыла ўсе кантрасты, зруйнавала ўсе аўтарытэты з аўтарытарызмамі. На эўрапейскай канапе паўляжыць самавіты гермафрадыт. Ён усміхаецца й напудраным носам

кранае мочку твайго чырвонага вуха. Ён прапануе каханьне, а ў цябе ня хопіць сілы адмовіцца.

Гермафрадыт, вядома, ня краў мой залаты дыямэнтавы гузік.

Я выйшаў у дождж з рашэньнем нікому ніколі не расказваць пра здарэньне. Ідучы ўздоўж канала, я задумаў апісаць кароткі раман з гермафрадытам. Мне рупіла напісаць пра зьдзіўленьне, пра экзатычны сэкс, а не пра смаленьне вепрука ў чужой бацькаўшчыне.

Вось так, у маленькі чырвоны нататнік запісалася наступнае... *Дыямэнт, набыты ў Амстэрдаме, не выклікае сумневу.*

Схаваўшы нататнік, я пайшоў, знайшоў брата, які набыў чарговую кашулю. У кожнага свае прыбамбасы: адзін купляе пяцьдзесят тры пары лякіраваных чаравікаў, а другі ва ўсе свае нагавіцы й кашулі прышывае аднолькавыя гузікі. Кожны забаўляецца як можа. Брат любіць кашулі недарагія, шаранькія, у дробны малюнак, свабодныя й няношаныя. Каб у яго было шмат-шмат гульдэнаў, ён бы праз кожныя паўгадзіны надзяваў новую кашулю. А так ён купляе кашулю толькі раз на два тыдні.

Зь ненадзяванай кашуляю ў кардоннай каробцы мы зайшлі ў італьянскі рэстаранчык, маленечкую піцэрыю. Але печка там стаяла сапраўдная, белая й вялікая. Я любаваўся

печкаю й думаў пра белавалосага гермафрадыта з маленькім дзіцячым чэлесам. Я думаў пра ягонае дзіўна сканструяванае прыродаў цела. А брат Міраслаў тым часам замаўляў вячэру. Сабе ён папрасіў бутэльку чырвонага. Віно прынеслі хутка, і брат піў. А я ўсё ня мог ня думаць пра Эўропу й яе чароўнага прадстаўніка з раёну эратычных ліхтароў. Піцу я зьёў без апэтыту, безь віна, без увагі, абьякава парэзаў нажом і відэльцам перанёс з талеркі ў рот. Зжаваў і не заўважыў, і ўздыхнуў з палёгкай. А брат сказаў, што яшчэ будуць грыбы. Ну й выдатна, маленечкі гаршчэчак з грыбамі – вельмі па-галяндзку, вельмі апэтытна. Толькі ў Шлярафіі, краіне, дзе ўсё для ўсіх было, ёсьць і будзе, атрыманася ня так. Брат замовіў грыбы, а іх падалі разам зь вялізным смажаным кавалкам мяса й залацістай гурбай бульбы-фры. Брат замовіў яшчэ віна і зьёў наступную другую страву. І я зьёў мяса з грыбамі, бульбу ня змог. Мне заўсёды сорамна робіцца за пераяданьне. Дарослы чалавек, ня піў, не курыў і... аб'ёўся. Прыкра, ну крыўдна, ну млосна, але два пальцы ў рот я не засунуў і не званітаваў грыбамі. Я азьліўся на сябе й расказаў брату пра гермафрадыта. А ён не паверыў. Мне мой брат Міраслаў не паверыў. Гэта ж трэба! Каб у мяне быў старэйшы брат, і ён расказаў пра гермафрадыта, я б адразу паверыў. Але ў мяне толькі малодшы брат. І я на

яго пакрыўдзіўся. Я ня стаў настойваць, маўляў – пайшлі, пакажу, пераканаеся. Экзотыка не загана і не вычварэньне. Кожны зарабляе, як хоча. Я пакрыўдзіўся ціха, надзьмуўся, нашаторыўся, зацяўся й схваў крыву ў далёкую патаемную кішэню, туды – да залатога гузіка з дыямэнтам.

Пра крыву можаш спытацца ў брата. Але, я цябе прашу, не хадзі ў бібліятэку да нашай мамы і не распытай пра Амстэрдам. Яна ў Галяндыі ніколі не была.

Я вярнуўся ў гатэль, лёг і глядзеў дваццаты тэлеканал, па якім круглыя суткі круцяцца порна-сюжэты. Усе пары, тройкі, чацьвёркі й гурты маркітаваліся чамусьці пад дзяржаўнымі сьцягамі. Порна-патрыятызм! Я так вызначыў гэты накірунак у тэлемастацтве. Наглядзеўшыся да чорцікаў уваччу, я пастаяў пад душам і вырашыў зноўку прайсьціся па сэксуальным квартале. Дыямэнт я выклаў з патаемнай кішэні й дэманстравыўна паклаў на шклянны стол. Хай крадуць – такі быў настрой – хай задушацца сваімі каштоўнымі камянямі. А я нарадзіўся дзеля лёгкага шпацыру, дзеля зіхеньня й ліючасьці. Я не зьбіраюся быць ахвяраю, я не намерваюся рабіцца героем, паэтам, мастаком, беларусам, мінаком, кліентам, рызыкантам. Я – праява часу. Чалавек – праява часу. Не жыцьцё вымяраецца часам, а час вымяраецца чалавечымі жыцьцямі, пакаленьнямі,

плямёнамі, народамі, нацыямі, культурамі, цывілізацыямі і далей па тэксту... Час не памераеш забойствамі, сьмярцамі й войнамі. Усё, вядома, руйнуецца, рухаецца, цячэ, змяняецца, і нельга два разы ўвайсьці ў адзін і той самы амстэрдамскі канал. А ў адзін і той самы квартал зайсьці лёгка.

Тры гадзіны назад у вузкай вітрыне сябе прапаноўваў гермафрадыт, а цяпер ягонае пачэснае месца займае маленькая азіятка ў жоўтым станіку. Яе востры язык дакранаецца да кончыка ўласнага, пляскатага, малазійскага носу. Такі доўгі-доўгі язык. Азіятка паказвае язык, зубы й маленькую цыцку. Яе складзеная чаўночкам далонь запрашальна чэрпае паветра, перанасычанае водарам сэксуальнасьці. І трэба было пайсьці да маленькай прадстаўніцы вялікай залатой расы, прадстаўніцы магутнай сонечнай імперыі драконаў і ядомых чарвякоў. Варта было паспытаць гладка выгаленую похву, паказаную мне толькі на імгненьне. Але я прайшоў міма. Каб я ўбачыў у знаёмай вітрыне паўмужчынажанчыну, дык можа й трахнуўся б. А кітаянка праляцела, не атрымала ад мяне ні цэнта. Калі першы прэзыдэнт Беларусі лічыць Пэкін вялікай вёскай, дык і мне ня сьлед квапіцца на першую кітайскую похву, нават калі яе чысьцютка пагалілі.

Усё цячэ й мяняецца, асабліва хутка змяняецца настрой. Быў кепскі, а стаў добры й

вясёлы. І я засунуў рукі ў кішэні, усім усьміхаюся, падміргваю, паказваю язык, фігі й сярэдні палец правай рукі. “Дзявулі, няма праблемаў!” Мяне не раздражняе ліпучае прыставаньне гандляроў какаінам, мяне забяўляе настойлівасьць вулічных п’яных прастытутаў. Я гуляю па казачным горадзе і ў мяне адпаведна чарадзейны настрой. Так бывае. Зь лёгкаім сэрцам прынялася прапанова зайсьці пад чырвоны ліхтар. І я радаваўся, калі меў трэцюю мурынку, і думаў пра неаспрэчную наяўнасць кандома на ўласным чэlese.

Гумовыя контрацэптывы – найвялікшае вынаходніцтва чалавека. Варта адшукаць у аналах гісторыі вынаходніка кандомаў і напісаць пра яго кнігу пад кічовым загаловам «Вялікі вынаходнік з плянэты Сэкс». І трэба вылепіць, сканструяваць гэтага мудрага вынаходніка з воску й плястыка для музея спадарыні Цюсо. Я нават уявіў, як ляплю партрэт.

Стогны нанятай жанчыны разбурылі мае скульптурныя эцюды, бо пальцы занадта моцна сьціснулі смуглявыя клубы.

Сьвежае паветра было жаданае, як заўсёды.

Прызнаюся шчыра: было сумна развітвацца з амстэрдамскім паветрам.

Сядзячы на плястыкавым крэсьле ў аэрапорце, я нудзіўся й пазіраў на акуратны зялёны пакунак, што стаяў пад суседнім крэслам. Пакунак быў невялікі, але й немалы – дзьве пляшкі віскі грамаў па сямсот маглі

зьямьсьціца у гэткім аб'ёме, а магла быць... Але ж я не ў Маскве, я ў Нідэрляндах. Сяджу, сумую й паглядаю на чортаў пакет. Нуджуся й нікога не чапаю, а мог бы чапіць, дарэчы. Вядома, мог бы, каб не паліцыя. Да мяне падыйшоў паліцыянт у блакітнай кашулі з чорнымі пагонамі. Ён задаў пытаньне на чыстай нідэрляндзкай мове. Ён спытаўся й пальцам паказаў на пакет. А я паказаў на пакунак і заматляў галавою – не разумею. Дзіўна – паліцыянт зусім не пакрыўдзіўся. Ён толькі ціхенька нагаварыў нешта ў рацыю на саёй роднай, паліцыянцкай мове. Вакол мяне вырасла яшчэ двое служыцеляў парадку. Яны пачалі хадзіць і поўзаць вакол пакунак, быццам бы ў ім бомба, а не алькаголь, як я маракаваў. Вось табе, Адам Глёбус, і Амстэрдам, зараз разьдзярэ цябе выбухам на шматкі, і акрамя выразнага радка ў нэкралёгу “Загінуў у Амстэрдаме” нічога добрага ня будзе. Вось яна, зьвярыная пыса тэрору. Адна справа змагацца за незалежнасьць уласнай Радзімы й зусім іншая – загінуць ад бомбы ў якасьці ахвяры дзеля статыстыкі. Ну чаму я мушу гінуць? Чаму мяне павінна раскідаць у розныя бакі, і ня ў выглядзе літаратурных твораў, а ў форме костак, мяса і храсткаў? Няўжо нельга было падсунуць бомбу пад іншае крэсла й зьнішчыць не славянскага пісьменьніка з касмапалітычным псеўданімам, а якога гэбрэя з славянскім про-

зв'ішчам, ці якога кітайца, ці мурына. Адным словам, усё роўна каго, абы толькі не мяне. Бамбізм – выдатны занятак, калі асабіста цябе не датычыцца. А то раз, і цябе няма. Раз, і ўспышка на тэлеэкране, паведамленьне па радыё й расплываньне ў вечнасьці. А яна такая халодная, такая бясконца. А я маю форму і хачу пакуль што яе захаваць. “Бог мой, пачуй атэіста! Пачуй, даруй і ператвары бомбу ў кнігу”. Такая магла б скласьціся малітва. Толькі я ня стаў турбаваць Бога з-за нейкай там асабістай драбязы. Я можна думаў пра вечнасьць і бясконцасьць. Моўчкі я сачыў, як паліцыянт акуратна падымае пакунак і зносіць з маіх вачэй. Паведамленьне ў газэце пра бомбу калі й выйдзе, дык без майго прозьвішча. Я не сумую і не шкадую, што не застаўся назаўсёды ў Амстэрдаме, горадзе найсьвятлейшых дьямэнтаў і найчасьцейшых вокнаў.

За некаторымі з амстэрдамскіх вокнаў ты мог бы пабачыць у свой час і мяне, апранутага ва ўсё чорнае. Верхні, залаты гузік маёй шаўковай кашулі зіхцеў дьямэнтам. І гэта ня жарт. Вер мне, як маленькі хлопчык у аэрапорце паверыў у Дзеда Мароза. Хлопчык паказаў пальцам на пераапанутага артыста й сур'ёзна сказаў: “Мама, паглядзі на жывога Дзеда Мароза!”

Амстэрдам-Менск. 17.XII.1994-9.III.1995

«ДАРАГІ МОЙ СЯБРА АДАМ...»

Раман пра лёгкае расчараваньне

Здараецца, жыцьцё падасца марным заняткам і захочацца кінуць усё чыста й зьехаць на край сьвету. А краем цывілізацыі ўяўляецца Санкт-Пецярбург — бедныя людзі, белыя ночы, бясконцыя карпусы заводаў, брудная рака Нява, стракаты Неўскі праспэкт, турма, пераўвасобленая ў музэй, чучала тоўстага жандара-наглядчыка, Кунсткамэра, двухгаловы чалавечы зародак у слоіку з фармалінам, прыніжаныя ды пакрыўджа-

ныя... Вядома, не пакінеш ані дому, ані справы, а толькі ўяўляцьмеш, як набраўся мужнасьці, кінуў усё ўсякае й паехаў.

Тады згадаецца, як сеў у цягнік «Львоў-Ленінград» разам зь сябрам Валодзем Бортнікам і ягонай тагачаснай каханкай Янйя Бялькевіч. Цягнік вызначаўся дэмакратычнасьцю пасажырскіх нораваў і нясьвежай вільготнай бялізнаю шарага адценьня. У суседнім купэ ехалі арабы з маленечкім, але галасістым магнітафонам, зь якога лілася ліпучая, нудная й бясконца, нібыта гісторыя Усходу, мэлёдыя. Бялькевіч пачала капрызіцца, яе раздражняла арабская музыка. Бортнік пайшоў сварыцца; а дзе сварка, там і знаёмства, там і віно. Пілі сухое, кіслае, як першы яблык, чырвонае віно «Мэрло».

У мяне ўсчалася пякотка, якая ніяк не затушвалася цеплаватай вадою з жоўтага вагоннага бачка. А ў студэнтаў арабскага паходжаньня пачаліся прыпадкі патрыятызму: на каструбаватай расейскай мове яны спрабавалі растлумачыць, што не пашкадуюць жывата свайго за зялёны штандар ісламу, за Палесьціну й Галянскія вышыні. Каб давесьці сур'ёзнасьць сваіх намераў, арабы прапанавалі дужацца на рукі. Валодзя Бортнік перамог усіх чатырох мусульман і на правую й на левую. Я пакутаваў ад пякоткі, але дужацца давалося. Правая рука ў мяне слабейшая за левую, і вось левай я паклаў

тры арабскія рукі на заліты віном столік і пайшоў спаць. Але не заснуў, бо думаў: чаму ў чалавека левая рука дужэйшая за правую?

У такіх пытанняў няма адказу. Можна, вядома, запытацца ў яе вялікасыці Прыроды. Яна ўсё ведае, толькі нікому нічога не дагаворвае да канца, яна бясконцая й бесканцовая ў сваёй сутнасыці, як космас, як Бог, як жыцьцё, як і ўсё астатняе, што паўсюль і наскрозь. А што паўсюль і наскрозь, таго й няма. Рыторыка, пустата, нішто. Лепш рыторыка, чым пералік ад бяссонья сланоў: адзін слон, другі слон, трэці слон... І так да бясконцасыці, да Прыроды, якая бязмежная ў сутнасыці, а таму ня зможа, каб і хацела, выказацца да канца, да дна. «Дно» — станцыя на паўдарозе зь Менску ў Санкт-Пецярбург. Дзябёлая, шырокая й пустая, як усё расейскае, станцыя. Я пагуляў па пэроне й паслухаў капрызлівую Яню Бялькевіч...

Як мне абрыдзеў задушлівы й брудны цягнік! Як мне надакучылі потныя арабы! Ад іх тхне жывёльным духам. У арабаў у чатыры разы больш потавых залозаў, чым у белых людзей!

Я не спрачаўся, бо бессэнсоўна. Я толькі ціхенька пачынаў ненавідзець жаночы род. У тамбур я заскочыў самы апошні. Жанчыны могуць выклікаць пачуцьцё гідлівасыці, як і расьціснутыя на дрогкай тамбурнай падлозе недакураныя цыгарэты. Вось такая доўгая

думка наведала розум, калі павольна адплыў удалячынь аднапавярховы будынак станцыі «Дно». А ў сумным, змэнчаным, стомленым, спатнелым — Яня мела рацыю — цягнуку ўсталявалася чаканьне. Арабы млява спрабавалі парушыць паўночную шэрасць: «Якая ў вас прыгожая прырода!». Я не разумеў. Чэзлыя, нібы прысыпаня пылам, ляскі на балотах. Рэдкае, белаватае, безасабовае, бяскроўнае неба. Ад аднаго погляду на такое неба згадвалася скура дзяцей, хворых на лейкемію. Цьфу-цьфу-цьфу! Згінь прападзі, усё на ліха спрадзі! Мая баба Ядзя хварэла на рак. Я палохаўся нават слова «лейкемія». Я недалюбліваў шмат якіх слоў, да прыкладу «Ленінград», падобнае да «лейкеміі». У такім мінорным настроі я выйшаў на пэрон з валізкай у руцэ. І было прыемна паціснуць прыгожую, з даўгімі пазногцямі, руку Валодзі Бортніка, бо што можа быць больш радаснае за развітаньне з капрызлівай дзювуляй і яе прыгаломшаным палюбоўнікам? Хіба што каханьне зь першага погляду. І адразу скажу, яно — каханьне — чакала, падпільноўвала мяне ў бяскроўнай пецярбургскай начы.

* * *

Дарагі мой сябра, Адам!

Вельмі ўзрадавалася твайму, такому неспадзеўнаму лісту!

Сённяя ў Сэgedзе сумнае надвор'е: сыплецца імжа, і на вуліцы страшэнная халадэча. Вядома, холад толькі здаецца жахлівым, бо мінулы тыдзень быў цёплы, амаль летні, і я дазваляла сабе прагульвацца па вуліцах у адной майцы. Напэўна, і ў Менску стаяла летняе сонца, калі ты сабраўся напісаць сваёй Агі.

Шкада, што не змагу даслаць табе джынсы. Яны страшэнна дарагія, і ў мяне цяпер няма такой сумы. І яшчэ, ня веру, што атрымаеш пасылку, ты ж сам ведаеш, якая пошта ў СССР. Сапраўды, мне вельмі ж вельмі сумна, бо не магу прыслаць табе нейкія там нагавіцы.

Ты, можа, здзівіўся, а мне хочацца цябе бачыць, гаварыць з табою, хочацца паглядзець на твае новыя карціны, а потым ісьці на шпэцыр у сквэр... Мне хочацца цябе!

За час, пакуль ты не пісаў, адбылося шмат цікавага.

У мяне была магчымасьць зрабіцца перакладчыцаю. Толькі змарнавала шанец, не змагла выканаць маленькае пажаданьне рэктара. Я адмовілася стаць ягонаю каханкай нават на адзін раз. А ўсё з-за непрыемнага паху. Рэктар у свае шэсьцьдзесят даволі прыгожы мужчына — стрункі, без жывата ж бяз лысіны. Апрамаецца ва ўсё выключна аўстрыйскае — даніна таму, што ён нарадзіўся ў апошні год існаваньня Аўстра-Вугорскай імперыі. Але вось кіслы смурод, што вылятае зь яго дыханьнем, я не магу вытрымліваць нават на адле-

гласьці. Так, мусіць, дыхалі цмокі-людарэзы на казачных асілкаў. Карацей, рэктар не падпісаў дазвол на мой пераход з Сэгедзкага ў Будапэшткі ўнівэрсытэт. Што зробіш?

Затое, я амаль упэўненая, што ўлетку змагу паехаць у Англію. У мяне цэлы плян на лета: спачатку паеду праз Польшчу ва Усходнюю Нямецчыну, дзе і ўладкуюся на працу. Немцы плоцяць больш за вугорцаў. А зь Нямецчыны праз Францыю дабяруся ў Лёндан. Уяўляеш: Англія! Я столькі марыла пра падарожжа, чытаючы й асабліва перачытваючы ўлюбёнага майго Оскара Уайлда.

Хутка пачнуцца вясновыя вакацыі, і я паеду ў Будапэшт. Сорамна, але Будапэшт я ведаю горш за Ленінград, прынамсі я не была ні ў адным музэі. Калі атрымаецца, дык змагу пражыць у сталіцы цэлыя тры дні.

І яшчэ, мы рыхтуемся да сьвята — Вялікадня. Усе вугорскія сем'і зьбяруцца амаль як на Каляды. Гаспадыні варыцьмуць кумпякі й яйкі. Дарэчы, яйкі цяпер ужо каштуюць удвая таньней! Ты, напэўна, ведаеш, можа чытаў: на сьвята Вялікдзень хлопчыкі, юнакі й дарослыя мужчыны, ходзяць да знаёмых жанчын і сябровак і пырскаюць на іх адэкалёнам ці духамі, хто багацейшы ці закаханы. А ў адказ мужчыны атрымліваюць кветкі, віно ці палінку — вугорскую гарэлку. А зусім маленькім хлопчыкам даюць грошы, яны саборнічаюць, хто болей назьбірае за Вялікдзень.

Цікава, а беларусы сьвяткуюць Вялікдзень?
Уяві, сябры й знаёмыя ў адзін голас гавораць, што я зрабілася значна спакайнейшая і ўраўнаважаная. Якое дзіва! Зразумела, усё не зусім так, але стараюся не перажываць з-за рознай драбязы й нікому не паказваю нават ценю сваіх пачуцьцяў.

Калі не атрымалася зь мяне распуснай перакладчыцы, дык спадзяюся, пэдагог выйдзе прыстойны. Не такія блгі лёс — весьці замежную літаратуру ў ліцэі ці гімназіі. Праўда?

Выкладчыкі зацьвердзілі тэму маёй дыплёмнай работы — народныя казкі ў першапачатковых клясах. Я выпісала патрэбныя кнігі, сярод іх ёсьць і беларускія. І прачытала адну вашу казачку «Пакацігарошак». Сама здзівілася, бо зразумела амаль усе словы. Мне падалося — беларускія казкі такія ж доўгія, як і вугорскія, а вось украінскія варыянты значна карацейшыя, не такія падрабязныя.

Ну вось, застаюся ў Сэгедзе чакаць добрага надвор'я.

Цалую цябе й жадаю ўсяго вясёлага.

Агі.

Сэгед. 1977. Сакавік. 30.

* * *

Палёгка была салодкая й прахалодная, як і начны трамвай з адчыненымі вокнамі. Глыбокія шыбы зачыненай хлебнай крамы адбілі

маю несамавітую постаць у брунатнай балёневай куртцы. Даўгалыгія ліхтары вартавалі акадэмічную самаўпэўненасьць кінатэатра «Масква». На афішы бялеў тварык мапаса-наўскай Пампушкі. Яна, мусіць, з-за жаночай салідарнасьці зь Яняю Бялькевіч, пачала насьміхацца зь мяне... Ты ніколі-ніколі не пазбавіся ад капрызьлівых жанчын. Ты разумны хлопчык, і ведаеш — у іх пад спадніцамі ёсьць гарачыя, вільготныя, глыбокія норкі!..

Я прысьпешыў крок, уцякаючы ад афішнай распусьніцы, і хутка апынуўся ў цемнаватым пад'ездзе, які патыхаў стогадовым пылам, пыл вялікімі лахманамі вісеў на павуце, што апляла ліфтавую шахту. У недасяжнай вышыні заскрыгатаў трос. Кабіна пасунулася ўгару. У трэснутым люстэрку з аблушчанай эмальлю зьявіўся мой стомлены твар: пачырванелыя вірлы прымружаных вачэй, сухія, нібыта ў шэрані, плоскія вусны, доўгія, завітыя ў вялікія кудзеры валасы. Такі твар можна ўбачыць падчас бяссонья — выцягнуты, зьмяты й нібыта крышачку змазаны. Менск — Ленінград ня блізкі сьвет. Я заўсёды перажываў і хваляваўся перад чужымі дзьвярыма. Што сказаць? Ці адкажа голас з-за дзьвярэй? А мне што гаварыць голасу за дошкамі?

Уяўляю, як дрыжыць душа перад уваходам у пекла, але й перад райскай брамаю

душа калоціца ня менш. У запаўночнай
цішыні ўзьляцела з-пад маёй рукі вісклівае
трапятаньне званка, яно кінулася ўлукаткі па
цёмным пад'ездзе. Хто? Сонны голас цёткі
Тосі, далёкай маёй сваячкі. Раз на тры гады
Тося прыяджала ў госьці ў Менск. Таму й
ведала леныградская цётка ўсіх маіх сваякоў,
і таму проста сказаў у чорныя дзверы...
Адам, зь Менску!

Я апынуўся у даўгім, застаўленым розным
ламаччам, камунальным калідоры. Не за-
трымліваючыся, Тося правяла мяне ў свой
пакойчык, дзе паўночы пілася гарбата за
круглым сталом і расказвалася пра ўвесь
род... Дзе хто? Хто з кім? Хто каму й нашто?

Цётка Тося жыла адна. Таму яе цікавілі
чужыя лёсы. Спаць мяне паклалі на вузенькі
раскладны фатэль, які быў знарком куплены
для гасьцей-сваякоў зь Беларусі. Заснуў я пад
ціхі голас цёткі Тосі... У нас, на рагу, у хлеб-
най краме ўзяла сёньня два бублікі, па пята-
ку. А яны чэрствыя, ня ўгрызьці. У мае гады
хлеб заўсёды чэрствы. А скарынку я цяпер
нажом пачала абразаць. У маладосьці не
было нічога смачнейшага за скарынкі. Па-
куль з крамы прынясу бохан, дык аб'ем з
абодвух бакоў. Так у Ленінградзе дні аб'яда-
юць ноч, зь вечара адкусяць, з раніцы адку-
сяць. Вось зараз трэцяя гадзіна, а сьветла...

Спраўджаць цётчыны словы не было сілы,
я ня мог адплюшчыць вачэй. Праспаў я дзе-

сяць гадзін і не пашкадаваў. А наперадзе мяне чакаў непрыемны іспыт, і адразу скажу: іспыт праваліў, ня здаў, зрэшты, і не хацеў здаваць. Ну, чаму я павінен дагаджаць нейкай з палюбоўніц Валодзі Бортніка? Не павінен! Хто яна такая? Можа, жанчына, пра якую гавораць: прыгажуня — гэта меч, які падсякае жыццё! Ха! У Яні Бялькевіч караткаватыя ногі, зразумела, не зусім кароткія, але відавочна непарпарцыянальныя адносна выцягнутага торсу. Зрэшты, яе пастава з даўгаватымі, амаль хлапечымі, рукамі, мяне зусім не раздражняла. Я ж не збіраюся лезці да яе пад спадніцу. А вось паводзіны... Ёй увесь час нечага жадалася, і ня проста хацелася, ёй карцела. Пра такіх кажуць — іголки ў дупе. У Бялькевіч, відавочна, былі ў клубах даўжэзныя іголки. Ёй карцела йсьці, бегчы, імчацца, ляцець. Ёй хацелася: у прыбіральню, у заапарк, есьці, і ўсё ўвадначасьсе. Калі я ці Бортнік прапаноўваў ісьці ў Эрмітаж, Яня загадвала заварочваць у Кунсткамэру. А калі намерваліся папалуднаваць у «Шашлычнай», Бялькевіч зацягнула нас у рэстарачыю «Паўночнае зьзяньне». Як жа яна мяне задзяўбла! Мне што, вось Бортніку...

Яна ўвесь час лазіла рукою да яго ў нагавіцы, мусіць, думала, што ніхто ня бачыць. Пра што думае жанчына, калі дакранаецца да мужчынскага стрыжня? Пытаньне. Яня лез-

ла да мужчынскага сымбаля й не саромелася, не чырванела. Яе бякла-блакітныя вочкі прымружваліся, рот раскрываўся, а на ніжняй губе ўзьнікала маленечкая бурбалка сьліны. Яна лопалася зь ледзь чутным «пок». І тады расхіналіся веі на пустых, як у нежывой верхаводкі, вачах. Бялькевіч глядзела ў нябачную далячынь жаночага «інь». Я ня вытрымаў, маё трываньне ляснула ў рэстарачыі «Паўночнае зьзяньне»... Пакладзі рукі на стол! Мне сорамна, калі каханка цягаюць за чэлес у рэстарачыі.

Яніны вочы звужыліся, зрабіліся шчылінкамі пакрыўджанай гейшы. Я ня стаў чакаць слоў. Праз хвілю мяне панес Неўскі праспэкт. Я зноў вызваліўся і мог ісьці куды заўгодна, хоць у заасад.

* * *

Дарагі мой Адам!

Нарэшце! Я вытрымала ўсе іспыты, а іх, калі памятаеш, было тры. 10-га студзеня я скінула апошні іспыт. І, уяві сабе, у гэтым годзе атрымала «выдатна» на размоўнай практыцы. А раней вышэй за «добра» не ўзьнімалася. Вядома, адзнакі не азначаюць, што я ўмею правільна гаварыць і пісаць па-расейску. Але я вызвалілася, нарэшце!

Я вельмі стамілася. Баюся, нэрвы сталі зусім слабыя, і на вакацыях змагу толькі чы-

таць і гуляць. А можа, гэта ня самыя горшыя заняткі на сьвеце?

Вельмі хацелася б наведаль тваю выставу малюнкаў. Ты пішаш, што выставу зрабіў разам з Бортнікам. Перадай прывітаньне й віншаваньні. Ягонай дзяўчыне таксама скажы колькі прыемных слоў, можаш пацалаваць яе ў шчаку, ці лепей у лоб.

Адам, я захварэла: мне ня сьпіцца, ня есца і нават не чытаецца й не гуляецца, а ўсё з-за былога каханья.

Новы год я сустракала зь сябрамі. На жаль, той хлопец, якога я любіла, быў з намі. Памятаеш, я расказвала пра яго ў Ленінградзе і паказвала маленькае чорна-белае фота. Я ўсё яшчэ люблю, і разам з гэтым, не магу выносіць ягоную прысутнасьць больш за хвіліну. Люблю, кахаю толькі тады, калі яго няма побач. Наогул, я вынайшла сумную дэфініцыю... Каханьне йснуе толькі ва ўяўленьні. А як толькі вобраз матэрыялізуецца, адразу ж робяцца відавочнымі ўсе несупадзеньні зь ідэальнымі, уяўнымі абрысамі твайго абраньніка. Як непрыгожа й непрыемна...

Мы нэрваліся. Мусіць, я зруйнавала ягонае каханьне, так як і ён маё. Мы сварыліся. Спрабавалі мірыцца. Адносіны зрабіліся мутныя й загуслыя, як кісель.

Маркотна. Ня ведаю, ці разумееш мяне. Ёсць людзі, якія ня могуць быць разам, але й адно без аднога таксама не вытрымліваюць.

Большы як паўгода мы ня бачыліся. Але навагодня сустрэча ўвобмільг уваскрасіла ўзаемадносіны. Мінула чатырнаццаць дзён, а я ўсё пад уражаньнямі ад сустрэчы.

Навакольле няяснае, будучыні няма. Нават ня ведаю, ці варта жыць, каб пакутаваць. Прабач. Пра такія рэчы нельга пісаць, нельга гаварыць нават зь сябрамі. Але ўсе навокал бачаць, што адбываецца, таму ў прыхоўваньні пачуцьцяў ня бачу сэнсу.

Спадзяюся, што маё ператамленьне неўзбаве вылекуецца сьвежым наветрам Тапахозы.

Мне было прыемна атрымаць твой ліст у цяжкі для мяне дзень.

Твая Агі.

Сэгод. 1977. Студзень 11.

* * *

Касы ў Рускім музэі зачыняюцца за дзьве гадзіны да закрыцьця заляў. Давялося паказваць кантралёрцы сваё пасьведчаньне з мастацкай вучэльні й тлумачыць, што менскія студэнты нічым ня горшыя за пецярбургскіх. Кантралёрка — тоўстая карантышка з тварам нявыспананага міліцыянта — не паверыла мне, але прапусьціла. Я бадзяўся па апусьцелым музэі, цешыўся свабодай. Атрымаць асалоду ад жывапісу тым разам ня змог, бо занадта моцна перажываў скандал у рэстарачыні.

Мяне крыху супакоіла музэйнае асяродзьдзе: сьвятло, паветра, мрамур, залацістасьць і маціцовасьць, аксаміт і ядваб. У такіх інтэр'ерах выдатна глядзеўся б францускі клясыцыст Жан Агюст Дамінік Энгр, а не самадзейныя мастакі накшталт Венецыянава; зрэшты, прозьвішча апошняга таксама адпавядала велічы палаца. А вось крываногая экскурсаводка на абцасах-шпільках зусім не ўпісвалася ў інтэр'ер, як і купка апранутых па-пляжнаму дзяўчат. Такой стракатай кампаніі самае месца ў запарку назіраць кармленьне гіпапатамаў, а яны паказвалі пальцамі на рачны краявід з рыбкамі й сьмяяліся. Крываногая пігаліца пагойдвалася назад і ўперад на высозных шпільках і нешта мармытала на незразумелай мове. І тут я ўбачыў яе. Профіль. Тонкі, выразны вялікі нос. Люблю, калі ў жанчыны ёсьць нос, а не ружовы гузік зь дзірачкамі для ўцягваньня паветра. Ломка-акрэсьленыя вусны. Поўная адсутнасьць скулак. У мяне ж на твары сядзела гнюсная фіялетава-нарыўная зь зеленкаватай галоўкаю, якую я кратаў, пагладжваў, казытаў.

У свае дзевятнаццаць я быў крыху замаруджаны ў разьвіцьці, мяне страшна раздражнялі скулкі як на ўласным целе, так і на чужым, асабліва дзявочым. І, мусіць, таму, каб суцешыць такіх, як я, кажуць: калі на носе вылазіць фурункул, значыць нехта закахаўся

ў цябе. На носе ў мяне якраз скулы не было, яна, вялікая, як божая кароўка, сядзела на скроні, і я старанна прыкрываў яе доўгімі кудзерамі. Але пабачыўшы прыгожую дзеўку, я думаў зусім не пра нарыў... Як падыйсьці, што сказаць? Ці зразумее па-расейску? Выйсьце знайшлося найпрасьцейшае: дастаў з кішэні нататнік і пачаў маляваць яе профіль, мне здавалася — раманскі. А яна, заўважыўшы й адчуўшы мой неспакой, пачала ўцякаць. Сьвядома ці несьвядома, а мая натуршчыца ўсё ж апынулася ў тупіку, у залі сэцэсіянэраў.

Дзяўчына разглядала маленечкую зашклёную гуаш Бэнуа «Вайсковы парад зімою», калі я наважыўся падыйсьці й запытацца, ці разумее яна расейскую мову, і пачуў радаснае... Разумею, але кепска! Усе дыялёгі з вугоркай Агі, а яна якраз вугорка і Агата — Агі, я, з тваёй згоды, перакажу, а яе лісты падам у адвольным перакладзе. Мне абрыдлі макаранічныя аповеды невыкштальных шрайбікусаў. А тады я прызнаўся, што таксама ня вельмі добра размаўляю па-расейску. І мяне заняло. Мяне запыніла на словах «хацеў бы». Я выдатна ведаў і разумеў, чаго жадаў, нават мог бы зрабіць гэта ў музэі расейскага мастацтва, неадкладна, на вачах у гарбаценькай наглядальніцы, што нахабна й зайздросна паглядала ў наш бок. Трэба ці ня трэба, але сабе я зазначыў: карліца вельмі жывапісна

глядзелася на крэсьле з высокай сьпінкай — імправізацыя ў стылі Анры Дарэна.

Замест просьценькіх слоў пра знаёмства, мой розум поўніўся нейкімі абракадабрамі... Кароль — гэта карлік сярод багоў. Побач з карліцаю я цудоўна выглядаў бы ў вясельным строі. І яна, карліца, выдатна глядзелася б у белым вэлюме. На якое імгненьне я ўявіў сябе й гарбаценькую наглядальніцу на месцы жаніха й нявесты, што выходзілі зь віленскага баракальнага сабору Пятра й Паўла. Нешта гнюснае, кіношнае, фэлінеўскае было ў выхадзе маладых на цвінтар, запоўнены мужчынамі ў цыліндрах і жанчынамі ў ядвабных сукенках. Маё ж сапраўднае джутавае ўбраньне ніяк не стасавалася ані зь вясельлем, ані з каралямі й карлікамі. У дадатак на мне не было ні плавак, ні майткаў: хіповая мода 70-х. Я яшчэ пашкадую, што не апрануў плаўкі, але пазьней.

У музэі я здолеў выціснуць з скутага горла куртатае й заікастае запрашэньне ў кавярню. Пашанцавала — Агі прыняла прапанову. Мы выйшлі на палацавы ганак Рускага музэю й папаліся ў залеву. Я не настолькі добра ведаў Ленінград, каб адразу ж знайсці кавярню. Мокрыя ўшчэнт, мы нарэшце апынуліся ў задушным, бітма-напакаваным бары. Я ўжо ведаў: спадарожніцу можна называць менавіта Агі, яна з Вугоршчыны, вывучае расейскую й ангельскую мовы ва

ўнівэрсытэце, больш як месяц яна пражыла ў
Ленінградзе і праз тыдзень зьбіраецца вяр-
нуцца дамоў.

Ня так і мала за паўгадзіны размовы на
каструбаватай расейскай мове, якую добра-
ткі прыпраўлялі беларускі й вугорскі акцэн-
ты. Пра сябе я таксама тое-сёе выклаў. Толькі
адразу скажу: я ня з тых, хто любіць падма-
зваць аўтапартрэт ярчэйшымі фарбамі, мяне
цалкам задавальняе сапраўднае аблічча. Да
прыкладу, я маладзейшы на два гады за Агі,
ёй — 21, а мне — 19. І што? Гэта ж не пераш-
кодзіла ў бары замовіць пляшку сухога віна
й салату «Аліўе». Праўда, сівая афіцыянтка
наварылася на нас, але не з-за розьніцы ва
ўзросьце. Агі дастала грабеньчык і, пап-
равіўшы сваю фрызуру, пачала расчэсваць
мае доўгія, па плечы, непаслухмяныя лахма-
ны. За першым інтымным заняткам і засьпе-
ла нас сівая Баба-Яга:

— Што вы мне тут свае вошы на стол
вычэсваеце?!

Я злавіў Агіну руку з грабеньчыкам і
моцна сьціснуў тонкае запясьце. Ня ведаю,
што падумала вугорка, але ні яна, ні я Бабе-
Язе не адказалі.

Агі дастала з валізкі вялікі пачак папяроч-
ных насовак, выцерла твар і адну насоўку
прапанавала мне. Я таксама прамакнуў лоб
і, склаўшы, схваў паперчыну ў кішэню. Агі
здзівілася... Нашто хаваць у кішэню выка-

рыстаную, мокрую й брудную насоўку? Не-гігіенічна! Я паклаў скамечаную папяровую хустачку ў попелку й ня стаў удакладняць, ці трапляюцца на сьвеце такія вугорцы, штоносяць у кішэнях свае соплі й пот. Ад задухі, ад віна, ад блізкай прысутнасьці вельмі жаданай дзяўчыны мяне забраў хмель, і замест весялосьці ды бадзёрасьці агарнула млявасьць. Я ленаваўся нават варочаць языком. Мы выйшлі з бару ў чорны й люстраністы пасля залевы горад. Агі спыніла таксоўку й пакінула мяне, паабяцаўшы заўтра абавязкова прыйсьці а 12-й да Эрмітажу й чакаць каля мармуровых атлянтаў. А я павалокся на тралейбус, каб даехаць да кінатэатра «Масква» й сказаць мапасанаўскай Пампушцы, што закахаўся зь першага погляду ў вугорскую дзяўчыну Агі Ляхоцкі.

* * *

Дарагі таварыш Адам! Чаму Вы так доўга не паведамлялі пра сябе?

Добры дзень,

Гэта зноў я, вугорская дзяўчына, ты яшчэ павінен мяне памятаць. Так? Ну, добра...

Маё жыцьцё робіцца з кожным днём усё больш складанае, як ты ведаеш, набліжаецца сэсія зь яе залікамі ды іспытамі. Але шмат працы ня толькі ў мяне, а і ў Дзеда-Мароза. У Вугоршчыне яго называюць Мікулаш. І пры-

ходзіць ён 6-га сьнежня зь неверагоднай колькасцю падарункаў.

Празь дзеве гадзіны я еду дадому, у Татахозу, каб даведацца, што Мікулаш прынясе мне. Спадзяюся, ён будзе вельмі багаты й вельмі шчодры.

Сёння я атрымала твой ліст і парадавалася — ён прыйшоў ня ў змрочны, а ў сонечны яркі дзень.

Із сьнежня ў мяне будзе першы іспыт, здавацьму гісторыю філязофіі, дзякуй Богу, да Карла Маркса. Як табе падабаецца маё парадаксальнае спалучэньне?

У гэтай сэсіі толькі тры іспыты. Другі будзе на граматыцы расейскай мовы. Нарэшце разьбяруся й выберуся зь нетраў бясконцых правілаў і выключэньняў. Трэці — ангельская літаратура ХХ стагодзьдзя. Думаю, ты не пакрыўдзісься, калі пачуеш, што расейская, як і ўся савецкая бэлетрыстыка, значна прайграе ангельскай і амэрыканскай літаратуры. На іспытах, вядома, я пра такое адкрыцьцё забудуся сказаць. Вугорская дзяўчына мае права нешта не сказаць? Праўда, таварыш Адам?

Калі пашанцуе, і не скажу тое, што думаю, дык 5 студзеня буду вольным чалавекам.

І яшчэ, зусім забыла табе сказаць, што ў нас будзе вялікае сьвята — Каляды, 24-25-га сьнежня. У нас Каляды лічацца большым сьвятам за Новы год. На Каляды, як і на Вялікдзень, зьбіраецца ўся сям'я, і кожны дорыць

падарункі ўсім астатнім. Уяві сабе, колькі зьяўляецца розных падарункаў на сьвяточным сталі.

Мне хочацца напісаць табе шмат усяго рознага, толькі няма часу. Я й рэчы не спакавала, і трэба зьбегаць у душ. Як толькі зьбіраюся некуды ехаць, дык у мяне пачынаюцца клопаты. Так што ў душ я павінна патрапіць абавязкова.

Прабач, мой мілы таварыш, я болей не пішу. Жадаю табе весялосьці!

Да пабачэньня!

P.S. Засталося меней за дзевяць месяцаў да нашай сустрэчы! Дачакаемся?

Сэгед. 1976. Сьнежань. 4.

Агі.

* * *

Уночы я амаль ня спаў, ляжаў на рыпучым фатэлі й думаў пра Агі. Успароўся недзе а 6-й і пешкі прыйшоў да чорных атлянтаў. Цяжка ўспамінаць пра тых чатыры гадзіны, што давялося перачакаць каля бліскучых, як бітумная смала, асілкаў. Я ж нават гаварыў зь імі, казаў, што гэта глупства — каханьне зь першага погляду, я ў любы момант магу ўзяць і сыйсьці. Адыходзіўся на сто крокаў і вяртаўся. Выслухоўваў кпіны чарнатварых, як шахцёры, атлянтаў і зноўку адыходзіў на сто крокаў. Я быў упэўнены на сто працэнтаў,

што Агі прыйдзе, што яна не забылася й не пераблытае месца й час, што Агата абавязана прыйсці. А ў галаве тоўпіліся дурныя пытаньні... А хто яна такая? І чаму яна павінна прыходзіць на сустрэчу са мной? Ці мала хто каму што абацяе? Вось і я абяцаў Валодзью Бортніку, што разам пойдзем у Эрмітаж. І не пайшоў. Дарэчы, можна пайсці ў Эрмітаж, падняцца на трэці паверх і паглядзець на «Трох жанчын» Пабла Пікаса, на іхнія драўляныя афрыканскія цыцкі й похвы, на загарэлыя рукі й вострыя локці. Можна ўважліва паразглядаць ружованосых прасталытак, намаляваных жалезнай рукою Жоржа Руо. А можна апусьціцца на другі паверх у залю Рэмбранта ван Рэйна й пастаяць каля цялеснага цеста, зь якога вялікі галяндзец вылепіў Данаю.

Можна... А мусіць, нельга было. Я нікуды ня йшоў. Чакаў! Я быў навязаны ланцюгом каханьня зь першага погляду. Дачакаўся! *І.. Мігдаловы горкі пах...* Праўда, крышачку пазьней я пачуў водар духоў, бо заўважыў — пад майкаю няма станіка. Вострыя грудзі ўздрыгвалі, клікалі, вабілі. Эрэкцыя не заўсёды дарэчы. Давялося прыкрывацца тэчкаю з аркушамі для накідаў. Хоць у чымсьці мастакоўскія прылады ў той дзень паспраўднаму прыдаліся. Распусная гіпотэза яшчэ болей напоўніла плошчю мае клятчатая, гарчычнага колеру нагавіцы...

А што ў яе там, пад джутаваю спадніцаю? Калі няма станіка, дык і майткаў можа ня быць... Майткі былі чырвоныя, карункавыя, паўпразрыстыя. Але пра іх я даведаўся не каля Эрмітажу, а ў Пецяргофе. На ленінградзкіх вуліцах са сваёй, хай і прыхаванай эрэкцыяй я пачуваўся няўтульна, таму даводзілася зварочваць у сквэрыкі й бязьлюдныя завулкі. Самі таго не плянуючы, мы апынуліся на ўзьбярэжжы Нявы каля белага кацера, які запрашальна пагойдваўся на брудных зеленкаватых хвалях. «Хто жадае зьдзейсьніць падарожжа ў казачны горад Пецяргоф, ласкава запрашаем на наш кацер на падводных крылах!..» Нешта падобнае выкрыкваў праз срабрысты мэгафон даўгалыгі хлапчына ў белай апагоненай кашулі й чорнай абкукарджанай фуражцы. Я хацеў, жадаў і прагнуў, але ня ў горад-казку, не да палацаў і фантанаў; я думаў, як знайсці зусім ціхае й бязьлюднае месца, дзе ня будзе гнюсных, цікаўных і прагных вачэй. Я быў упэўнены, што у Пецяргофе болей дрэваў і кустоў, чым у Ленінградзе. І мяне паклікалі шаты, хмызы й кусты, да якіх нас павёз вуркатлівы кацер на падводных крылах.

Я сьціскаў вузенькую прахалодную далонь Агі ў сваёй гарачай ад жаданьня руцэ. І раптам яе далонь вырвалася, так вырываецца з каціных кіпцяў пташка — рэзка і ўгору. Агіна рука ўзьляцела й затрапяталася ў

пругкім і сінім паветры. Як усё ж такі добра, калі жанчына даглядае сябе і пад мышкаю няма потнай барады. Агі вітала сустрэчны кацер. Яе шчырасьць і непасрэднасьць змусілі мяне засаромецца. З сустрэчнага кацера адказалі ўзмахам загарэлых рук два мужчыны ў чорных акулёрах. Ёсьць нешта садысцкае, калі мужчына чапляе на нос чорныя акулёры. Мне зрабілася непрыемна ад рамантычных парываў, бо ніколі не разумеў і не прыймаў шчырасьць у такіх спантаных прывітаньнях. Зрабілася прыкра.

* * *

— Чаму ў вас такія невясёлыя людзі? У расейцаў... Даруй! У славян такія выразы на тварах, быццам яны жуюць шкло?

Ад пытанняў вугоркі мой рот напоўніўся горкаю сьлінаю, давялося адварнуцца й выплюнуць уяўнае шкло за борт.

— Усходнія славяне ўсьміхаюцца выключна на вайсковых парадах. Гэта наша агульная рыса з расейцамі і ўкраінцамі. Зрэшты, усе людзі пакутуюць ад радзінных і прарадзінных сувязяў і ад уласнай крыві, бо яна занадта чырвоная й густая.

— А-да-ме, ня злуйся. Я не хацела цябе пакрыўдзіць.

— Хіба ж можна крыўдаваць на дзяўчыну, а тым больш на дзяўчыну з паняволенай краіны?

— Ты думаеш, мы, вугорцы, адчуваем сябе гаротнымі нявольнікамі ў сацыялістычным лягеры?

— Упэўнены, сто разоў упэўнены.

— Але й ты не расеец у дзяржаве СССР, дзе ўсім валодаюць толькі расейцы.

— Сапраўды, так яно й ёсьць, я не расеец, але ў мяне й цябе ёсьць шанец, ёсьць час, каб стаць амэрыканцамі! Час, каб навучыцца гаварыць па-амэрыканску. Час, каб навучыцца жыць па-амэрыканску. Час, каб навучыцца кахаць па-амэрыканску.

— А ты ведаеш, як трэба любіць па-амэрыканску?

— Вядома... Прывітаньне, прыгажуня. Заскоквай у маю шыкоўную машыну. Мы паляцім з хуткасьцю ракеты. О, які ты спрытны хлопчык! А ці знойдзецца ў тваім шыкоўным партманэ хоць бы адзін пакамечаны даляр? Цэлых сто, прыгажуня, цэлых сто даляраў, і ўсе яны будуць твае. Сто даляраў. Чмок. Рукі. Ногі. Апрапахі. Ногі. Сыцэгны. Клубы. Рукі. Чмок! Пальцы. Грудзі. Вусны. Пальцы. Чэлес. Похва. Лабок. Пуп. Ах! Стогны. Кроплі. Вяласьць. Ву-у-ух. Бывай, прыгажуня. А сто даляраў? Вось яны! Дзякуй! І за ўсё пра ўсё — тры хвіліны. Амэрыка, ЗША — краіна найвялікшых магчымасьцяў. Амэрыка, ЗША — краіна найвялікшых хуткасьцяў, таму большасьць амэрыканскіх мужчын не пасьпяваюць расшпіліць нагавіцы, і найкаш-

тоўнейшае амэрыканскае насеньне выліваецца ў найдаражэйшыя амэрыканскія абзораныя панталёны. Ты ня верыш? Агі, я бачу — ты ня верыш мне ні на грош, ні на талер, ні на цэнт. Дарэчы, якая валюта ў Вугоршчыне?

— Форынт!

— Значыць, Агі, ты ня верыш на цэлы вялікі вугорскі форынт!

— Адам, я табе не паверыла на цэлы вялікі, жалезны рубель! І ведаеш, чаму?

— І чаму ж ты ня верыш мне?

— А таму, што я перакладаю ня толькі з расейскай, але й з ангельскай мовы. Ты, пэўна, забыўся на такую дробненькую акалічнасьць.

— Не! Я не забыўся, Агі. Я знарок рыхтаваў пастку, знарок выкопваў яміну. І ты ўвалілася ў яе, Агі. Ты ж ніколі не задумвалася над тым, чаму ніхто ніколі не казаў, што ангельскі й амэрыканскі народы — браты, бо яны гавораць на вельмі-вельмі падобнай мове. І сапраўды, нашто вугорскай дзяўчыне, таварышу Агаце Ляхоцкі задумвацца над такімі дробязямі. А я ўвесь час пра гэта думаю, я толькі й думаю што пра гэта, пра ўсё астатняе й думаць не магу. Я — савецкі хлопец, звышчалавек, які скорыць і паставіць на калені ўвесь сьвет. Я павінен задумвацца... Хто ёсьць хто? Хто ёсьць брат? Вось у чым пытаньне. Хто як кахаецца? Хто як любіць?..

— А ты ведаеш, Адаме, як кахаюцца ангельцы?

— Ведаю! Я ж і казаў, што толькі й думаю пра тое, як мілуюцца англа-саксы. Яны раманяцца й маркітуюцца зусім ня так, як рудыя ірляндцы з русявымі шатляндцамі. Ангельцы кахаюцца так... Калі ласка, сэр! Мгы. Вам спадабаецца, сэр! Я вам гарантую, сэр! Вось так, сэр! Крышачку сюды, сэр! Крышку, сэр! Сэр! Сэр! Сэр! Сэр! О-о-о, сэр! Дзякуй, сэр! Яшчэ раз дзякуй, сэр! Мгы. Заходзьце, сэр! Калі ласка, сэр!

— А табе не здаецца, што атрымаўся акт ангельца зь ірляндцам?

— Не. Зь ірляндцам зусім ня так. Можа, з валійцам?! І ўсё з-за таго, што я гаварыў выключна мужчынскім голасам, а трэба было й жаночым.

— А беларусы?

— Пазьней. На кацеры не атрымаецца. Мы не марская нацыя. Беларусы любяць пэўнасьць, зямлю, плоскасьць, трываласьць. А што любяць мадзьяры?

— Ня ведаю, што любяць вугорцы, я магу паказаць, як любіць Агата Ляхоцкі. Ты расчараваны? Дарма. У цябе яшчэ ёсьць шанец. Час, каб зьведаць, як кахаюць вугорцы, сэрбы, туркі. Каб шчыра адказаць вугорскай дзяўчыне... Адам, у цябе было шмат жанчын?

— У Ленінградзе ніводнай. Я вельмі сьціплы й сарамлівы. Я ледзь не самлеў, калі

знаёміўся з табою. Але калі сур'ёзна... Клянуся сваімі прашчурамі, у мяне была толькі адна жанчына — мая стрыечная прапрабабка. Ёй споўнілася якраз сто адзінаццаць гадоў, найкруглейшы юбілей — 111. А ў якасьці падарунка яна запатрабавала мяне. Між намі была роўненькая стогадовая адлегласьць. Адмовіцца я ня змог, бо ў беларусаў такі звычай — любіцца з прапрабабкамі й прапрадзедзімі. У нас найвялікшае сьвята так і называецца — Дзяды. А калі б я адмовіўся, дык мяне зарэзаў бы родны стрыечны брат. Спачатку, пасля адмаўленьня, я выпіў бы шклянку настоенай на дубовай кары гарэлкі й заснуў бы, а брат перарэзаў бы маё дзіцячае горла сьвяшчэнным нажом. Што можа быць лепей за ціхую сьмерць у сьне?

— Які жах, Адаме!..

— І мая свабодная душа вылецела б празь перарэзанае горла й ціха ўзьнялася над справядлівым сьветам.

* * *

Дарагі Адам!

Напэўна, ты й не здагадваецься, чаму пішу. Ды як жа ты здагадаецься пра мае далёкія вугорскія жаданьні? Страшэнна хочацца ўбачыць цябе — майго дарога сябра і ... прыхільніка. Мне страшна. Я страціла ўсялякі спакой. Увесь час мрояцца пачварныя здарэньні, быц-

цам трапляю ў недароблены й недааформлены сьвет, дзе ёсьць істоты, і яны робяць спробы гаварыць, нешта мне даводзіць. Я чую гучныя галасы, гэта ўжо ня крык жывёлы, але яшчэ ня словы разумнай істоты. Даводзіцца страшэнна высільвацца, напружвацца, каб зразумець іх. Толькі паразуменьня не адбываецца. І застаюся адна пасярод аглушальнай какафоніі й формаў недаробленых Богам. І пераконваюся: нікому я непатрэбная. Прабач.

Я вельмі старанна, па-нямецку, займаюся й працую, я болей і болей даведваюся пра сьвет, а сяброў і знаёмых у мяне ўсё меней і меней. Ты не ўяўляеш Адам, як цяжка такое ўсьведамляць, седзячы ў інтэрнацкім пакойчыку. Складаецца зачараванае кола: ад самоты ратуе праца, але чым болей я працую, тым больш раблюся адзінокай.

Вельмі хацелася стаць перакладчыцай, але імпульсыўнасьць і неўраўнаважанасьць робяць зь мяне істэрычную асобу, якой лепей не працаваць зь людзьмі.

Адам, вельмі не хацелася цябе пакрыўдзіць, але мушу сказаць... Я пазнаёмілася з хлопцам, які па-сапраўднаму спадабаўся мне. Я не кахаю й не люблю яго. Наогул, знаходжуся ў такім стане, што ня здатная закахацца. І ня буду называць ягонае імя, бо не хачу, каб вугорскае імя выклікала цень рэўнасьці. Мой новы знаёмы жыве на самай поўначы, а я на поўдні, таму сустрэчы будуць нячастыя. Ня

ведаю, ці атрымаецца што вартае з нашых пачуцьцяў. Мусіць, не.

Як было б добра, каб мы зноў сустрэліся ў Рускім музэі, зноў пайшлі ў бар, зноў пілі віно...

Хопіць, выкідаю сум на сьметнік; а то, крыў Бог, ты падумаеш, што я цэлымі днямі хаджу па вуліцах Сэгеда сумная й злосная, як вакзальная прастальтка.

Цяпер я чытаю Леаніда Андрэева, і ўяві сабе, па-расейску! У мяне вялікая да цябе просьба: калі ты зможаш набыць зборнік апавяданьняў Андрэева, дык, калі ласка, дашлі ў Сэгед, бо ў нас зусім няма ягоных кніжак; на ўвесь унівэрсытэт толькі дзьве, адна ў бібліятэцы, а другая ў выкладчыка, сквапнага й нахабнага чалавечка.

Каб ты пераканаўся, што мой настрой крышачку палепшыўся, укладаю ў капэрту маленькую хустачку зь вясёлаю вышыўкаю. Вышывала я сама. Як яна табе? Зразумела, тыповы вугорскі народны матыў. А што магла вышыць дзяўчына зь вёскі Татахоза? Калі хоць крышачку спадабалася вышыўка, дык пакладзі яе ў сваю нагрудную кішэню.

Бывай.

Сэгед. 1976. Кастрычнік. 4.

P.S. А гэта, Адам, — наш вугорскі чорт! Мы заўсёды так яго малюем: доўгі, як у цябе, твар; лупатыя вочы; густыя, як у цябе, бровы; высалаплены язык; вострыя вушы; бычыны

хвост; капыты; вілы ў руках — ördög! Чорт!
Можаш сказаць яму што заўгодна, толькі не
кажы: «Чорт, забяры маю душу!». Бо прыйдзе,
разьдзярэ віламі грудзі й забярэ бесьсьмярот-
ную душу. Я крышачку навучыла яго беларус-
кай і расейскай мовам, але кепска, ён, мусіць,
дэбільнаваты. Але прызнайся, Адаме, ты ж
спалохаўся чорта, калі адкрыў капэрту?

P.P.S. Прабач, што не прыйшла ў Ленін-
градзе на вакзал.

Агі.

* * *

Прыемна пасяля няпэўнай палубы ступіць
на трывалую і ўпэўненую зямлю. Што-што,
а разнастайныя фантаны Пецяргофу мяне
зусім не цікавілі, бо магнітам цягнула да Агі,
да ёмістых грудзей, схаваных пад белую
баваўняную майку. А вось Агату Ляхоцкі
вабілі фантаны. Мож, ёй бачыўся ў водапус-
каньні іншы, больш складаны працэс. Колькі
ж розных вадаспадаў, струмянёў, плыняў, ру-
чаін, стаўкоў, кропель і пырскаў ляжала,
цякло, біла, стаяла, цурчэла, плёхала, зіхце-
ла, сьвяцілася, пералівалася на пакручастым
шляху да жаданых, пажадных, нахабных
(хай!), распусных (і што?) абдымкаў. Вада
ляцела з разадранае пашчы залатога ільва,
узьятала з доўгіх лебядзіных дзюбаў, пыр-
скала з прыхаваных у камяні трубаў, выплё-

сквалася з разяўленых да самых сьцёгнаў жабак, высіквалася з дробненькіх анельскіх стручкоў. І гэтае водапусканьне нагадвала мне толькі сікунапусканьне, а ня акт плада-тварэньня. Я сумаваў, а вось Агі паводзіла сябе, як сапраўдная экскурсанта: адной рукой абдымала маю талію ў той час, як наманікюраныя, але не пакрытыя лякам пальцы другой рукі пырхалі ў паветры, паказваючы чарговы, адноўлены дасьціпнымі рэстаўратарамі, найзіхцейшы цуд садо-паркавага штукарства.

Больш за гадзіну мы прабадзляліся сярод мармуру, золата й зеляніны. Я мог яшчэ столькі ж прашвэндацца, бо ведаў, адчуваў усімі рэбрамі й хрыбетнікамі, што з Агі я даведаюся, як любяцца вугорцы, і хай сабе ня ўсе мадзьяры, а толькі адна спадарыня Ляхоцкі, я не Геракл, які мог задаволіць трыццаць цнатлівых дзяўчат. Зрэшты, каб задаволіць цнатлівых, ёсьць толькі адзін шлях — пакінуць іх у цноце.

Пятляючы, спыняючыся, кружляючы, затрымліваючыся, мы нарэшце вярнуліся на прычал. А куды цяпер? Ніколі такое просьценькае пытаньне не бянтэжыла мяне, а тут раптам проста прыбіла. І сапраўды... Куды? Як той Бурыданаў мул... Не асёл, а мул.... Каб у Бурыдана быў асёл, ён пайшоў бы да бліжэйшай асьліхі, а ня стаў бы паміж стажкамі сена, ня ведаючы, які зьесьці.

Як і мул, я ня ведаў, ці ўправа, ці ўлева
весьці сваю Ляхоцкі. Пайшоў управа толькі
таму, што левай трымаў мадзьярку. Мы йшлі
ўздоўж заліва й маўчалі, баяліся словамі
спудзіць нявымаўленую згоду. Мора адыйш-
ло, адліў пакінуў вялікія круглыя плыткія лу-
жныны; на залатым пяску яны выглядалі, як
адпаліраваныя сталёвыя дыскі. На пляжы
бадзяліся незадзейнічаныя ў экскурсійным
працэсе, а таму злыя, адпачыньнікі. Як я на
той момант ненавідзеў гэтых самотных жы-
вёлін, што цікаўна й лісьліва, і неак сьлінява
зіркалі ў наш бок! Ня ведаю, бо ня мог жа я
бачыць, што было намалявана на маім ілбе,
але на твары Агі яскрава праступалі словы —
зараз буду кахацца. Ня стану спрачацца, што
менавіта такімі словамі выказвалася жадань-
не, але сэнс не сказіў ні на кроплю, ні на
пырск, ні на грам. І тут Агі спынілася. Як? Не
разумею! Што, што здарылася? Яе зусім на-
рмальнае й цывілізаванае спыненьне шпур-
нула мяне ў паніку.

— Мне трэба ў прыбіральню, тэрмінова!

Глумачэньне супакоіла мяне. Аказваецца,
вельмі лёгка вывесці з раўнавагі закаханага
чалавека. Часам дастаткова спыніцца на пус-
тым пляжы.

А пляж быў пусты роўна настолькі, каб
мець права называцца пустым і трымаць на
сваім пляскатым целе столькі чалавекааб-
рысных істотаў, каб ніхто ня мог займацца

інтымнасьцямі. А прыбіральні не было. Яна стаяла недзе там — за хмызамі, за соснамі, за елкамі, але мы яе ня бачылі. Агі задаволіў карункавы чэзлы алешнік. Праз галінныя перапляценні я падгледзеў, як мадзьярка, падбраўшы джутаваю спадніцу, апусьцілася на кукішкі. Ад напругі, зь якой я дамысьліваў бачанае, у мяне ўвушшу зашархацеў уяўны струмень. Заўсёды дзівіўся: жанчыны ўдвая даўжэй абыходзяцца без прыбіральні і ўтрая хутчэй спраўляюцца з патрэбамі. Агі ўжо прагульвалася басанож на пляжнаму пяску, а я ўсё яшчэ вытрасаў бурштынавыя кроплі. Агульны паход па неадкладных патрэбах зусім натуральна адсунуў юрлівыя памкненні. І сапраўды, займацца сэксам з перапоўненымі пульхірамі й ныркамі, а пра кішэчнік і казаць няма чаго — справа нецывілізаваная. Такая выснова наведала мяне ў той момант, калі я зашпіляў прарэху ў клятчастых нагавіцах.

* * *

Дарагі Адам!

Вельмі ўзрадавалася твайму лісту. Думала, ты ўжо болей ня будзеш пісаць мне. Можна сказаць, я крышачку спалохалася, але цяпер прыпалах цалкам прайшоў. Я вярнулася ў нармальны й крышку мінорны стан.

Твой маленькі фотартрэт мяне зачараваў, ён па-сапраўднаму прыгожы і чымсьці

пераўзыходзіць арыгінал. Я прыкнопіла фота да шпалераў у сваім інтэрнацкім пакоі, каб усе пыталіся... А хто гэты прыгожы малады чалавек? Шкада, што яшчэ ніхто не пасьпеў задаць гэтае пытаньне, таму й ня ведаю адказу.

Заняткі пачаліся 14 верасьня, і за першы тыдзень я шмат зрабіла: аднавіла забытае й паўзабытае за вакацыі. Асабліва лёгка, як ты разумееш, аднаўлялася расейская мова.

На самым пачатку верасьня я зьездзіла ў Польшчу. З Варшавы дасылала табе паштоўку. Напішы, ці прыйшла? Я хацела выслаць кружэлку, але забаялася, бо яна можа згубіцца. І я падумала, што лепей сама перадам яе праз паўтара гады ў Маскве. Мы ж сустрэнемся. І я падару табе «Вугорскую народную музыку ў выкананьні маладых музыкантаў».

Летась, у красавіку, з мной здарылася вельмі прыкрая дэпрэсія. Раней я думаць ня думала, што мэлянхалічны стан вельмі заразны. Вось адному чалавеку нічога ня трэба, а празь які дзень і другому сьвет здаецца нікчэмны й ня варты нават кволых рэагаваньняў і пачуцьцяў. Вірус санлівасьці й безвыходнасьці распаўсюджваецца з хуткасьцю пройма. Самыя вясёлыя й жыцьцяздольныя марнеюць і вянуць проста на вачах. А мая пасыўнасьць пачалася зь нязначнага выпадку. У суседнім пакоі жыла аднакурсніца, якой зрабілася кепска — усё навокал пачало раздражняць яе, злаваць. Яе ўганяла ў вар'яцтва нават патрэс-

кваньне бульбы на паніве. Яна зьварнулася да лекара й распавяла пра хваравіты стан, пра нястрыманасьць і раздражнёнасьць. Уяўляеш, свайму каханку абварыла кіпенем сьпіну. Ён сказаў ёй, што трэба абмяжоўваць сябе ў курэньні, а яна зазлавала й выліла палову імбрыка яму на плечы. Добра, што на ім была куртка й цёплая кашуля, і ўсё абыйшлося.

А вось яе доктар накіраваў у спецыяльную клініку, каб там уважліва паглядзелі. Я пачала хвалявацца спачатку за яе, а потым за сябе. У нашым унівэрсытэце быў выпадак, калі дактары забаранілі студэнту наведваць лекцыі, а потым зусім прымусілі пакінуць факультэт. Жах! Лепш не гаварыць пра такія рэчы.

Буду вельмі рада, калі атрымаю ад цябе кнігі. Калі надарыцца магчымасьць, абавязкова дашлі мне невялічкі беларуска-расейскі ці беларуска-ангельскі слоўнік.

Да сустрэчы.

Татахожа. 1976. Верасень. 25.

Агі Ляхоцкі.

P.S. Па радыё чула песьню, якая ёсьць на кружэлцы «Песьняроў», якую ты падараваў у Ленінградзе. Па вугорскім радыё, вядома. Я заплакала.

* * *

Зашпіліўшы прарэху, я адчуў голад. Захацелася есьці па-сапраўднаму, да вуркатанья

ў вантробах, да ванітнага падсмоктваньня ў падстраўнікавай залозе. І згадалася крышку натуралістычная прыказка цёткі Тосі, у якой я спыніўся ў Ленінградзе... Што, Адаме, кішкі марша граюць?

Прапанову папалуднаваць Агі прыняла як вельмі лягічную, і дзякуй Богу, бо я тады яшчэ не навучыўся настойваць. Але хто, калі й як зробіць у Ленінградзе—Петраградзе—Піцеры—Санкт-Пецярбургу нармальныя ўмовы харчаваньня? Ня ведаю. І ўпэўнены, што над сталамі расейскіх імператараў ня лёталі сінія зграі злосных і дзынклівых мух. Як жа я не люблю сытуацыі, калі лёгкі ветрык прыносіць водары з прыбіральні да стала, за якім зьбіраеся папалуднаваць.

У прапакошчаным дашчаным будане, гледзячы ў пустыя вочы раздатчыцы, я замовіў сырнікі са сьмятанаю. Дзе й калі пачуў, што сьмятана станоўча ўзьдзейнічае на патэнцыю, чорт яго ведае, але на ўсялякі выпадак замовіў да сырнікаў шклянку пракіслага, пэўна ж разьведзенага кефірам, прадукту. Калі зробіш заказ у расейскай кавярні, ніколі не здагадаеся, што атрымаеш у талерку. Гэта цікава, гэта й інтрыгуе, трымае ў напружаньні, не дае распускацца. Яшчэ гавораць, кефір уплывае на страўленьне цалкам станоўча. А на мой страўнік кефір узьдзейнічае занадта актыўна, і можна трапіць у несамавітае становішча.

Мы папалуднавалі, і настрой наш палепшыўся рэзка, не раўнуючы як у герояў кінастужак самага пачатку XX стагодзьдзя. Мы вярнуліся на пляж, і тут я згадаў — пад маімі нагавіцамі нічога, акрамя дадзенага негаваркой прыродаю. А мне якраз закарцела пакупацца. Захацелася даць нырца да млосьці, да дробных ігольчатых дрыжкаў у сэрцы. І я купаўся голы! А што? Маё сьпярша сарамлівае цела бегла да плыткіх калюжын — прыліў так і не пачаўся — у сагнутай крукаабрыснай паставе. Мусіць, збоку я нагадваў аўстралапітэка на рыбным паляваньні. Я ляцеў па цёплых, як парное казінае малако, лужынах, пакуль не праваліўся й не расьцягнуўся ў стаўку, амаль азярцы, дзе вады было акурат па мой пуп. Агі, усьцягнуўшы спадніцу пад самыя грудзі, ішла сьледам і несла мае апранахі. Я не ўгаварыў яе купацца.

Няварта настойваць на неабавязковым. Больш важным было адкрыцьцё: у Агі колер майткаў супадае з колерам шкарпэтак. Я не пытаўся, ці ўсе вугорцы носяць шкарпэткі пад колер майткаў. А не цікавіўся, бо баяўся пытаньня... А беларусы зусім ня ведаюць бялізны?

Мы, беларусы, ведаем нават плаўкі. Мы ведаем сподняе, хай сабе й носім пот і смаркачы ў хустачках у кішэнях. Я, зразумела, не залічваю сябе да так званых лепшых сыноў нацыі, а таму паводле маіх паводзінаў нельга

меркаваць пра ўвесь мой народ-пакутнік. Беларусы — пакутнікі. Яны заўсёды пакутавалі па розных цёмных кутках, і яшчэ яны пакутуюць на палітычную імпатэнцыю. А я вось, лежачы ў цёплай вадзе Фінскага заліву, зусім і ня мучыўся ад неўставаньня й таму ляжаў на жываце. А вось Агі стаяла на каварным, як усё вугра-фінскае, пяску, які марудна зацягваў у свае пракаветныя нетры яе загарэлыя ногі. У Агі...

Абавязкова скажу пра ногі. Чамусьці напрыканцы XX стагодзьдзя большасьць чалавецтва лічыць, нібыта прыгажосьць дзяўчыны вымяраецца даўжынёй яе ніжніх канечнасьцяў. А пра кітайскую частку чалавецтва лепш і ня згадваць, бо гішпанская інквізыцыя зь яе знакамітымі ботамі не вырабляла таго з нагамі дзяўчат, што рабілі зь імі вузкавокія шанавальнікі Канфуцыя. Ну й густы! Ну і ўмоўнасьці! Мне сорамна за чалавечы род. Таму, не саромеючыся напішу: у Агі былі крываватыя голені, шырокія сьцэгны й танюткія шчыкалаткі. А яе ступакі былі вузкія з доўгімі пальчыкамі, на якіх ружавелі дагледжаныя пазногці; вось іх лёгка й хутка засмоктваў вільготны й прахалодны пясок. Каб маю мадзьярку не праглынуў Фінскі заліў, давялося сабраць у кулак усю сваю мужнасьць і паўстаць з плыткай вады. О!.. Выляцела з Агі здзіўленьне. Перакананы, я не спалохаў яе, бо не вызначаюся ні шыры-

нёю, ні даўжынёю, ні таўшчынёю ў тых самых месцах, што да пэўных імгненьняў мужчыны прыхоўваюць ад жанчын. Я ўсё ж вырашыў, што імгненьне раскрыцца не надыйшло, і ўзяў Агі на рукі. З Агі на руках я падумаў, што сапраўдную адзіноту можа адчуць толькі аголены чалавек.

* * *

Прывітаньне, Адам.

Даўно не атрымлівала тваіх лістоў, ды і сама даўно не пісала. Ліставаньне згасла. Сумна. Раней ты пісаў мне штодня, я вымала са скрыні па тры-чатыры лісты.

Я перачытвала іх, я плакала...

У мяне шмат-шмат розных спраў, бо лепшая мая сяброўка, Эржэбэт, выходзіць замуж. Заўтра вясельле. А я ні на хвіліну не магу яе ўявіць, як сапраўдную сур'ёзную жонку. Яна невысокая (148 сантымэтраў), а выглядае й зусім як дзяўчо. Яе муж таксама зусім-зусім маленечкі. Атрымалася лялечная пара...

Даруй, Адаме, але ні ўчора, ні пазаўчора я не змагла скончыць ліст. Пазаўчора мяне паклікалі дапамагчы пячы вясельны торт, і я правалэндалася зь ім ледзь не да самае раніцы.

Мая сяброўка Эржэбэт была непараўнальна прыгожая ў белай вясельнай сукенцы. На жаль, ішоў дождж, і ёй давалося цэлы дзень прасядзець ці ў машыне, ці ў доме.

Гасьцей прыйшло мноства, і ўсе былі сапраўды вясёлыя, нягледзячы на холад і вецер. Нас добра падвясельвалі прыстойны ансамбаль і чырвонае віно.

Самое вяселье гулялася ў Культурным доме. У вялікай залі, а 8-ай вечара пачалася ўрачыстая вячэра, пасья якой мы танчылі. А ў гадзіну начы за грошы танцавала новая жонка. Я таксама выклала сто форынтаў. Пад раніцу, калі ўжо разьвіднела, мае бацькі паехалі на аўтобусе дамоў, а я з братам засталася. Чалавек дваццаць пяць разам з ансамблем праводзілі маладых. Каля дому новай жонкі мы танчылі й пілі палінку. Маладыя танцавалі на стале. Яны былі такія акуратныя, што нагадвалі завадныя лялькі, асабліва новы муж у чорным круглым капялюшыку з вузенькімі палямі. І ў гэты момант, на адно імгненьне, мне зрабілася сумна. З дому новай жонкі Эржэбэт мы пайшлі да дому новага мужа, Ласла, дзе зноў пілася палінка й ладзіліся скокі на стале, але ня вельмі акуратныя, а таму й ня сумныя.

Калі вярталася зь вяселья, падумала, што чалавек вельмі адзінокі ў сваёй сутнасці. Толькі зрэдку знаходзіцца ці хутчэй сустракаецца нехта іншы, хто не раздражняе і здаецца разумнейшым за цябе. Падобнае адбываецца ў творчасці. Ты доўга шукаеш гармонію й толькі аднойчы адчуваеш: твая істота знаходзіцца ў суладзьдзі са сьветам, гармонія

склалася. Ты ледзь-ледзь пасьпяваеш усьвядоміць зачараваньне вялікага суладзьдзя, як заўважаеш — усё зноў зьмянілася, і суладзьдзе расьцярушылася ў пыл, у нішто бясконцае й сьцюдзёнае, як лістападаўскія вятры.

Ты меў рацыю, калі сказаў там, каля Фінскага заліву... Толькі дзіця адчувае сябе добра, бо яно знаходзіцца ў гармоніі з сусьветам; самотнае «я» ня выкрышталізавалася.

Я доўга-доўга не магла заснуць, было кепска ад палінкі, ад віна, ад торта, ад танчаньня, а ўваччу круцілася й скакала на стале цацачная пара маладых.

Падумалася... Я змагла б з табою гаварыць, гуляць у смарагдавых парках і маціцовых сквэрах, наведваць самыя незвычайныя музэі, накіталт Кунсткамэры, зь яе засьпіртаванымі зародкамі ды вырадкамі; але для цябе я была й засталася як проста чарговая, выпадковая, вымушаная зьнікнуць дзяўчына.

Чаму так трагічна? Пазнаёміліся, нешта ўтварылася між намі, а потым адносіны складаюцца так, быццам бы нічога ня здарылася.

З-за стомы я пананісвала глупства. Даруй.
Татахоза. 1976. Жнівень. 26.

* * *

Мае фізычныя здольнасьці, падтрыманыя пацалункамі, дазволілі сяк-так дайсьці да сухога пляжнага пяску й нібыта жартам па-

валіцца разам з Агі. У мяне будзе поўная галава пяску! Ты будзеш уся ў пяску, у сонечным, родным, вуграфінскім пяску. Я закапаю цябе ў пясок і буду плакаць на пляжнай магіле сваёй любай мадзьяркі Агаты Ляхоцкі. Мае сьлёзы, як жывая вада, крапацьмуць на капец і ўваскрасяць цябе, і ты выйдзеш зь пяску, як Афрадыта з марскога шуму без кашулі й без спадніцы! Адаме, маўчы... Ты павінен быць сухі й гладкі... Я высах! Прыўзняўшыся на локці, я строс зь сябе пясок, тонкі й залацісты, ён сыпаўся наўздзіў хутка й лёгка. І мы накіраваліся ў сасоньнік. Мы спыняліся праз кожны крок, пацалункі рабіліся даўжэйшыя, больш прагныя й ненасычальныя. Мы апынуліся на паляне з высокай, у мяккія хвалі, травой. На Агі ўжо не было белай баваўнянай майкі. Я нахіліўся да смуглявых грудзей з доўгімі смочкамі, падобнымі да смажаных зярнятаў кавы. У непрытомнасьці я ўкусиў самы кончык аднаго зерня, і востры сталёвы стрыжань працяў мой торс. Нам балюча! І яшчэ нешта незразумелае! Няўжо ня ясна — не разумею я па-вугорску? Чакай, нязручна. Не сьпяшайся рабіць тое, што ня робіцца сьпехам. Яна адхінулася й перакруціла спадніцу так, каб замок і зашчаккі апынуліся сьпераду. Берагі мэталёвага замка разьбягаліся хутка, як хвалі за падводнакрылым кацерам. Тонкія, зусім не сялянскія пальцы падхапілі прыпол і

ўскінулі вышэй галавы. У Агі быў крыху выпуклы живот з глыбокай ракаўкай пупка.

У маёй першай жанчыны, Жаны, пуп тырчаў.

На Агі засталіся адно карункавыя майткі. Яна села на траву, адкінулася на сьпіну і, прыўзняўшы клубы й сьцёгны, скінула зь цела астатнюю рэч. А мне ўжо не было чаго скідаць. Я накрыў яе цела сваім — сухім, гладкім, вымытым вадою зь пяском.

Я хваляваўся: а можа, не атрымаецца, аса-рамачуся. У мяне была толькі адна жанчына — Жана, у якой быў толькі адзін мужчына — я. Мой досьвед не назавеш багатым.

У Агі пад жыватом былі чорныя й шаўковыя валасы. Мяне ўразіла шаўкавістая мяккасьць і яшчэ колькасьць вільгаці, якой сьцякала мадзьярка. Каб пад намі была прасьціна, а не трава, мы б апынуліся ў лужыне. Жанчыны мяне папракаюць за дзьве рэчы — пасьпешлівасьць і напорыстасьць. А я не лічу, што трэба стрымлівацца, асабліва ў першы, хай ён і апошні, раз. Зрабілася добра, цёпла, я паплыў. Яшчэ! Яшчэ! Яшчэ!.. Агі крычала на ўвесь лес, на ўвесь пляж, на ўвесь Фінскі заліў. Мая каханая лемантавала, а я ня чуў. І яна ня чула сябе. Мы адчувалі. А калі ўжо ператомленыя, ляжалі на сьпінах, аднекуль зь непрыемнай рэальнасьці прыплыў расчараваны голас... Я думаў, тут некага зарэзалі, у некага жыцьцё забралі, а тут яго

толькі робяць. У мяне не ставала сілы сказаць голасу, каб ішоў прэч. Язык мой высах і не паварочваўся. Я быў самотны абязводжаны труп.

* * *

Добры дзень, дарагі мой Адам!

*Прыляцелі журавы
Селі-палі на ральлі
Сталі ральлю капаць
Самі з сабой гукаць
Ды ўсё аб ральлі гаварыць.*

Вось такі тэкст я знайшла ў падручніку. Раней я займалася гісторыяй расейскай мовы, і ў мяне засталася хрэстаматыя. Тэкст, як бачыш, не на літаратурнай мове, а на гаворцы, так, прынамсі, пазначана ў кнізе. Мне было цікава яго знайсці і перапісаць для цябе. У гэтай жа хрэстаматыі знайшліся прыклады і літаратурнай беларускай мовы, я іх усе перачытала па некалькі разоў і нават вывучыла чатыры радкі з паэмы Янкі Купалы...

*Шчасна так, абняўшыся, у траве пльвём,
Купаюцца ў кветках ногі да калён,
Шчокі, грудзі нам гараць, гараць агнём,
Іскрацца вочы, цела просіцца пад цень.*

Тэкст пра журавоў быў запісаны ў XIX стагодзьдзі ў Менскай вобласці. Мяне гэта ўсхвалявала да сьлёз, бо кожны раз на капэрге я разборліва і старанна пішу — горад Менск.

На жаль, не магу займацца беларускаю моваю так, як займаюся расейскай і ангельскай. У нашым Сэгедзкім унівэрсытэце няма нават факультатыўных лекцый па тваёй мове. Мусіць, і ў Менскім унівэрсытэце не выкладаюць родную мову дзяўчыны Агі зь вёскі Татахозы. Праўда?

Дарагі Адаме! Я атрымала твае лісты з малюнкамі. Толькі вось Ладак пакрыўдзіўся, бо ён цяпер не адзіны беларускі чорт у Вугоршычыне. Я спрабавала яго суцешыць, казала, што ён для мяне найдаражэйшы за ўсіх чарцей на сьвеце. Ладак ня верыў. Ён зрабіўся капрызлівы, зласьлівы й зацяты. Што зь ім рабіць? Напішы, як мне абыходзіцца зь непаслухмяным чортам?

Татахоза. 1976. Жнівень. 18. Агі.

* * *

Лежачы побач з мадзьяркаю, згадаў іншую жанчыну. Высокая, з доўгімі, ледзь не па клубы, валасамі, вузкімі, уразьлёт, вачыма, са шпаркім, амаль мужчынскім крокам — яна праходзіла паўз маё вакно. Ня ведаю: ані хто яна, ані як клікалі, ані чым займалася. Ведаю, што ў кабінэце фізыкі я сядзеў каля самага вакна, і паўз яго праходзіла жанчына з брунатнымі валасамі. У кепскае надвор'е яна хавала шыкоўныя валасы пад чорную хустку, а ў сонечныя дні яна хавала драпеж-

ныя вочы за ахоўныя акуляры. Чамусьці я быў упэўнены, што жанчына ведае пра мяне, і знарок ані разу ня кінула нават мімалётнага позірку ў мой бок. Самападман. Ён скончыўся разам зь лекцыямі па нялюбай фізыцы. А вось жанчыну, што праходзіла паўз вакно вучэльні, я любіў, ці амаль любіў, бо згадаў у найінтымны момант.

Лежачы побач з гладкашэрснай вугоркай, успомніў хлапечую зачараванасьць высокай, імклівай жанчынай з чорнымі, уразьлёт, вачыма. Успаміны затуманілі рэальнасьць, і я не заўважыў, як зьнік уладальнік расчараванага голасу, але ягоны сыход прыемна нагадаў, што сьвет яшчэ не канчаткова абнахабіўся й сапсеў.

Мы апрааналіся, ехалі на электрычцы ў Санкт-Ленінбург, цалаваліся ў тамбуры, на пэरणе, у мэтро, каля інтэрнату, дзе жылі вугорскія вывучальнікі транснацыянальных моў. Агі заплакала, і я бачыў у празрыстым змроку белае ночы кожную сьлязу. Але гэты шлях сэнтымэнтальны, а таму, як мне, дык мала цікавы. Адзінае абвастрэньне ў нашых адносінах адбылося каля чыгуначнай станцыі, калі я даведаўся, што электрычка прыйдзе толькі праз паўгадзіны й пачаў настойваць на прагулянцы ў лес. Агі вельмі наравіста адпрэчыла. Разьвіталіся мы на інтэрнацкіх прыступках, як героі цнатлівых савецкіх кінастужак 50-х гадоў.

Ісьці да цёткі Тосі мне зусім не хацелася. Мяне перапаўняла радасьць, чамусьці карцела зрабіць паскудзтва. І я надумаўся затэлефанаваць Валодзю Бортніку. Ён здзівіўся... Чаму так позна? Можа, нешта здарылася? Па ягоным голасе я адчуў, што клышатопка Бялькевіч пазірае ў Бортнікаў рот. Я паабяцаў папрасіць прабачэння. З нэўрастэнічкамі трэба трымацца дабразычліва. Асьцярожны Бортнік, намацаўшы ў маім абяцаньні страхоўку, пагадзіўся сустрэцца каля крамы Пасаж.

У менскіх мастакоў было ўлюбёнае месца ў краме Пасаж.

Якое гнюснае слова — улюбёнае, як гаршчок, поўны бруднасьцяў, яго нясеш, а ён хлюп-хлюп — улюбёнае.

Дык вось улюбёным месцам быў аддзел мастакоўскага рыштунку. У ім было ўсё, што трэба мастаку для поўнага й глыбокага задавальненьня. Не было хіба што кандомаў, але я асабіста не люблю кахацца праз гумку, нават праз замежную й вельмі тонкую; гэта тое самае, як лізаць цукар праз шкло. Непрыемны стан. Вось у падобны стан я й задумаў загнаць Яню Бялькевіч. Бортнік, пэўна ж, і не здагадваўся, які плюгкі каравяк я зьбіраюся падкласьці ягонаі каханцы пад абцас. Бялькевіч, дык тая ўвесь час нешта падазравала, яна й на асфальце бачыла купіны. І як жа мне карцела напляваць у вочы гэтай дзеўцы з

капрызьлівым характарам! Але я не шукаю сабе непрыемнасцяў, нават калі раблю іх іншым.

Пасья тэлефоннага разьвітаньня з Борнікам настрой палепшыўся. Ён яшчэ больш узьняўся каля кінатэатра «Масква». Я напляваў самым літаральным чынам на сукенку намалёванай, афішнай, а праз тое яшчэ больш французскай і пранцаватай Пампушцы. Расьцёр сыліну ўказальным пальцам і тым жа чорным пальцам намалёваў на прасталыткінскім тварыку прускія афіцэрскія, салдафонскія вусы. Ну, люблю я маляваць. А тое, што гераіня клясычнай заходнеэўрапейскай навэлы закрыўдала — яе настроі, яе праблемы. Я, дарэчы, салідарны з большасьцю (быць салідарным з большасьцю — нацыянальная рыса беларуса!) пэрсанажаў мапасаанэўскага шэдэўра. Яны асудзілі Пампушку за тое, што легла пад ворагам Бацькаўшчыны, акупанта Францыі, ворага аб'яднанай Эўропы, якую так хацелі зрабіць Напалеон з Гітлерам. А што ж яна думала? У хіханькі-хыханькі з заваёўнікамі гуляць. Так не бывае. Акупант на тое й акупант, каб гвалціць, прымушаць, рабаваць. А Пампушка перад ім свой гонар паказала. Каму трэба гонар прасталыткі? Калі шчыра, дык і заваёўнік у навэле «Пампушка» занадта ўжо тактоўны. Усё ён намёкамі, паўтанамаі, праз памагатых. Не, каб узяць і згвалтаваць усіх мужчын, а коней

зарэзаць, а жанчын закатаваць. А ён сарамлівы, паўтыдня правалаводзіўся з прастытуткай. А вось мой твор, дзякуючы доўгім тэарэтычным пошукам, атрымаўся: германскі вусаты афіцэр і пранцуская ружовашчокая б...дзь у адной асобе, вось ён — сымбаль аб'яднанай Эўропы!

* * *

Дарагі мой сябра Адам, прывітаньне!

Атрымала твае лісты. Вельмі ўзрадаваў і павесяліў намаляваны чорт Ладак. Ён страшны, і я крышачку спалохалася. Ты напісаў, маўляў, ён можа ўсё. Вось я і загадала яму прынесьці майго Адама ў Татахозу. А ён, супастан чорны, адмовіўся. А што ты можаш? Ён нічога не адказаў. Ён, бач ты, пакрыўдзіўся.

Я вось села пісаць табе, а ён зіркае на мяне з-над ілба. А цяпер вось папрасіў, каб упісала ад яго прывітаньне.

Вар'яцтва нейкае навокал. Суцэльная дурната. Мая вёска нагадвае могількі. Людзі жывуць, каб зарабіць на хлеб, а хлеб зарабляецца з адной мэтаю жыць. А на могільках іх чакаюць падрыхтаваныя месцы. Можна й ня жыць, дастаткова паставіць помнік, ён засьведчыць пра тое жыцьцё больш, чым некалі зароблены й тады ж зьедзены хлеб. Замкнёнае кола, зь якога ніхто ў Татахозе не шукае выйсьця.

А між намі жалезная заслона, ні ты ніколі ня зможаш прыехаць да мяне, ні я да цябе. Мы жывем у адным сацыялістычным лягеры, але ў розных бараках, і самавольны пераход з аднаго барака ў другі караецца сьмерцю бяз помніка на могілках.

Як ты лічыш, ці можа нармальная дачка не любіць бацьку? Я не люблю тату. Да маці ў мяне іншае стаўленьне, але й яе не люблю. Прыкра, сорамна, крыўдна, але ж не магу сябе прымусіць палюбіць бацькоў. Яны выклікаюць у мяне пачуцьцё агіды. Асабліва раздражняе тата. У яго пачалі выпадаць зубы. Ня ведаю прычыны, але выпадаюць яны чамусьці ўночы. А нараніцу, у час сьнеданьня тата кладзе на стол свой, цяпер ужо нікому не патрэбны, жоўты, пракураны, доўгі зуб і гаворыць кожнага разу адно й тое ж...

Птушкі ў вырай паляцелі!
Паляцелі птушкі ў вырай!

Гэта прыпеў з вугорскай народнай песьні, але пры чым тут гнілыя выпалыя іклы?

Маці кажа: я вельмі падобная да бацькі, мы аднолькавыя й таму ня можам паразумецца. Мана. Ня буду я класьці на стол свае зубы.

Да 14 гадоў у мяне зусім не было праблем. Ва ўсялякім разе тых, што прыйшлі зараз. Для сябе я іх акрэсьліла выразам шмат думаць. І пачала забараняць сабе думаць. Натуральна. Сядаю ў фатэль і пачынаю думаць пра тое, што ня думаю... Пустэлья. Пустэча. Вецер.

Пясок. Сыплецца. Шархаціць. Шэпча. Ціша.
Пустэлья. Хрыстос. Самота. Словы, словы,
словы... Я паўтараю асобныя словы. За імі
ёсьць матэрыя, але няма мяне, бо мне забара-
няецца складаць зь іх сказы, дазваляецца толь-
кі ціха прамаўляць. Шэпт супакойвае. Маё
маленькае адкрыцьцё: супакойвае ня столькі
малітва, колькі шэпт. Адсюль і жаданьне мно-
гіх народаў маліцца на малазразумелых мовах.
Вось такі занятак я вынайшла сабе. Дапамагае.

Часам нейкая драбніца пачынае раздраж-
няць мяне так, што эсыць ня хочацца. У па-
добны стан трапляе чалавек з запарушаным
вокам. Маленечкая парушынка, а прымушае
скурчыцца вялізарнае цела. Так і са мною.
Бацькаў зуб параніў абалонку маёй душы. Мне
захацелася сханіць сякеру й адсекчы бацькаву
галаву, каб абухом павыбіваць зь яе доўгія
жоўтыя зубы, каб яны больш не зьяўляліся на
стале падчас сьняданья.

Ты сам, Адаме, папрасіў пісаць шчыра. Вы-
конваю пажаданьне. Толькі бачыш цяпер, што
гэтага лепш не рабіць.

Я ня ведаю цябе. Мне цяжка здагадацца,
што табе цікава, што цябе хвалюе й непа-
коіць.

Сёньня я не ў гуморы.

Адам, вельмі хочацца цябе ўбачыць!

Плакаць ня буду.

Р.С. Ужаноным часопісея прачытала, што
вугорцы маюць вялікую схільнасьць да сама-

губства, як і наогул усе народы з вугра-фінскай групы. Сапраўды так.

Татахоза. 1976. Жнівень. 7.

Твая Агі.

* * *

Можа, дэ Сад і падлічваў — кодыкі кропель асалоды тоіць у сабе заплянаваны зьдзек, а я ведаю адно — шмат. І асноўная сакаўная слодыч не ў самых кпінах, а ў чаканьні свайго ўзвышэньня над абранымі ахвярамі. Яны й думаць ня думалі, і ведаць ня ведалі. Яны спалі й ціхенька ўцягвалі ленынградзкае, гнілаватае паветра праз чатыры дзірачкі ў двох насох і так жа ціха выпускалі адпрацаваны лёгкімі газ. Яны ж былі ў гасьцях, а таму не маглі сабе дазволіць сапсыці. Як і я ня мог рыпець спружынамі старога, купленага знарок для гасьцей, цёткітосінага фатэля. Я ляжаў перад сном і думаў пра Музей рэлігіі й атэізму, што месціўся ў Казанскім саборы. У думках абыходзіў экспазыцыю і ўважліва разглядаў прылады для катаваньня.

Мне спадабалася жалезная маска з даўжэзным доўгім носам, на які насаджвалі кавалак смажанага мяса, каб закутая ў кайданы ахвяра памерла з голаду, бачачы страву й чуючы водар смажаніны. Падобных прыладаў было шмат, поўныя сутарэньні, і ўсе яны

належалі каталіцкай інквізыцыі. Зрэшты й праваслаўная царква мела ў музеі адпаведны зьвярыны твар. На сьцэнапісе ў пякельным полімі гарэлі Леў Талстой і Міхаіл Лермантаў. У клясыкаў расейскай літаратуры былі акуратныя, нібыта перамаляваныя з энцыклапэдыі тварыкі. Быў у Музеі рэлігіі й атэізму адзін беларускі твар, і нават ня твар, а толькі профіль: на маленькім фотаздымку, пад якім стаяў подпіс: «Гітлер вітае здрадніка савецкага народу Абрамовіча, які абвясціў незалежнасьць беларускай праваслаўнай царквы». На здымку Гітлер усьміхаўся; мусіць, думаў пра блізкае аб'яднаньне Эўропы. Абрамовіч таксама ўсьміхаўся, мусіць, думаў пра доўгае жыцьцё беларускага фашызму. Абодва трымаліся за таўсьцезную кнігу. Хто каму дорыць ці перадае — няясна. Што за кніга — невядома. Можа, Біблія, а можа, і «Мая барацьба».

З размовы пра аўтакефалію беларускай царквы я й пачаў гутарку з Валодзем Бортнікам. У яго стрыечны брат служыў папом, таму тэма зацікавіла, Бортнік нават сказаў... Мог і сапраўды быць факт сувэрэнізацыі царквы. Але размова пра рэлігію была шыр-маю, мяне зусім не цікавіў Гітлер з Абрамовічам, мяне хвалявала, як адрэагуе пара зь несапраўдным каханьнем на пару з каханьнем сапраўдным. Ці спраўдзіцца мая надзея на ўзвышэньне. Спраўдзілася. Бялькевіч

зьявля, згарнулася, як зрэзаная лілея без вады. А я з садысцкай радасьцю зазначыў, што прынізіў сяброў. І апраўдваў сябе тым, што чалавека нельга прынізіць да таго часу, пакуль ён сам не пажадае прыніжэньня. Я меў поўнае перакананьне — Бортнік і Бялькевіч жадалі прыніжэньня. А йнакш нашто ён паўсюль расказваў пра вельмі інтымныя рэчы. А яна прыніжала яго капрызамі й бясконцымі патрабаваньнямі. А я прынізіў іх абодвух, бо побач з дохлым ценем мінулай любові паставіў жывое каханьне зь першага погляду.

Я атрымаў задавальненьне, а ўсе астатнія не цікавілі мяне, нават Агі, зь якой у нейкіх кавярнях, на нейкіх паркавых лаўках я парастрасаў, параскідаў, праўсьміхаўся тры наступныя дні. І зусім нечакана для сябе працьверазеў і ўбачыў — сяджу на чыгуначным вакзале адзін.

У пачакальні ніхто ня спаў, бо міліцыянты забаранялі. Як толькі нехта заплюшчваў вочы, яны абавязкова падыходзілі й патрабавалі дакумэнты. Гэта ў міліцыянтаў было накштальт гульні-забаўкі, каб служба шпарчэй ішла.

Цётцы Тосі я сказаў, што зьяжджаю ўранку, каб не хвалявалася. І яна, мусіць, не перажывала, а ціха, спакойна спала ў лэнінградзкай камунальнай кватэры. А я ня мог заснуць з-за міліцыянтаў. Ночы падзяляюц-

ца на два станы: адзін — калі хочаш спаць і табе не даюць, а другі — калі ня можаш заснуць. Спаць хацелася страшна. Я ўзяў сумку й пайшоў уздоўж пэрону, уздоўж пакгаўзаў, паўз нейкія склады, пералезшы праз паркан, знайшоў пад ім кардонныя скрыні з-пад халадзільнікаў і заснуў на іх, паклаўшы пад галаву сумку. Мне нічога не прысьнілася. Звычайна ў мяне каляровыя сны яркія й вельмі прывязаныя да сапраўднасьці, але ні разу ў мой сон не завітала вугорка Агі Ляхоцкі. Перад тым як трапіць на вакзал, мы разьвіталіся, яна зайшла ў інтэрнат, і больш я ніколі ня бачыў Агі, якую пакахаў зь першага погляду. Яна плакала, а я ня плакаў. Агі была вельмі лёгкая на сьлёзы. Яна была лёгкая на ўсё — словы, пачуцьці, лісты, сьлёзы.

* * *

Дарагі Адам!

Мне вельмі-вельмі хочацца, каб гэты ліст ты атрымаў адразу, як толькі прыедзеш у Менск.

Я думаю-думаю пра цябе, ты мой першы любімы сябра. Можна, ты накрыўдзісься за «сябра», але для мяне гэта больш, чым палюбоўнік. Каб я напісала табе, што закахалася ў цябе, і мне больш за ўсё падабаецца займацца з табою сэксам, ці — я ніколі ў жыцьці не забуду нашае пачуцьцё — быў бы падман. А

хлусіць не хачу й ня буду. Ты мілы-мілы, быць побач з табою прыемна. А больш за ўсё мне падабаецца гаварыць з табою. Ты першы й адзіны хлопчык, зь якім мне прыемна размаўляць. У тваім характары ёсьць кранальная непасрэднасьць. Наша каханьне ты будзеш памятаць нават тады, калі я забудуся пра яго.

Яшчэ зусім сьветла, хоць на гадзінніку — глыбокая ноч. Я пішу, седзячы каля вакна. Сьветла, і ня трэба запальваць лямпу.

Спадзяюся, твая цётка Гося не сварылася на цябе, здаецца, сягоньня мы развіталіся крышку раней, чым заўсёды.

Шкада, усё так хутка скончылася. Каб ты разумеў па-вугорску, я пісала б табе вершы.

Шкада, ты так і не намаляваў мой партрэт, і ня тое, каб для мяне мела вялікае значэньне наяўнасьць самога партрэту, зусім не, хацелася паглядзець, як ты працуеш. Я сама зусім ня ўмею маляваць, зусім.

Заўтра, па дарозе на заняткі, я ўкіну ліст у паштовую скрыню і ўзрадуюся, бо ты хутка атрымаеш вестачку. А вось на вакзал я вырашыла не прыходзіць, не люблю плакаць і цалавацца на пэроне.

P.S. З Вугоршчыны дашлю сваю фотакартку, а ты, калі ласка, дашлі сваю, ці лепш намаляуй маленькі аўтапартрэт.

Прабач, але не было добрай белай паперы, вось таму першы ліст атрымаўся жоўты й непрыгожы.

Буду цябе памятаць доўга-доўга.
Дзякуй за каханьне.
Ленінград. 1976. Ліпень. 21.
Твая каханая Агі.

Крым. 23.VI.1993

ЗЬМЕСТ

ТРОХКУТНІК

Аповесць пра першае каханьне

7

АРТЭК

Іранічная аповесць

34

СІНЕМА

Аповесць пра суперажываньне

71

КАРЫДА

Падарожная аповесць пра лютасьць

104

ГІСТОРЫЯ КАТА

Аповесць пра мужнасьць

121

АМАРЫЛІС

Апавяданьне пра дзіцячыя страхі

149

МЛОСЬЦІ

Аповесць пра гідкасьці

157

ТОЛЬКІ НЕ ГАВАРЫ МАЁЙ МАМЕ...

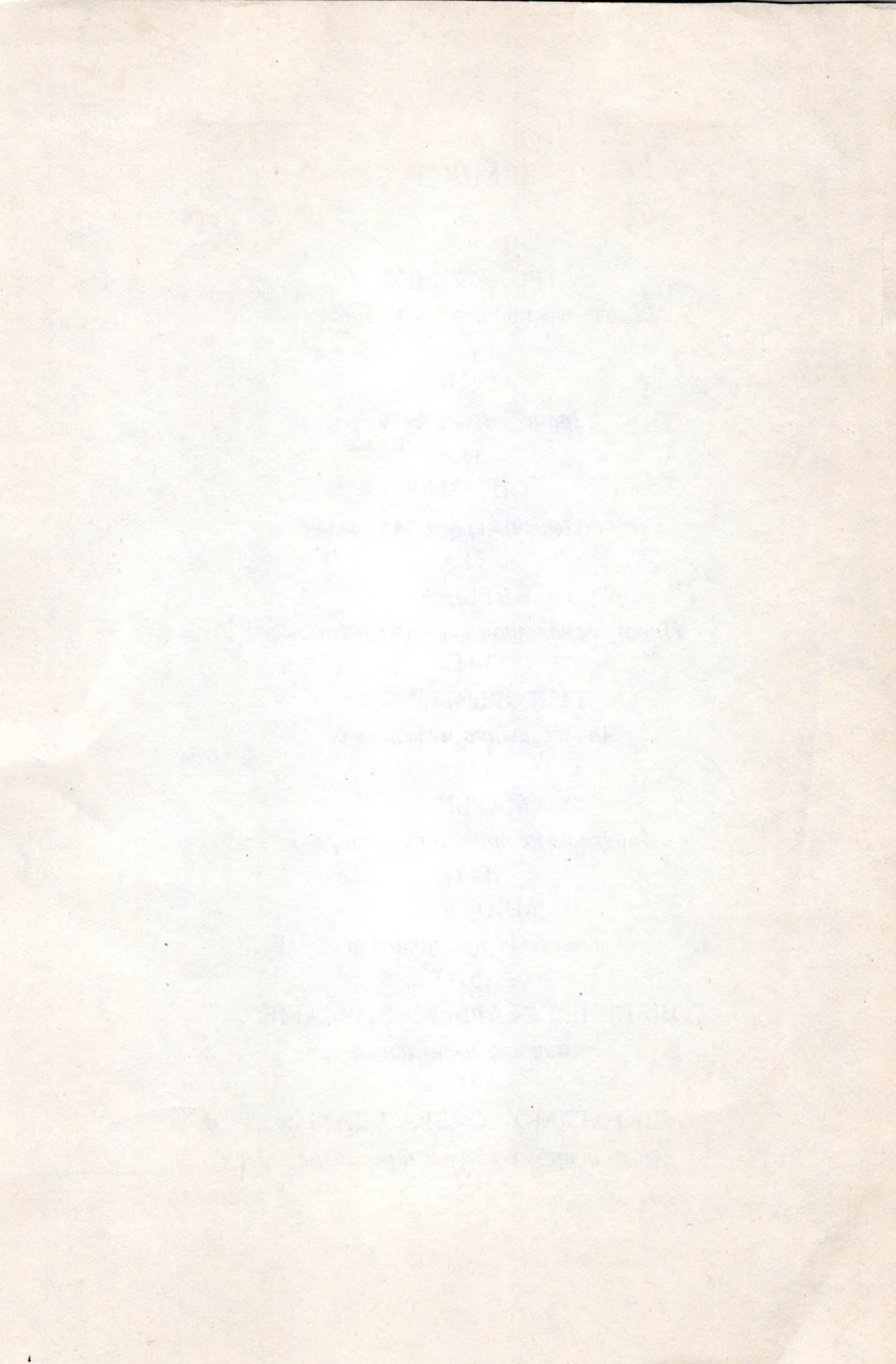
Раман пра здзіўленьне

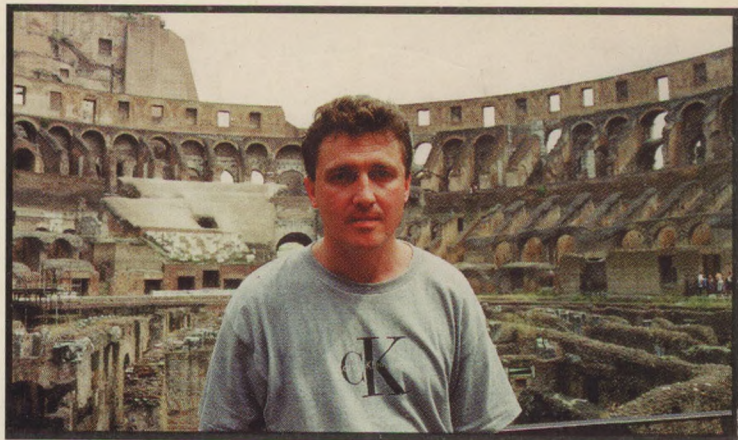
191

«ДАРАГІ МОЙ СЯБРА АДАМ...»

Раман пра лёгкае расчараваньне

252

Адам Глёбус нарадзіўся ў 1958 годзе ў Койданаве. Атрымаў сярэдняю адукацыю настаўніка красьленьня і вышэйшую мастака. Працаваў чарцёжнікам, рэстаўратарам, афарміцелем, журналістам і мастаком.

Выдаў дзьве кнігі вершаў: «Парк» (1988) і «Скрыжаваньне» (1993), а таксама тры кнігі прозы: «Адзінота на стадыёне» (1989), «Сьмерць-мужчына» (1992) і «Дамавікамэрон» (1994).

Вершы перакладаліся на літоўскую, расейскую, польскую і казахскую мовы, а проза друкавалася ў Грузіі, Расеі, Украіне, Англіі, Асеціі, Нямецчыне, Ічкерыі.

сучасная
ЛІТАРАТУРА

АГАМ ТИЭБЮС ТОЛБИКИ ИЕГЛАБАРБИ МАБЭИ МАМЕ...

СИНУОСНОВА
ИТАРАТРА